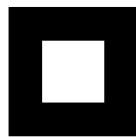

„Népellenes” újságíróktól „reakciós lelkeszekig”

Népbíróságok elé állított
hódmezővásárhelyiek
1945 és 1949 között

Szerkesztette
Miklós Péter – Vincze Gábor

EMLEK PONT
K Ö N Y V E K

„Népellenes” újságíróktól „reakciós lelkeszekig”

Népbíróságok elé állított hódmezővásárhelyiek
1945 és 1949 között

„Népellenes” újságíróktól „reakciós lelkeszekig”

Népbíróságok elé állított
hódmezővásárhelyiek
1945 és 1949 között

Szerkesztette
Miklós Péter – Vincze Gábor

EMLÉKPONT
KÖNYVEK

Hódmezővásárhely
2021

EMLÉKPONT
FÉL ÉVSZÁZAD VÁSÁRHELYEN

[17]

Emlékpont Könyvek, 17.

Sorozatszerkesztő: Dr. habil. Miklós Péter PhD

A kötetet lektorálta
Prof. Dr. Horváth Attila,
alkotmánybíró, jogtörténész, egyetemi tanár.

A könyv megjelenését a
Nemzeti Kulturális Alap
támogatta.

ISSN 2498-6658
ISBN 978-963-7379-76-5 (nyomtatott)
ISBN 978-963-7379-77-2 (online)

www.emlekpont.hu

Kiadta
a Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ – Emlékpont
(6800 Hódmezővásárhely, Andrásy út 34.)
Hódmezővásárhelyen, 2021-ben.
Felelős kiadó: Dr. habil. Miklós Péter PhD
Nyomdai előkészítés: Szender Ákos
Nyomás és kötés: s-Paw Nyomda
6794 Üllés, Bem József u. 7.

Tartalom

Szerkesztői előszó.....	6
I. Vincze Gábor: A népbíróságok 1945 és 1950 között, különös tekintettel a szegedi népbíróságra, és hódmezővásárhelyi működésére	8
II. Újságírók a népbíróság előtt	16
<i>Vincze Gábor: Gravátz Ferenc, az antikommunista újságíró.....</i>	<i>16</i>
<i>Vincze Gábor: Dr. Hollósi Antal, a „turulista” szerkesztő.....</i>	<i>32</i>
<i>Sass Szilvia – Vincze Gábor: Csáki Lajos újságíró, aki „harmadikutas” volt.....</i>	<i>48</i>
III. Két család meghurcolása	60
<i>Sass Szilvia: A Hoche család tagjai elleni perek.....</i>	<i>60</i>
<i>Nagy Gyöngyi: Dr. Köves Mihály és feleségének esete .....</i>	<i>70</i>
IV. Református és katolikus lelkészek a népbíróság előtt	83
<i>Vincze Gábor: Tárkány Szűcs József, akit Budapesten állítottak népbíróság elé.....</i>	<i>83</i>
<i>Vincze Gábor: Vásárhelyi (Zsarkó) Lajos, a „nyilas” lelkész.....</i>	<i>94</i>
<i>Miklós Péter – Vincze Gábor: Arday Tibor és Könyves Tibor jezsuita káplánok, akik „izgattak”.....</i>	<i>103</i>
Felhasznált források, irodalom, rövidítések, a tanulmányok első megjelenési helye	116

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

Az Emlékpont történészei Vincze Gábor vezetésével 2008-ban kezdték meg feldolgozni a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltárában, Szegeden a hódmezővásárhelyi vonatkozású népbírósági aktákat. A mintegy két évnyi iratfeltáró munka eredményeképpen sikerült összeállítani egy adatbázist. Eszerint a levéltárban közel százharminc olyan akta található, amelyekben hódmezővásárhelyi illetőségű személyek ellen lefolytatott büntetőperek iratai találhatóak. Az akták nagy része részletesen fel lett dolgozva (kijegyzetelve), majd ezek alapján Vincze Gábor készített egy összefoglaló táblázatot, amely áttekintést nyújt arról, hogy a különböző népbírósági eljárások kapcsán az adott személyeket mivel vádolták meg, mi volt az eljárás tényleges indoka, valamint milyen ítélettel végződött a bűnper. Tudomásunk szerint ilyen jellegű átfogó kutatás más vidéki városban nem történt.

Az előzetes kutatások után 2009 és 2020 között az Emlékpont korábbi történészei (Mészáros Tamás, Nagy Gyöngyi, Sass Szilvia), valamint Vincze Gábor több esettanulmányt készítettek, amelyek különböző kiadványokban láttak napvilágot. Ezekből a munkákból válogattunk össze egy kötetre való.

Kötetünk bevezető tanulmánya röviden ismerteti az 1945-ben létrehozott népbírósági ítélezés sajátosságait, a szegedi, valamint a Hódmezővásárhelyre „kihelyezett” népbírósági tanácsok működését. A második fejezetben három hódmezővásárhelyi újságíróval szemben lefolytatott népbírósági eljárás története olvasható, utána pedig két esettanulmány egy-egy család meghurcolását mutatja be. Az utolsó fejezetben négy lelkes népbírósági ügyén keresztül az is megismerhető, hogy az egyházüldözés miként jelent meg egyes lelkesek elleni koncepciós jellegű eljárások esetében az 1945 és 1948 közötti időszakban.

A kötetben olvasható esettanulmányok csupán némi bepillantást engednek meg az olvasónak arról, hogy a város egyes lakosait miként is sújtotta az 1945 utáni széleskörű jogi-politikai megtorlás. Természetesen az ehhez hasonló perek 1945-től kezdve tömegével előfordultak az egész országban. Ezért gondoljuk azt, hogy minél több, 1945 utáni politikai jellegű per feldolgozása tovább gyarapítja a „népi demokratikusnak” aposztrofált korszakról eddig megszerzett ismereteinket.

***

Kötetünk végén feltüntettük az adott tanulmány eredeti megjelenési helyét és jeleztük azt is, ha azt a szerző a mostani közlés előtt némileg módosította, illetve kiegészítette. Az eredeti levéltári hivatkozásokat, ahol szükséges volt, aktualizáltuk (például a Magyar Országos Levéltár helyett a 2012-es integráció óta a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára a pontos megnevezés). Az idézetek minden esetben betűhűek. A szükséges kiegészítéseket []-be tettük. Azoknak iratokban szereplő hódmezővásárhelyi személyeknek, akiknek az életrajzi adatait sikerült kideríteni, valamint az adott korszak kevésbé ismert közszereplőinek életrajzát, lábjegyzetben röviden ismertetjük.

Végezetül köszönetet mondunk dr. Horváth Attila jogtörténésznek, egyetemi tanárnak, alkotmánybíróknak azért, hogy elvállalta a kötet szakmai lektorálását.

Dr. Miklós Péter, a Tornyai János Múzeum szakmai tanácsadója
Vincze Gábor, az Emlékpont történész-muzeológusa

I. Vincze Gábor A NÉPBÍRÓSÁGOK 1945 ÉS 1950 KÖZÖTT, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZEGEDI NÉPBÍRÓSÁGRA, ÉS HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI MŰKÖDÉSÉRE

A népbíróságok fölállítása

Az 1945-ben felállított és 1950-ig működő népbíróságok átfogó történetének megírásával még adós a jelenkortörténet szakma. Ugyan, már a Kádár-korszakban is születtek népbíráskodással foglalkozó tanulmányok (természetesen kellően pártos megközelítésben), és 1989 után is több dolgozat látott napvilágot ezzel kapcsolatban, ám a szerzők főleg a Budapesten elítélt „háborús főbűnösök” (Szálasi, Bárdossy, Imrédy stb.) ügyével, általában, a fővárosi népbíróság tevékenységével foglalkoztak.¹ A korszakot kutató történészek eltérően ítélik meg a népbíróságok működését. Úgy gondoljuk azonban, hogy ha a politika- és jogtörténészek egyszer alaposabban megvizsgálják a népbíróságok ítélkezési gyakorlatát, a fővárosi mellett a vidéki népbíróságok működését is, el fogják ismerni, hogy a perek döntő többsége nem volt jogilag megalapozott, valójában politikai alapú ítélkezés folyt kezdettől fogva. Véleményünk szerint koncepciós perekre² már a „népi demokrácia” hajnalán, 1945-ben is sor került.³

De mi is volt az a „népi demokrácia”? Szerintünk ez nem volt más, mint egy olyan eufemizmus, mely épp az 1945-ben elkezdődött radikális változások lényegét és irányát hagyta homályban. Tehát valójában a Rákosi Mátyás nevével fémjelzett sztálinista diktatúra kiépítése előtti – átmeneti – években nem „népi demokrácia” létezett (a háborút vesztésként befejező, és megszállt) Magyarországon, hanem „némi demokrácia” – azaz erősen korlátok közé szorított látszat-demokrácia.

---

1 Akad néhány – meglehetősen ritka – kivétel: Surján, 1990.; Horváth, 2000.; Tánczos-Szabó, 2005.; Rigó, 2011.; Gyenesei, 2011.

2 Kahler Frigyes egy tanulmányában tipizálta a koncepciós pereket, megkülönböztetve a konstruált és a tendenciózus koncepciós pereket. Kahler, 2008. 27–29.

3 Az egyik legelső koncepciós perre éppen Szegeden került sor, 1945. március 14-én. A népbíróság – első fokon – halálra ítélte az egyébként budapesti illetőségű Fülöp Imrét. Az eljárás során annyi eljárásjogi hibát követtek el, hogy az ítéletet a NOT megsemmisítette, és új eljárás lefolytatását rendelte el. Az illető 1949-ben megúszta öt év börtönbüntetéssel (bár annyit sem érdemelt volna, mert ártatlan volt). Lásd, Vincze, 2013/b.

Tulajdonképpen már a „népi demokrácia” születésével bajok vannak: az új, „népi hatalmat” megtestesítő Ideiglenes Nemzeti Kormány jelentős legitimitás-deficittel rendelkezett, vagyis – tetszik, vagy nem tetszik –, valójában illegitim grémium volt. A Szálasi-kormányhoz hasonlóan bábkormány (mint közismert, a névsorát Moszkvában állították össze!), azzal a cseppet sem elhanyagolható különbséggel, hogy az egyik a Vörös Hadsereg, a másik a Wehrmacht hadosztályainak köszönhetően léteztetett. (A Dálnoki Miklós-kormány azonban kezdettől szalonképes volt – elvégre a győztesek hozták létre...)

A népbíróságok létrehozását elrendelő jogszabály előzményeit említve nem lehet eltekinteni a szegedi kezdeményezésektől. A város 1944. október 11-i szovjet megszállása után a szétesett államhatalom feladatait a megszálló haderő szegedi városparancsnoksága vette át, amennyiben a városi adminisztrációnak jogokat, és lehetőségeket adott. Ezek alapján dr. Valentiny Ágoston⁴, a szovjet városparancsnok által kinevezett polgármester 1944. november 8-án utasította az ügyészségeket és a bíróságokat, hogy tevékenységüket az 1944. március 19-én érvényben volt magyar törvények és rendeletek alapján kezdjék meg, ám miniszteri jogokat gyakorolva, maga nevezett ki a bíróságok és ügyészségek élére vezetőket, és rendelt el személycseréket. Ezek a különleges lehetőségek a debreceni ideiglenes kormány megalakításával, 1944. december végén megszűntek.

Szeged 1944 novemberében a megszállt ország rész politikai központja lett. Ebben a politikai centrumban az MKP játszotta a főszerepet, amelynek a megalakult Központi Vezetősége Szegeden tartotta az első ülését november 7-én. Ebben a politikai környezetben a háborús bűnösök felelősségre vonásának követelése fölerősödött. A szegedi kommunista pártszervezet 1944. november 19-i programvitájában már igen nagy súlyt kapott „a fasizmus” elleni határozott fellépés. A program erre a célra népbíróságok felállítását javasolta, és ezzel kapcsolatban különböző elképzelések hangzottak el.

Az akcióprogram meghirdetése után a kommunisták a helyi sajtóban folyamatosan követelték a nyilasok és háborús bűnösök felelősségre vonását. Révai József azt írta, hogy „...nincs még itt az idő, hogy a régi törvényeket felszámolják, és azokat demokratikusakkal cseréljék le, de a nyilasok elleni harcot a régi törvények alapján is lehet folytatni.”⁵ A rendőrség 1944. november végén megkezdte az új hatalom szempontjából ellenséges személyek korlátozását, és első ízben két helyi nyilas vezető ellen kérte az eljárás megindítását. Az ügyészség megtagadta a vádemelést arra hivatkozva, hogy a Nyilaskeresztes Párt parlamenti képviselővel rendelkező párt volt, így „maga az a tény, hogy helyi vezetői tevékenységet fejtettek ki, a bűncselekmény tényálladékát még nem meríti ki.” A helyi kommunisták erre dühödtlen reagáltak.⁶

4 Dr. Valentiny Ágoston (1888–1958) ügyvéd, szociáldemokrata politikus. A két világháború között Szegeden folytatott ügyvédi tevékenységet, és a városi SZDP-szervezet elnöke volt. A város szovjet megszállása után polgármesterré nevezték ki, de az év végén ő lett az ideiglenes kormány igazságügy-minisztere. Tisztségéről 1945 nyarán – az MKP nyomására – kénytelen volt lemondani. 1950-ig Budapesten folytatott ügyvédi tevékenységet, akkor koholt vádakkal letartóztatták, elítélték, egyéni kegyelemmel 1955-ben szabadult.

5 DM 1944. november 25. „Harcos demokráciát”.

6 DM 1944. december 8. „Elfogadhatatlan ügyészségi végzés”.

Az új politikai elit kénytelen volt erre reagálni. 1944. december 12-én a Szegedi Nemzeti Bizottság is foglalkozott a népbíróság ügyével, ahol dr. Valentiny Ágoston polgármester kérte ennek a felállítását. A polgármester betervezte a népbírósági tervezetét, amely szerint a „hazaárulók, háborús bűnösök, nyilas fasiszta és németbarát elemek a múltban elkövetett vagy a jövőben elkövetendő magatartásainak” a megtorlására népbíróságot kell felállítani. Az egy elnökből, egy helyettes elnökből és lehetőleg minden pártot egyenlő számban képviselő nyolc népbíróból álló népbíróság a szegedi királyi törvényszék mellett működik, és az érvényben levő bünvádi perrendtartás szabályait alkalmazza. Kimondta, hogy a népbíróság hatáskörébe kizárólag ama cselekmények tartoznak, amelyekre a fennálló büntetőtörvények nem tartalmaznak büntető rendelkezést. Rendkívül súlyos esetben egyhangú határozattal meghozandó, golyó által is végrehajtható halálbüntetésre a tervezet lehetőséget adott, a végrehajtását Szeged közrendészeti hivatalának és tiszti ügyészségének a kötelességévé tette. A nemzeti bizottság kommunista indítványra egyhangú határozattal kimondta, hogy „szükségesnek tartja... a népbíróság felállítását, és a betervezett tervezet megvitatását 1944. december 15-ére tűzte ki.”⁷

Az ideiglenes nemzeti kormány megalakítása ezt az egész törekvést okafogyottá tette, de a türelmetlen helyi politikai erők nem riadtak vissza az önkényes lépések megtételétől. A nemzeti bizottság 1945. január 2-án elrendelte egy népbíróság felállítását, amelynek elnökét, helyettesét és népbírait, valamint a két népügyészt majd ők nevezik ki egyévi időtartamra. A népbíróság az elé utalt ügyekben gyorsított (valószínűleg statáriális) eljárásban ítélezik, annak perrendtartását alkalmazva, ítélete ellen fellebbezés nincs. Halálos ítélet esetén a kegyelmezés joga a nemzeti bizottságot illette volna meg, amelynek a döntését negyvennyolc órán belül szótöbbséggel kellett volna meghoznia. A rendelet dr. Valentiny Ágoston tervezetét szemléletében jócskán meghaladta, ezért az ülésen jelentős véleménykülönbségek alakultak ki. A Polgári Demokrata Párt delegáltjai a döntés elhalasztását javasolták. A felvetéseiket azonban a kommunista párt delegáltjai (Komócsin Mihály és Szirmai István) lesöpörték az asztalról, hivatkozva arra, „hogy a népbíróságok nem annyira jogi, mint inkább politikai alapon működnek”. A Szegedi Nemzeti Bizottság önkényes lépése kormányzati körökben „kiverte a biztosítékot”.⁸

Ekkor már Debrecenben javában folyt az új intézmény jogi alapjainak lerakása. Az ideiglenes kormány igazságügyminisztere, Valentiny Ágoston Szegedről Debrecenbe vitte két szegedi kollégáját, dr. Bojta Bélát⁹ és dr. Réczei Lászlót¹⁰ (névéhez fűződik a „népellenes” büntett fogalmának beveze-

---

7 Farkas, 2011. 89.

8 Farkas, 2011. 90.

9 Dr. Bojta/Burger Béla (1899–1969) ügyvéd, miniszterelnökségi államtitkár. 1944-ig Szegeden folytatott ügyvédi gyakorlatot. Amikor az ideiglenes kormány megalakult Debrecenben, az igazságügyminiszter, dr. Valentiny Ágoston megbízásából részt vett a népbírósági rendelet kidolgozásában és a Népbíróságok Országos Tanácsa megszervezésében, egy ideig annak elnöke lett. 1956-tól ismét ügyvédként dolgozott.

10 Dr. Réczei/Koch László (1906–1997) jogász, diplomata. 1944-ig Szegeden volt ügyvéd. Amikor az ideiglenes kormány megalakult Debrecenben, az igazságügyminiszter, dr. Valentiny Ágoston megbízásából ő is részt vett a népbírósági rendelet kidolgozásában. 1947-től több minisztériumban dolgozott, 1957-en kinevezték az igazságügyminiszter első helyettesévé. 1960 után több országban látott el diplomáciai megbízatást.

tése¹¹), akik miniszteri tanácsosokként lefektették az új jogszabály-tervezet alapjait. A kodifikációs munkát már az MKP által delegált igazságügyi államtitkár, dr. Kovács Kálmán¹² végezte el.

A népbíráskodásról szóló 81/1945. M. E. számú miniszterelnöki rendelet 1945. február 5-én jelent meg. A rendelet megalkotói abból indultak ki, hogy a népbíróság tulajdonképpen egy rendkívüli különbíróság, amely politikai ügyeket fog tárgyalni.¹³ Emiatt a jogszabály megalkotói számos olyan elemet építettek be a működésébe, amelyre addig nem volt példa. A legfontosabb változás a klaszszikus jogelvezés és joggyakorlathoz képest az volt, hogy tudatosan figyelmen kívül hagyta a *nullum crimen sine lege*, és a *nulla poena sine lege* (nincs bűncselekmény törvény nélkül; nincs büntetés törvény nélkül) alapelveket. Az első paragrafus ugyanis leszögezte: a háborús bűnösöket akkor is felelősségre lehet vonni, ha tettük elkövetésekor cselekedetük nem minősült büntettnek. A jogszabály másik kirívó rendelkezése az volt, hogy míg az öt évnél alacsonyabb büntetési tétel esetén a népügyésznek egyenesen kötelező volt fellebbeznie, addig a védőt nem illette meg az önálló fellebbezés joga, legfeljebb semmisségi panasszal élhetett, ami sértette az ügyfélegyenlőség elvét.

Az országban huszonnégy népbíróság kezdte meg a működését.¹⁴ A népbírósági tanácsok elnökeit az igazságügyminiszter nevezte ki. (Mivel mindenki tudta, hogy pártbíráóságokról van szó, a szakjogászok nagy része, ha csak tehetette, nem fogadta el az igazságügyminiszter „felkérését”, vagy igyekezett minél hamarabb otthagyni ezt a megbízatását.) Az ülnököket a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot alkotó öt párt (Polgári Demokrata Párt/PDP, Független Kisgazdapárt/FKGP, Magyar Kommunista Párt/MKP, Nemzeti Parasztpárt/NPP, Szociáldemokrata Párt/SZDP), valamint 1945. május 1-től az Országos Szakszervezeti Tanács delegálta. (1947-ben a PDP-s delegáltakat kizárták a népbírósági tanácsokból.) A 81/1945. M. E. számú rendelet értelmében a tanácsvezető bírónak nem volt szavazati joga, a feladata csak arra szorítkozott, hogy a laikus bírókat segítse, a büntetés kiszabása kérdésében felvilágosítást adjon, de az 1440/1945. M. E. számú rendelet megjelenése után szavazategyenlőség esetén ő is szavazhatott.

Fellebbezni másodfokon a Népbíróságok Országos Tanácsához (a továbbiakban: NOT) lehetett. A NOT tanácsai is az említett politikai pártok egy-egy, egységes bírói vagy ügyvédi oklevéllel rendelkező kiküldöttéből alakultak meg, ám ebben az esetben a szakszervezetek nem rendelkeztek delegálási joggal. Első elnöke dr. Simándi Tamás volt, de öt másfél év múltán lemondatták (hamarosan börtönbe került), és dr. Major Ákos lett az utóda, akit 1948-ban dr. Bojta Béla követett.

11 A „népellenes” büntett fogalma az orosz „vrag narodov” (a „nép ellensége”) átvétele. Lásd Zinner, 2017. 115.

12 Dr. Kovács Kálmán (1913–1991) jogász, egyetemi tanár. A világháború alatt került kapcsolatba a kommunistákkal, 1944-ig jogász tevékenységet nem végzett, ennek ellenére 1945-ben az igazságügy-minisztériumba került politikai államtitkárnak. 1945 novemberében kinevezték Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánjává. 1954-ben került vissza az igazságügyi tárcához, még ugyanabban az évben miniszterhelyettes lesz. 1959-től egyetemi tanár.

13 „...ezeknek az ügyeknek az elbírálása nem jogi, hanem elsősorban politikai kérdés, tehát az ítékezésre nem a rendes bíróságok alkalmasak, hanem a vádlottaknak olyan bíróság elé kell kerülniök, amely a demokratikus Magyarország felfogását képviseli, annak felépítését meggyőződéssel akarja szolgálni.” – jelentette ki dr. Ries István igazságügyminiszter. NK 1945. november 8. „A népbíróság védelmében”.

14 Számos esetben előfordult, hogy olyan nagyobb településeken, melyeken önálló népbíróságot nem állítottak fel (például Hódmezővásárhely, Makó, Szentés, Békéscsaba, Orosháza), valamint olykor kisebb településeken (amikor a nagy létszámú tanú utaztatása költséges lett volna) úgynevezett kihelyezett népbírósági tanácsok tárgyalták az ügyeket. Ekkor a tanácsvezető bíró és a népügyész utazott el a főtárgyalás helyszínére, és a helyi pártszervezetek által delegált népbírákkal együtt itélkeztek.

Mivel a fellebbviteli fórumot szakjogászokból alakították meg, ezért majdnem minden második esetben lefelé módosították a büntetés nagyságát (vagy egyenesen felmentették az elítéltet), ezért a korabeli köznyelv a NOT csak úgy emlegette, hogy valódi teljes neve: „Nem is Olyan Tragikus”...) Az enyhének vélt ítéletek miatt komoly politikai, illetve sajtótámadások érték a NOT-ot, főleg az MKP és sajtója részéről. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy ha – politikai nyomásra – másodfokon nem mertek felmentő ítéletet hozni, annyi (vagy közel olyan mértékű) letöltendő börtönbüntetést szabtak ki a tanácsok, amennyit előzetesben már amúgy is eltöltött a vádlott. Ez első fokon is gyakran előfordult.

1947–1949 során a „kellő ügyfélforgalommal” nem rendelkező népbíróságokat megszüntették, és a befejezetlen ügyeket más népbíróságnak adták át (például a megszüntetett bajai és gyulai népbíróságok ügyei a szegedihez kerültek). 1950. április 1-vel fejezte be tevékenységét az utolsó, még működő két népbíróság, a szegedi és a budapesti, valamint a NOT és a Népfőügyészség.

A népügyészségek és népbíróságok korabeli és későbbi megítélése – politikai beállítottságtól függően – igen eltérő. Ami a politikusok véleményét illeti, 1945–46-ban sokan értettek egyet Bálint Sándor kereszténydemokrata képviselővel, aki a nemzetgyűlésben kijelentette: „*a népbíróság alapjában véve pártbíró*”. Duba Gyula pártokívüli képviselő pedig ehhez még hozzátette: „*már nem a pártok bírósága, hanem a marxista [értsd: a kommunista – V. G. megj.] párt*nak a bírósága”¹⁵ a népbíróság. Az elismert néprajztudós, Bálint Sándor véleményét osztotta az a dr. Berend György is, aki belülről ismerte ezt az új jogintézményt, ugyanis egy korabeli szakmunkájában leszögezte, hogy a népbíróság nem más, mint „*politikai jellegű bíróság*”.¹⁶ Végül érdemes idézni az Igazságügy-minisztérium hivatalos kiadványának a véleményét: „*A népbíróságot a demokrácia legerősebb fegyverének szánták azok, akik életre hívták.*”¹⁷

A fentieket még azzal kell kiegészítenünk, hogy a népbíróságokról „*a társadalomban kialakult képet az is jelentősen befolyásolta, hogy az erőszakszervekbe lévő volt deportáltak és munkaszolgálatosok gyakorta fizikai erőszakkal párosult nyomozásai után a büntetőeljárásokban számos zsidó vallású népügyész és népbíró tevékenykedett. [...] A feljelentők, valamint a vád és védelem tanúi között sokszor a valóságot meghaladóan a bosszúvágy volt érzékelhető.*” – állapítja meg a téma egyik legjobb magyarországi szakértője, dr. Zinner Tibor.¹⁸

A népbírósági eljárás, a tanácsok működésének problémái

A szegedi és a gyulai népbíróságok ítélezési gyakorlatáról az utóbbi másfél évtizedben általunk feldolgozott, több mint kétszázötven eljárás alapján a következők mondhatók el.

---

15 Idézi dr. Lukács, 1979.162., 165.

16 Lásd Berend, 1948.193.

17 NK 1946. január 12.

18 Zinner, 2016. 35. (Ugyanitt írja a szerző, hogy a népügyészségek személyi összetételében „85 %-ban volt munkaszolgálatosok, vagy deportálásból visszajött, korábban sértett emberek képviselték a vádat...” Uo. 19.)

A feljelentések háttérében az esetek nagy részében egyéni bosszú, vagy anyagi haszonszerzés állt.¹⁹ A Magyar Államrendőrség kommunista irányítás alatt álló helyi politikai (rendészeti) osztályain²⁰ folyó kihallgatások irányított kérdések szerint zajlottak, a vallomások jegyzőkönyvezése pedig sablonszerűen, a későbbi vádiratban lefektetett koncepció alátámasztása céljából történt. Arra is találtunk nem egy példát, hogy a politikai rendőrségen úgynevezett „csoportos” tanúvallomási jegyzőkönyveket vettek föl, vagyis ugyanazt a jegyzőkönyvezett vallomást nyolc-tíz személy is aláírta. Sok esetben a vádlottak előzetesen összebeszéltek, „egyeztették” a vallomásaikat. Találni olyan vallomásokat – nem is keveset! – ahol a tanúk szó szerint (!) ugyanazt a vallomást teszik meg – legalábbis a jegyzőkönyvből ez derül ki.

Az „érdektelenként” megjelölt kihallgatott, sértett tanúk a terheltek megbüntetését kívánták, egyértelműen elfogultak voltak velük szemben. Számos esetben a főtárgyalásokon, a szembesítések során derült ki, hogy korábban a kihallgatást végző politikai osztály detektívjei különféle erőszakot, ráhatást gyakoroltak a tanúkra a kívánt eredmény elérése érdekében, vagy a vallomások tisztázása során egyszerűen meghamisították a jegyzőkönyveket. A terheltekből számos esetben kínzással csikarták ki az önmagukra terhelő vallomást.²¹

A vádiratok jó része kifejezetten gyenge jogászai teljesítmény eredményeképp született meg, olykor csak a vonatkozó rendeleti helyet tartalmazták, a terhelően valló tanúk kiragadott mondataival.

A főtárgyalások gyakran fulladtak botrányba, hiszen a baloldali politikai pártok által felhceelt tömegek így próbálták nyomást gyakorolni a bírói tanácsra a súlyosabb ítélet érdekében.²² Az is előfordult, hogy a tárgyalás után a nyílt utcán verték meg a vádlottat.²³ Számtalan esetben megtörtént, hogy a tárgyalás során a védelem tanúit meg sem hallgatták, az ítéletet kizárólag a vád tanúinak terhelő vallomása alapján hozták meg.

A népbíróság működése kapcsán még egy jelenségre érdemes föl hívni a figyelmet. A Horthy-korszak prominens személyiségeivel kapcsolatban a tanácsokba népbírákat delegáló pártok eltérően viselkedtek. Bár természetesen az FKGP is „népellenes rendszernek” tekintette a Horthy-rezsimet, de az MKP-val ellentétben nem „fasisztázott”, nem tekintett automatikusan bűnösnek valakit csak azért, mert 1944 előtt valamilyen vezető pozíciót töltött be. Az MKP ezzel szemben szigorú megtorlást követelt mindenkivel szemben, aki 1944 előtt a közigazgatásban, a rendőrségnél, csendőrségnél stb.

19 Az FKGP szegedi napilapja is megjegyezte egyik vezércikkében: „a vádlottak nagy része egyéni bosszú, hajsza, áskálódás, kenyéririgység és más emberi gyarlóság szülte feljelentések áldozatai...” SZH, 1945. december 8.

20 A Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályát még 1945 elején szervezte meg – egymástól függetlenül – Tömpe András és Péter Gábor. A korabeli forrásokban, több esetben csak Politikai Osztály-ként emlegetik.

21 A hódmezővásárhelyi dr. Hegedűs Imrét a kiskunfélegyházi politikai rendészeti osztályon is vallatták. „Naponként vallattak puhító módszerrel, Mogyorósi Lőrinc megpofozott több alkalommal, a megtöltött, 9 mm-es pisztolyával hadonászott az orrom előtt, mondván: »Gané alak, egy lövést próbára a levegőbe, a másodikat a pofájába eresztem, ha nem bírja el a vádat!« – Más-kor gummi bottal meztelen talpaimat, tenyereimet, faromat verte, véromlenyesen kerekké [??] tisztán járni nem tudtam.” MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1012/1945. 28.

22 Például Karácsonyi Guidó, Szeged-Somogyi telep plébánosának tárgyalása általános verekedésbe torkollott. A szegedi népbíróság egyik szentesi tárgyalásának végén „heves tüntetés robbant ki”. DM 1945. július 25. „Nem tűrjük az enyhe ítéleteket! Heves tüntetés a szegedi népbíróság szentesi tárgyalásán”.

23 Erre egy helyi példát hozunk fel. Szathmáry János hódmezővásárhelyi építész, laptulajdonos-szerkesztőt „közvetlenül a tárgyalóteremből való eltávozása után ismeretlen tettesek megverték, valami súlyos tárggyal annyira fejbe verték, hogy agyrázkódást szenvedett és kórházba szállítása vált szükséggé.” MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 255/1945., 57.

dolgozott. A „horthysta” elit tagjai akkor is „bűnösök” voltak a kommunisták szemében, ha semmi bűnt nem követtek el. Jellemző, hogy lapjaikban (ez nem csak Hódmezővásárhelyen figyelhető meg, hanem máshol is) a vádiratot szinte szó szerint idézve prejudikáltak. Ha első fokon fölmentették vagy az általuk elvártnál enyhébb büntetéssel úszta meg a vádlott az eljárást, lapjaikban hevesen támadták²⁴ a népbíróságot, és követelték szigorúbb ítélet meghozatalát. Az is megfigyelhető, hogy a jogerős felmentő ítéletet már nem közölték.

Ha a népbírósági statisztikákat vesszük górcső alá (megjegyezve azt, hogy forrásaink némileg eltérő számadatokat közölnek), az alábbiak figyelhetők meg. Hozzávetőlegesen 91 ezer gyanúsított ügye került a népbünyészségek elé – ezek egyharmada esetében nem került sor még vádemelésre sem! (Tehát a politikai rendőrség eléggé alacsony hatásfokkal működött – pedig ők igyekeztek mindent megtenni, hogy a delikvensből kiverjék az önmagára terhelő vallomást...) 1945 márciusa és 1950 márciusa között mintegy 58-59 ezer vádlott került a népbíróságok elé. Közülük 26 ezer kapott elmarasztaló, 15 ezer felmentő ítéletet. Az ügyek egy része az eljárás megszüntetésével fejeződött be. Halálra 476 vádlottat, életfogytiglani börtönbüntetésre 167-et, 10-től 15 évig terjedő börtönbüntetésre 481-et, 5-10 közöttire 1342-őt, 1-5 évre 9286-ot, egy évnél kevesebbre 12.533-at ítélték.²⁵ Meg kell jegyezzük, hogy kutatásaink alapján teljesen egyetértünk dr. Zinner Tiborral abban, hogy a legfeljebb öt évnyi börtönbüntetésre ítélték esetében valójában ártatlan személyeket ítélték el, hiszen, ha ténylegesen bűnösök lettek volna, jóval súlyosabb ítéletet szabnak ki rájuk.

A hódmezővásárhelyi népbírósági perek

A Hódmezővásárhelyi Nemzeti Bizottság 1945 nyarán fölvetette, hogy a helyi illetőségű gyanúsítottak bűnügyeit ott bírálják el, tehát azt kérték a szegedi népbíróságtól, hogy hozzanak létre egy kihelyezett népbírósági tanácsot. Az Igazságügyminisztérium szeptemberben értesítette a bizottságot, hogy teljesíti ezt a kérést, és kérte a pártokat, hogy jelöljenek ki tagjaik közül egy-egy népbírót és két-két póttagot. A szegedi népbíróság végül 1945. december 3-án kezdte meg Hódmezővásárhelyen a kihelyezett tárgyalásait.²⁶ (A vármegyében Hódmezővásárhelyen kívül még Szentesen és Csongrádon, működtek úgynevezett kihelyezett népbírósági tanácsok.)

A hódmezővásárhelyi (kihelyezett) népbíróság 1946 novemberéig működött folyamatosan, ekkor a politikai harcok kiéleződése miatt (az FKGP helyi vezetősége visszavonta képviselőiket minden köztestületből, így a népbíróikat a népbíróságról²⁷) hónapokig szünetelt a grémium munkája, ezalatt ismét Szegeden folytatták le a hódmezővásárhelyi vádlottakkal szemben indított eljárásokat. 1947 márciusában újra kezdett dolgozni, majd hódmezővásárhelyi tevékenységét 1949 nyarán fejezte be.

---

²⁴ „Új népbírósági rendeletet és keményebb ítéleteket követel a magyar nép” – írta a szegedi MKP napilapja, a Délmagyarország 1945. április 22-én, amikor még csak alig másfél hónapja működött a népbíróság.

²⁵ Zinner, 1985. 134–135. és Bernáth, 1993. 151.

²⁶ VN 1945. november 23. Hetente kétszer tartottak népbírósági tárgyalást a városban.

²⁷ Erről 1946. november 16-án értesítette Karácsonyi Sándor dr. Bozsó Ferencet, a szegedi népbíróság elnökét. MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbe. 971/1946.

A hátra lévő háromnegyed évben Szegeden tartották meg a hódmezővásárhelyi illetőségű személyek elleni bűnpereket.²⁸ Ezt követően a megyei bíróság tárgyalta – a nagyrészt „izgatási” – ügyeket.

Az első hódmezővásárhelyi illetékességű személy, dr. Széll Bálint járásbíró fölött szeptember 3-án hirdették ki az elsőfokú ítéletet. Őt „népellenes” bűntett elkövetése miatt első fokon másfél év börtönbüntetésre ítélték. (1946 júliusában a NOT ezt két évre súlyosbította.)²⁹

Jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltárában százhuszonhárom népbírósági akta található, amely hódmezővásárhelyi illetékességű személyek ügyeit tartalmazza. Nem csupán ennyi terhelt állt a népbíróság elé, ugyanis egyes perekben két vagy három személy ügyét is tárgyalták. Ráadásul több olyan hódmezővásárhelyiről tudunk, akinek nem található meg a népbírósági aktája, de a korabeli sajtóból ismert, hogy 1945 és 1949 között valamikor volt pere.³⁰

Ha statisztikailag vizsgáljuk meg az ismert peranyagot, az látszik, hogy két gyanúsított esetében a népügyész ejtette a vádat. Negyvenöt vádlottat fölmentettek, hét vádlottat csak pénzbüntetésre ítélték. Az elsőfokú ítéletek döntő többsége legfeljebb három évig terjedő börtönbüntetés volt. (Ezek nagy része esetén megfigyelhető, hogy annyi időre ítélték el a vádlottat, amennyit előzetes letartóztatásban vagy internálásban már amúgy is letöltött, emiatt az ítélet kihirdetése után szabadult. Szabad azért nem lehetett, mert a politikai rendőrség nyomban leinternálta..) A legsúlyosabb ítélet életfogytiglani börtönbüntetés volt. Laczó Endre postatisztviselőt azért ítélték el, mert „magatartásával felbujtja, tettese és részese volt emberek törvénytelen kivégzésének és megkínzásának” (főjelentői szerint az V/3. közérdekű munkaszolgálatos század parancsnok-helyetteseként a zsidó munkaszolgálatosokkal kegyetlenül bánt).³¹

Összességében elmondható, hogy a népbíróságok intézményét a kommunisták egy radikális elitváltásra használták fel. Végeredményben – bár akkor még ezt csak kevesen tudhatták – a népbíróságok felállítása országos szinten az első lépés volt a „szocialista típusú” bíróságok kialakításának, az „igazságszolgáltatási terror” kiépítésének irányában. Nem volt ez másként Hódmezővásárhelyen sem.

28 Az utolsó, hódmezővásárhelyi illetőségű vádlott bűnpereét 1950. március 6-án tárgyalta a szegedi „ötös” tanács. Meszlényi Pál „kulákot” a Kovács-tanács fölmentette az „izgatás” vádjá alól.

29 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 384/1945.

30 Csak 1945-ben az alábbi hódmezővásárhelyiek kerültek a népügyészség elé: dr. Beretzky Pál volt polgármester-helyettes, dr. Héjja József orvos, aki a MONE egyik helyi elnöke volt, dr. Nagy Gábor városi főjegyző, dr. Czákó Lajos tisztii főorvos, ifj. dr. Csáky Lajos tisztii főügyész, Dobó Ferenc pénzügyi számtanácsos, Magyar István útbiztos, id. Koncz Péter építési ellenőr, Bicskey János, a városi téglagyár igazgatója, Zsolnay Dániel adótitst és Tóth Lászlóné közellátási tisztviselő. Közülüknek egyiknek sincs népbírósági aktája. VN 1945. május 1. „Ítélt a nép! Népbíróság elé utalták az igazolóbizottságok több volt közéleti vezető ügyét.”

31 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 349/1947., 47.

II. ÚJSÁGÍRÓK A NÉPBÍRÓSÁG ELŐTT

Vincze Gábor

GRAVÁTZ FERENC, AZ ANTIKOMMUNISTA ÚJSÁGÍRÓ

1919-ben, a gyászos emlékű tanácsköztársaság százharminchárom napja alatt több helyen folytak kivégzések, tömeggyilkosságok. Az ismertebbek közé tartoznak a dunapataji és szolnoki vérengzések. Csanád és Csongrád vármegyékben is történt egy gyilkosságsorozat, amely annak idején nagy visszhangot váltott ki. Az eseményeket röviden úgy lehet összefoglalni, hogy 1919. április 23-án a népfelháborodás áldozata lett a hódmezővásárhelyi születésű, a fővárosból Pogány József által Makóra helyezett hadügyi megbízott. Vásárhelyi Kálmán¹ meglinceselése miatt Budapestről leküldték Szamuely Tibor egyik hírhedt terrorcsapatát, Anocscai András (valódi nevén Tóth Béla) vezetésével.

Az április 26-án Makóra érkező harminc vörösőrből és három terroristából („Lenin-fiúkból”) álló csapat kifosztotta a várost és összegyűjtött mintegy félszáz túszt. Közülük öt személyt – miközben visszafelé tartottak Budapestre – 27-én, a hódmezővásárhelyi nagyállomáson meggyilkoltak. A városban is fosztogattak, és öt zsidó származású túszt magukkal hurcoltak, közülük hármat (Weisz Mihályt és fiát, Henriket, valamint Havas Henriket) Mindszent közelében a páncélvonaton megölték, és holttestüket kidobták a szerelvényből.² Szentesen még további túszoikat szedtek össze, közülük dr. Kiss Béla (1880–1919) főjegyzőt Kiskunfélegyházán ölték meg április 29-én, a még Földeákon elfogott Návay Lajos³ nagybirtokossal és testvérével, Návay Ivánnal (1865–1919) együtt.⁴ A tanácsköztársaság bukása után, a Szegedi Királyi Törvényszék előtt 1920–21 folyamán két csoportos per

---

1 Vásárhelyi/Weisz Kálmán (1891–1919) az első világháborúban a haditengerészetnél szolgált, 1919. elejétől a Kommunisták Magyarországi Pártjának aktivistája lett. Nagy, 2019, 95.

2 Kovács, 2015. 299. és Halmágyi, 2001, 6.

3 Návay Lajos (1870–1919) földbirtokos, Csanád vármegye alispánja, 1905–1918 között országgyűlési képviselő, a képviselőház második, majd első alelnöke, végül 1911 novemberétől 1912 májusáig elnöke. A be nem iktatott Hadik-kormány belügyminisztere lett volna. Lásd: Halmágyi, 2001, 113–114.

4 A gyilkosságsorozatról – a büntetőper idején – részletesen beszámoltak a korabeli napilapok, nemcsak a három érintett város orgánumai, hanem fővárosiak is. Az utólagos összefoglalást lásd: Halmágyi, 2002; Halmágyi, 2019; Makó, 2019, 89–90.

keretében folytatták le a büntetőeljárást a tettesek ellen. Összesen ötvennégy személyt állítottak bíróság elé.⁵

A terrorról, a gyilkosságokról már 1921-ben megjelent egy kis könyv, méghozzá éppen Hódmezővásárhelyen. Ebben a szerzők, Fejérváry József és Gravátz Ferenc könyvük 103. oldalán ímígyen „ítélkeznek” a bűnösök, és az egész „kommunista kísérlet” fölött: „Az a kor, mely az »elnyomott nép« nevében egy Návay Lajost meg tudott gyilkolni, ki mindig a népjogok apostola volt; az a kor, mely megtagadta a Krisztust, a bibliát, a templomot s az isteni megváltás goltóság keresztjét: az a kor nem csak Magyarország történetének, hanem az egész világnak szennyfoltja volt. Amint egy óriási szennyfolt, vagy mondjuk: szennytenger ma is az orosz pokol. De bízunk a Kereszt erejében [...] bízunk mi magyarok főként faji erényeink, ősi nemzeti hagyományaink kultuszának megifjító varázserejében, mely fölemel bennünket a porból és piros-fehér-zöld, lobogónkat oda helyezi a győzhetetlenség kimagasló bátyafokára, míg a mélyben, a salakban elmerül visszahozhatatlanul a hazugságnak, a proletárbolondításnak, az állati önzésnek és rablásig, gyilkosságig vetemedő kéj-gyűlölködésnek vörösrongya.”⁶

Mit lehet tudni a két szerzőről?

Fejérváry József 1874-ben született Hódmezővásárhelyen, magas kort megérve a szülővárosában hunyt el 1960-ban. 1893-ban érettségizett a helyi főgimnáziumban, majd a kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen szerzett jog- és államtudományi diplomát. 1901-ben lett a Vásárhelyi Friss Újság, később a Vásárhelyi Híradó munkatársa, ezt követően 1944-ig különböző lapokat szerkesztett, néhánynak az alapításában is részt vett. A Vásárhelyi Reggeli Újságnál dolgozott a leghosszabb ideig, megszakításokkal mintegy húsz évig, 1944-ben társszerkesztő is volt.⁷ 1945. július 5-én a III. számú igazolóbizottság öt évre eltiltotta az újságírói tevékenységtől.⁸

Gravátz Ferenc tíz évvel később, 1884-ben született Hódmezővásárhelyen. 1904-ben érettségizett, majd bár megkezdte jogi tanulmányait, de nem fejezte be azokat, csak két alapvizsgáig jutott el. 1912-ben egyik alapító tagja volt az Országos Köztársasági Pártnak. Első munkahelye a Justh Gyula-párti Vásárhelyi Reggeli Újság, ahol 1914 és 1918 között szerkesztő volt. Bár a népbírói tárgyalásán erről nem beszélt, de valószínűleg őt is behívták a Nagy Háborúba, mert csak a világháború végétől folytatódhatott újságírói pályafutása a Reggeli Újságnál. 1919-ben egy évig rendőrfogalmazó volt, majd lemondott erről az állásáról. 1924-től 1938-ig a városi közkönyvtár kezelője, 1927-től 1938-ig városi adótsízt. Közben mellékállásban végig „újságíróskodott”. 1934-ben alapító tagja volt a Tornyai Társaságnak. 1944 májusában kapta meg a behívóját, a 105/320-as munkaszolgálatos század parancsnokának nevezték ki. Állítása szerint októberben, valószínűleg a Horthy-proklamáció után, „leszerelt”, vagyis dezertált, és egy fővárosi, Síp utcai bérházban húzta meg magát, mígnem az

5 A per – az 1980-as években előkerült, de nem teljes – iratanyagának egy jó részét Halmágyi Pál tette közzé. Lásd: Halmágyi, 2001.

6 Szamuelli Halálvonata. A Návay gyilkosok bűnpöre. Vásárhely–Makó–Szentés rémnapjai. Nyomatott a Reggeli Újság nyomdájában, Hódmezővásárhely, 1921. A gyilkosságokról és a perről beszámoló munkához érdekes módon a szerzők egyfajta függelékét csatoltak. Ebben egy rövid Szamuelyi-életrajz, összefoglaló az egyéb gyilkosságairól, valamint A jó hazafi meg a Hazátlan bitang beszélget a háborúról című fiktív párbeszéd olvasható.

7 Kovács, 2015. 89.

8 VN 1945. július 7. 3. („Fejérváry Józsefet, a VRÚ volt szerkesztőjét 5 évre eltiltották az újságírói tevékenységtől!”.)

ostrom befejeződése után haza tudott jönni Hódmezővásárhelyre. Annak semmi nyoma sincs, hogy igazolóbizottság elé állt volna, bár valószínűleg neki is meg kellett ott jelennie.⁹

Bár népbíróági eljárást az inkriminált könyv két szerzője közül csak Gravázt ellen indítottak, ennek ellenére Fejérváryt jelentették föl elsőként, ugyanis 1945. március 14-én dr. Csáky Lajos¹⁰ és Szent István¹¹ ifjabb Lázár Lajos¹² okleveles gazda és Koller István¹³ ellen javasolták nyomozás lefolytatását, de – mintegy „mellékesen” – Fejérváry József-ről azt állították, hogy „*állandó és módszeres izgatást folytatott*”, és a „*háborús hírverés*” szolgálatában állt. Bizonyítékként több lapszámot csatoltak a beadványukhoz, de azok nem találhatóak meg Gravázt aktájában.¹⁴ Érdekes, hogy egy 1946. április 3-i feljegyzésében¹⁵ azt írta a Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályának vezetője, Bangó János¹⁶ százados, hogy Fejérváry Józsefet Gravázt ügyében nem tanúként, hanem gyanúsítottként hallgatta ki! A források hallgatnak arról, hogy mi lett az ügy további sorsa, valószínűleg megszüntették ellene a nyomozást.

Gravázt Ferenc ellen a nyomozást a helyi politikai rendőrség valamikor július első felében indíthatta meg. Hogy ekkor bármiféle tanúkihallgatást foganatosítottak volna, annak semmi nyoma sincs az aktájában. Őt magát július 19-én a helyi politikai osztályon hallgatta ki Nagy Zoltán, az osztály vezetője. Az ekkor fölvetett jegyzőkönyv szerint azzal védekezett, hogy az 1927-ben megjelent „Tüzek” című kötete fővárosi lapokból összeálló cikkekből áll, és nem az volt vele a célja, hogy olvasóit „*politikai meggyőződésük megváltoztatására bírja*”, hanem az anyagi haszonszerzés. Ugyanez volt a helyzet a „*Száz oldal háború*” című kötetével is, amelyből azonban csak száz példányt tudott értékesíteni egyes helyi ismerőseinek. Egyébként – mint mondta – közismert volt korábban is, és most is a „*baloldali politikai meggyőződése*”.¹⁷ Kérte ezzel kapcsolatban kihallgatni Pákozdy Ferencet¹⁸ és Kiss Pál¹⁹ polgármestert.

Rendőrségi kihallgatása után, július 31-én Vad János²⁰ rendőrfőtanácsos a hódmezővásárhelyi politikai osztály akkori vezetője, mivel szerinte Gravázt Ferenc az 1440/1945. M. E. sz. rendelet 12.

9 Gravázt Ferenc életrajzát a népbíróági aktájában és vizsgálati dossziéjában található adalékokból állítottuk össze.

10 Feltételezhetően az idősebb dr. Csáky Lajosról (1872–1948), a tiszti főügyészről van szó, aki kortársa volt Fejérváry Józsefnek, ezért jól ismerhette a munkásságát. Kovács, 2015. 55.

11 Szent István (1906–1966) eredeti szakmája cipész volt. Az 1930-as évektől a bőripari szakszervezet helyi csoportjának vezetője. 1944-ben belépett az MKP-ba, 1946-ban a városi pártszervezet titkára, később járási szakszervezeti titkár. 1956-ban részt vett a helyi MSZMP-szervezet megszervezésében. Kovács, 2015. 265.

12 Ifj. Lázár Lajos (1900–1979) okleveles gazda, lötenyésztési főfelügyelő. Kovács, 2015. 178.

13 Koller István (1884–1954) sodronyszövetgyáros, 1935-től a hódmezővásárhelyi Ipartestület elnöke volt. 1945. augusztus 27-én „*mellékesen*” büntett elkövetése miatt emeltek vádat ellene. Október 8-án a népbíróság fölmentette. Kovács, 2015. 157.; MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 607/1945. 5–9.

14 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 16.

15 ÁBTL, 3.1.9. V-13775, 5.

16 Bangó János (1894–1973) kőművesmester, szociáldemokrata politikus. 1945-ben a hódmezővásárhelyi politikai (rendészeti) osztály vezetője volt századosi rangban. 1947-ben kizárták az SZDP-ből. Kovács, 2015. 30.

17 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 12.

18 Dr. Pákozdy Ferenc (1904–1970) jog- és államtudományi doktor. 1928-tól a Vásárhelyi Újság, majd a Friss Újság munkatársa volt. 1944-től közalkalmazott, 1946-tól a Tornyai Társaság társelnöke. Kovács, 2015. 216.

19 Kiss Pál (1898–1974) 1927-től Hódmezővásárhely tűzoltóparancsnoka volt. 1944. október 10-éna helyi baloldali erők javaslatára lett a város polgármestere, amit a megszálló szovjet városparancsnokság is támogatott. 1947-ben lemondott a tisztségéről. Kovács, 2015. 152.

20 Vad János (1902–1972) eredetileg malommunkás, kommunista politikus. 1944 végétől tagja lett a debreceni ideiglenes nemzetgyűlésnek. Szélsőséges kommunista volt, már 1945-ben a proletárdiktatúra bevezetését sürgette. 1945 májusától az év vé-

§-ának 4. pontjába²¹ ütköző cselekményt követett el, ügyét „további eljárás végett” fölterjesztette a szegedi népügyészségre.²² A népügyészség azonban egyelőre csak ült a babérjain, végül másfél hónap múlva, egy szeptember 19-i átiratban a Gravátz ellen, mellékelte, a fent említett könyvei miatt, indított „népellenes” büntett kapcsán egy olvashatatlan nevű népügyész (talán dr. Pártos Imre) útmutatás kért Ries István²³ igazságügy-minisztertől arra vonatkozólag, hogy a vörös ceruzával aláhúzott részekon kívül „a könyv egyéb részei vád tárgyává tehetők-e”?²⁴ Erre november 7-én jött meg a válasz: a könyv „egész tartalmát tegye vád tárgyává!”²⁵

Eközben egyre többen nyilatkoztak az újságíró mellett. Még május 2-án hat budapesti, Síp utcai zsidó lakos közjegyző előtt nyilatkozatot tett, hogy Gravátz Ferenc valamikor 1944. október végén megmentette őket a németek elől azzal, hogy felöltve főhadnagyi egyenruháját „szembeszállt a házba éjszakának idején zsarolási szándékkal behatolt fegyveres SS katonákkal és élete veszélyeztetésével kiutasította őket.”²⁶ Szeptember 24-én közjegyző előtt tíz volt munkaszolgálatos tett nyilatkozatot: eskü alatt is készek igazolni, hogy Gravátz Ferenc volt tartalékos főhadnagyi, 1944. május 28. és szeptember 2. között, mint a 101/320. számú közmunkaszolgálatos század parancsnoka, emberségesen bánt velük, és „általában kifejezést adott liberális és németellenes felfogásának”. Arról is tudomásuk volt, hogy 1944 júliusában hamis jegyzőkönyvekkel mentette meg a századot a megtizedeléstől. Ezért neki ma is „elismeréssel és köszönettel tartozunk” – nyilatkozták.²⁷ Október 4-én dr. Darabos István belügyminisztériumi államtitkár tett egy nyilatkozatot, mely szerint évtizedek óta ismeri Gravázt. A második világháború alatt számos esetben megfordult náluk, és ilyenkor többször hangoztatta németellenes felfogását, „minden megnyilatkozásában szociális érzékről tett tanúbizonyságot”, és panaszkodott, hogy Hódmezővásárhelyen „milyen nyomás alatt van”.²⁸ Már a vádemelés után, újabb személy jelentkezett a vádlott melletti tanúskodásra. December 5-én Vincze Sándor, egy budapesti (állítólagos) ellenállási alakulat volt parancsnoka, a légőszolgálat tiszthelyettese igazolta, hogy 1944 májusában, miután meggyőződött róla, hogy Gravátz baloldali gondolkodású, beszervezte az „Országépítő Tanács földalatti illegális szervezetbe. Nevezett úgy a röpcédula terjesztésében, mint fegyverek gyűjtésében, szabotázs cselekményekben bátor magatartást tanúsított”. Ellenállási tevékenységének elismeré-

---

géig a Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányság vezetője volt, akkor leváltották, mert pártja sem volt megelégedve a ténykedésével. Bencsik, 2018. 22–23. és Kovács, 2015. 286.

21 „Népellenes büntettségben bűnös az is [...] 4. aki kényszerű szükség nélkül a nép- vagy demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött”. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94500007.TV> (Letöltve: 2019. augusztus 18-án.)

22 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 6. Az irat hátoldalára feltehetően egy politikai rendőr valamikor ceruzával ráírta: „A népügyészségtől érdeklődni, hogy az eljárás milyen stádiumban van, emelteke vádlat ellen [vádlat] vagy hoztak-e valamilyen ítéletet.”

23 Ries István (1885–1950) jogász, szociáldemokrata politikus. 1919-ben a Vörös Hadseregben harcolt, majd rövid bécsi emigráció után hazatérve, ügyvédi irodát nyitott. Az 1930-as évektől az SZDP elnökségének tagja. 1945. július 21-től igazságügy-miniszter volt. 1950. július 7-én miniszterként – koholt vádak alapján – letartóztatták, a börtönben agyonverték.

24 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 53.

25 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 52.

26 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 55. (November 1-én a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának detektívje, Mérfő Ferenc jelentést állított össze arról, hogy a Hódmezővásárhelyi Főkapitányság 1626/1945. sz. átirata alapján nyomozást indított Gravátz Ferenc ellen. Kikérdezte a fenti tanúkat, és ők egyöntetűen azt közölték, hogy „jobboldali magatartást nem tanúsított.”)

27 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 54.

28 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 58.

se „jelenleg a miniszterelnökség mellett működő igazoló bizottság előtt” van.²⁹ A szakirodalom nem ismer ilyen nevű „ellenállási mozgalmat”, és „igazolóbizottságot”. A következő év, 1946 elején még újabb nyilatkozatok születtek. Az egyikben három hódmezővásárhelyi személy közjegyző előtt tett nyilatkozatában igazolta, hogy Gravázt 1944 őszén Budapesten az ismerős katonákat arra biztatta, hogy öltözzenek civilbe és térjenek haza. „Gravázt Ferenc az életével játszotta, amikor a fentieket cselekedte.” – állították.³⁰ Ugyanekkor két helyi nyomdász tanúsította, hogy amikor a Népújságnál dolgozott, 1941–42 folyamán „állandóan nyilas- és németellenes meggyőződését hangoztatta, s már ebben az időben kijelentette, hogy a németek elveszítik a háborút, s ez Magyarország katasztrófáját okozza.”³¹

November 19-én dr. Pártos Imre³² népbürokratája terhelt kihallgatása nélkül megküldte a 4932/1945. n.ü. számú vádiratot a népbíróságnak. Ebben két rendbeli, sajtó útján elkövetett, az 1440/1945. M. E. sz. rendelet 12. §-ának 4. pontjába ütköző „népellenes” bűntett elkövetésével vádolta meg, mert a „Szamuelli Halálvonata” és a „Száz oldal háború” című könyvei „egész tartalmával, azáltal, hogy a kommunista eszme ellen, Oroszország ellen, a németek mellett, a háborúnak Magyarország érdekében való szükségessége mellett hírverést fejtett ki, kényszerű szükség nélkül a nép- és demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött”. Indoklása szerint az első könyv tendenciózusan csoportosította a bűnper anyagát, minek következtében megfelelővé vált „a kommunista eszme elterjedésének meggátolására”, a másik pedig „németbarát” és „háborúpárti”.³³ A gyenge ügyészi munkát minősíti, hogy a vád kizárólag a két könyvből kiragadott mondatokon, és a vádlott beismert vallomása alapján.

Itt érdemes megállni egy pillanatra. Dr. Ries István igazságügy-miniszter még 1945. szeptember 24-én 17.785/945.I.M.X. szám alatt az összes népbürokraták vezetőjének megküldött egy körrendeletet. Ebben sok más egyéb mellett fölhívta a figyelmet arra, hogy vádiratot „a mai naptól gyanúsított kihallgatása nélkül benyújtani nem szabad”, mert „a népbíráskodás mai legsúlyosabb hibája [...], hogy az ügyek megfelelő előkészítés nélkül kerülnek tárgyalásra.”³⁴ Nyilvánvaló, hogy dr. Pártos Imre az igazságügy-miniszter rendeletét semmibe vette. Ennek azonban következménye nem lett.³⁵ Amint a kötetben olvasható több tanulmány esetében is látható, Pártoson kívül más népbürokrata is semmibe vették a miniszteri rendeletet.

A nyilvános főtárgyalást 1946. január 16-án tartották meg Hódmezővásárhelyen. A tanácsvezető dr. Csaba Sándor szegedi törvényszéki bíró³⁶ volt, a helyi pártok által delegált népbírák pedig: Gajdán

29 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 41.

30 ÁBTL 3.1.9., V-13775, 12.

31 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 57.

32 Dr. Pártos Imre képviselte a vádat dr. Ivánka Zoltán tisztiorvos, dr. Hegedűs Imre körorvos, Nagy Mihály malomtulajdonos és Szebeni Zoltán honvéd főhadnagy bűnperében is.

33 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 80–81.

34 Révész, 2016, 136.

35 Ennek talán az az oka, hogy a volt munkaszolgálatos budapesti ügyvéd 1945 elején, Szegedre kerülvén, a helyi rendőrség bűnügyi munkatársaként bebizonyította „éberségét” és politikai megbízhatóságát. A szakszervezet ajánlására nevezték ki népbürokratává.

36 Dr. Csaba Sándor vezette le egyebek mellett Huszák Elemér (1943–44-ben újságíró Hódmezővásárhelyen), dr. Ivánka Zoltán tisztiorvos, Fehér Mihály tartalékos törzsőrmester és v. dr. Lénárt János volt országgyűlési képviselő ellen megtartott népbírói tárgyalásokat is.

Sándor (PDP), Boros János³⁷ (szakszervezetek), Kiss János (NPP), Andrassy József (MKP), dr. Deák Ferenc³⁸ (FKGP) és dr. Springer Ervin (SZDP) voltak. A vádat dr. Nemes Árpád néppügyész képviselte, a védő dr. Mónus Sándor hódmezővásárhelyi ügyvéd³⁹ volt. A tárgyalás kezdetén a tanácsvezető bíró megállapította, hogy „a vádirat nem a Bp. 55. §-ának szem előtt tartásával készült, egyes részeiben hiányos, és így az ügy érdemleges elbírálása nehézségekbe ütközik.” Emiatt dr. Nemes, aki látta, hogy kollégája, dr. Pártos Endre néppügyész milyen fércmunkát csapott össze, valamint a védő, dr. Mónus által előterjesztett kérelemre elrendelte az összes iratoknak a néppügyészséghez való áttételét, a nyomozati, illetve vizsgálati eljárás lefolytatása végett.⁴⁰

1946 februárjában tehát megkezdődött a nyomozati munka. Február 23-án Bangó János, a helyi főkapitányság politikai osztályának vezetője kihallgatta Fejérváry Józsefet, a „Szamuelli Halálvonata” társszerzőjét. Ő is azt vallotta, hogy dr. Gyovai Ferenc szegedi királyi ügyész felkérésére készítették el a könyvet. Ennek az volt az apropója, hogy a bűnper 1921. március 18-án kezdődött Szegeden, május 2-án Hódmezővásárhelyen, majd Makón folytatódott, hogy azután Szentesen fejezzék be. A vádiratot dr. Huba László királyi ügyész készítette el. „*Minthogy az akkori országvezetők azt kívánték, hogy ezen nagy bűnper tárgyalásának anyaga nemcsak különböző városok, újságok tudósításában, hanem egységesen is meglegyen, ezért állítottuk a különböző újságok tudósításából össze Gravátz Ferencsel együtt a fenti könyvet.*” – vallotta Fejérváry. Kihangsúlyozta, hogy a könyvet „*anyag érdekből adtuk ki, azonban sem erkölcsi, sem anyagi sikerünk nem volt vele.*” Azt is megemlítette, hogy a „Tüzek” című könyvhöz ő írt ugyan előszót, de azt csak barátságából tette, magát a könyvet nem olvasta el, emlékezete szerint az Gravátz különböző napilapokba írt vezércikkeit tartalmazza.⁴¹

Aznap Bangó a vádlottat is kihallgatta, aki a jegyzőkönyv szerint nagyjából ugyanazt adta elő, mint az 1945. július 19-i kihallgatásakor, csak most jóval részletesebben taglalta az eseményeket. Elismerte, hogy a „Szamuelli Halálvonata” című inkriminált könyvet dr. Gyovai Ferenc szegedi királyi ügyész felkérésére Fejérváry Józseffel közösen állították össze. Kizárólag anyagi érdekek motiválták, akárcsak a „Tüzek” és a „Száz oldal háború” című könyvei készítésekor, az utóbbit nem csak anyagi bevétel reményében állította össze, hanem erős politikai nyomásra. Amikor ifj. Szathmáry János⁴² lett a Népujság főszerkesztője, politikai cikkei egyáltalán nem jelentek meg, hamarosan át is ment a Reggeli Újsághoz. Ott szintén nem írt politikai cikkeket, sőt, megtagadta, hogy tudósítson Endre

37 Boros János (1896–1976) 1919-ben a Vörös Őrség szervezője, a Vörös Hadsereg dandárparancsnok-helyettese volt. 1924-ben romániai emigrációjából visszatérve, az SZDP-ben politizált. 1931-től két évtizedig az építőmunkás szakszervezet helyi elnöke. 1945-től lett az MKP tagja. Kovács, 2015. 50.

38 Dr. Deák Ferenc (1887–1948) jogász, 1921-től működött Hódmezővásárhelyen az ügyvédi irodája. Kovács, 2015. 66.

39 A II. számú igazolóbizottság, Koltai Vilmos politikai nyomozó följelentése alapján, 1945. június 16-án dr. Mónus Sándornak hat hónapra felfüggesztette az ügyvédi gyakorlatát, mert aktív Turul-tag volt, és „fasiszta előadásokat” látogatott.

40 MNL CS–CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 32.

41 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 13–14.

42 Ifjabb Szathmáry János (1904–1993) építész, újságíró, lapszerkesztő. 1936-tól a Vásárhelyi Újság, 1939-től a Népujság felelős szerkesztője, a NEP helyi titkára. 1947-ben állították népbíróság elé, majd több tárgyalási forduló után fölmentették. A néppügyész fellebbezése folytán ügye a NOT elé került, ahol három és fél év börtönbüntetésre ítélték. Lásd MNL CS–CSML, XXV. 8. fond, Nb. 39/1946.

László⁴³ alispán hódmezővásárhelyi látogatásáról. 1944-ben behívták a honvédségbe. Szeptemberben hamis jegyzőkönyvek készítésével megmentette a rábízott zsidó munkaszolgálatos századát a megtizedeléstől. Kérte kihallgatni Kiss Pál polgármestert, Pákozdy Ferenc főjegyzőt, Zeiler János magántisztviselőt, Megán József⁴⁴ vendéglőst, Nagy Gábor, Balassa József és Zsarkó Imre⁴⁵ kereskedőket, dr. Zágon Elemér volt rendőr alezredest, dr. Török Bálint volt rendőr századost, Fejérváry Józsefet, Kun Béla⁴⁶ volt laptulajdonost és országgyűlési képviselőt, valamint Csáki Lajos⁴⁷ volt lapszerkesztőt.⁴⁸

Bangó a kért tanúk közül elsőként Pákozdy Ferencet hallgatta ki. Ő március 20-án azt vallotta, fogalma sincs arról, hogy a „Szamuelli Halálvonata” című könyvet ügyészségi felkérésre, vagy csak az ügyészség engedélyével írták meg, de – mivel a bűnpert szemtanúként végig nézte – szerinte a könyv híven adja vissza a tárgyaláson elhangzottakat. Ami a „Száz oldal háború”-t illeti, ő is úgy tudja, anyagi okokból adta ki a vádlott, korábban megjelent hírlapi cikkeket összegyűjtve, de lehet, hogy saját anyag is van benne. Mindenesetre megjegyezte, hogy „*ugyanolyan bérmunkás volt, mint a nyomdász, aki a lapot szerkeszti, csakhogy ő nem nyomtatványt, hanem politikát és világnézetet állított elő. Mindenkori gazdájához hű volt meggyőződése ellenére is.*” Úgy hallotta, hogy amikor ifj. Szatmáry János átvette a Népiújságot, Gravátnak semmi beleszólása nem lett a lap politikai szerkesztésébe. Nem voltak jó viszonyban – vallotta –, mert róla a városban közismert volt, hogy „*szélsőségesen szabad ember*”, egyébként pedig nagy zsidóbarát, aki „*elítélte az antiszemitizmusnak minden formáját*”, emiatt pedig „*gyanús embernek számított a jobboldal előtt*”.⁴⁹

Március 22-én dr. Zágon Elemér azt vallotta, csak onnan ismeri, hogy ő 1944 előtt a főkapitányság bűnügyi osztályának vezetőjeként, bűnügyi vonatkozású sajtóinformációkat adott neki. Zsarkó Imre elmondta, hogy személyesen ismeri, és a beszélgetéseik során úgy tűnt, hogy „*a liberálizmus felé hajlott, ill. a demokrácia felé*”⁵⁰ Megán József azt vallotta, hogy a vádlott rendszeresen megfordult a vendéglőjében, de politikai nézeteit nem ismerte. Kun Béla annyit tudott mondani róla, hogy évtizedekig lapjánál, a Reggeli Újságnál volt alkalmazva, és közismert volt a zsidóbarátságáról. Ha bolsevikellenes vagy németbarát cikkeket írt volna, azt kizárólag csakis fölső utasításra tette, ugyanis „*különböző hatóságoktól állandóan utasításokat kaptak a lapok különböző propaganda-cikkek leadására.*” Ugyanez derült ki Csáki Lajos és Szatmáry János népbírósági tárgyalásai során is.

43 Endre László (1895–1946) eredetileg huszártiszt. 1919-ben részt vett az ellenforradalmi szervezkedésben, tagja volt a Rongyos Gárdának. 1938-ban Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja lett. Hírhedt antiszemita volt. A német megszállás után belügyi államtitkárként az egyik felelőse a vidéki zsidóság deportálásának.

44 Megán József (1886–1954) vendéglős. A két világháború között egy időben bérlője volt a Baross és a Tisza szállodáknak, saját vendéglője Újvárosban működött. Kovács, 2015. 190.

45 Zsarkó Imre (1892–?) kereskedő. 1920-ban ő hozta a városba a Magyar–Amerikai Petróleum Rt., a vasútállomás mellett létesített petróleum-telepet. Kovács, 2015. 305.

46 Kun Béla (1878–1954) Kolozsváron folytatott jogi tanulmányai befejezése után egy ottani lap munkatársa volt. 1903-ban telepedett le Hódmezővásárhelyen. 1905-től 1944-ig a Vásárhelyi Reggeli Újság tulajdonosa és felelős szerkesztője. 1910-től 1918-ig, majd 1922-től 1939-ig a város országgyűlési képviselője volt. 1945-ben internálták, majd népbíróság elé állították. Népbírósági aktája nem található meg. Kovács, 2015. 173.

47 Lásd Sass Szilvia tanulmányát kötetünkben.

48 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 15–16.

49 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 5–6.

50 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 19.

Ami pedig a „Szamuelli Halálvonata” anyagát illeti, azt „hivatalosan kapták meg”. Mivel állandóan pénzzavarban volt, szerinte az utóbbi két könyvét anyagi okok miatt adta ki. Azt tudta, hogy többször hangoztatta, a németek nem fogják megnyerni a háborút.⁵¹ Balassa József⁵² gyerekkora óta ismerte. Mint mondta, már fiatal korában „liberális felfogású volt”. „Közismert volt zsidóbarátságáról és a demokratikus felfogásáról”, ezért „a szélsőjobboldali felfogású” Szathmáryval konfliktusba került, aki ki is rúgta. Amikor dr. Simkó Elemér⁵³ főispántól „erős dorgálást kapott”, fölmondott. Ő is tudta, hogy szűkös anyagi viszonyok között élt, emiatt azt feltételezte, azért adta ki a két könyvét, hogy bevétele legyen belőle.⁵⁴ A többi tanú is hasonlóképpen vallott Gravátz Ferencről: „közismert zsidóbarát”, „liberális felfogású”, „baloldali gondolkodású”, gyerekkora óta Kossuth-párti, a „szélsőjobboldali” gondolkodású Szathmáryval pedig rossz volt a viszonya.⁵⁵

A népbíróság által elrendelt pótnyomozás – közbevetőlegesen hadd jegyezzük meg: valójában nem pótnyomozás történt, hiszen az 1945-ös vádemelés előtt semmiféle nyomozást nem folytattak le! – lezárulása után, az 1946. április 8-án benyújtott pótvádiratban dr. Pártos Imre népügyész két rendbeli, az 1440/1945. M. E. sz. rendelet 12. §-ának 4. pontjába ütköző sajtó útján elkövetett „népellenes” bűntett miatt emelt vádat, a Vásárhelyi Reggeli Újság 1925. október 9-i számában megjelent „Vörös” című vezércikk⁵⁶ miatt, mely a „Tüzek” című könyvében is megjelent. Ebben ugyanis – szerinte – a kommunista mozgalomról „elítélő és lekicsinylő módon” írt, tehát „kényszerű szükség nélkül a nép- és demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött.”⁵⁷ A népügyész a vádirata végén egyetlenegy, a politikai rendőrségen kihallgatott tanút sem jelölt meg, mint akit beidéztenni szeretne a tárgyalásra, hiszen az ő vallomásaik nem támasztották volna alá a vádat.

1946. május 3-án tartották Hódmezővásárhelyen az újabb nyilvános főtárgyalást. A tanácsvezető ezúttal dr. Kozma Endre törvényszéki bíró⁵⁸ volt, a népbírák pedig Banga Sámuel⁵⁹ (FKGP), Boros János (szakszervezeti delegált), Kiss János (NPP), Andrásy József (MKP), Papp Lajos (SZDP) és Dávid

51 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 25.

52 Balassa (Geigner) József (1883–1963) fkereskedő. Harcolt az első világháborúban, majd fatelepet működtetett. Kovács, 2015. 40.

53 Dr. Simkó Elemér (1880–1968) jogász. 1908-tól Szegeden alügyész, 1929-től tiszti ügyész volt. 1939-től 1944-ig Hódmezővásárhely főispánja. A német megszállás után beadta a lemondását. 1945-ben följelentették, ám mivel nem találták a szegedi lakásán, országos körözést rendeltek el ellene. 1949-ben népbírósági eljárás indult ellene, de azt távollétében fölfüggesztették. A hatóságok úgy tudták, hogy az Egyesült Államokba „díszidált” az ott élő lányához, valójában Kunágotán húzta meg magát, ott is hunyt el. MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb.878/1949. Lásd Vincze, 2021.

54 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 11.

55 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 20–23.

56 VRÚ 1925. október 9. A vezércikkben egy sikeresen leleplezett kommunista szervezkedésről írt. Ennek kapcsán megjegyezte: „Az elvörösödött társaság lekapcsolásával, általában a folyamatban levő törvényes aktsal bizonyos külföldi tényezők, berzengednek, [sic!] hidegglelősen izgatottsággal tiltakoznak. Először az orosz paraszttanács, azután a berlini Rote Hilfe [Vörös Segély, a KOMINTERN egyik fedőszerve – V. G. megj.] követelték, hogy a lefogott magyar kommunistákat bocsájtás szabadon. Hogy micsoda nagyhatalmak lehetnek a moszkvai paraszttanács és a berlini Rote Hilfe, azt nem tudjuk, valószínű azonban, hogy tagjai azok sorából kerülnek ki, akik egy olyan társadalmi rend kialakulását tűzték ki célul, mely az eszközökben nem válogatós, s amelynek fő érve a bomba, a gyilkol, a golyó és a bitó. Volt már szerencsénk ehez a nevének nem nevezhető sötétlelkű, véres kezű társasághoz...”

57 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 41–42.

58 Dr. Kozma Endre vezette le Hódmezővásárhelyen egyebek mellett a Csáki Lajos újságíró, Koller István ipartestületi elnök, és a „kisnyilas” Zaka Ferenc ellen megtartott népbírósági tárgyalásokat is.

59 Banga Sámuel (1881–1972) sportoló, gimnáziumi tanár, edző. Kovács, 2015. 29–30.

Balázs („kisorsolt”⁶⁰) voltak. A vádat dr. Kilyén István⁶¹ népügyész képviselte, a védő ismét dr. Mónus Sándor volt.

A kétgyermekes, vagyontalan, nyugalmazott adótitkár, volt újságíró nem érezte bűnösnek magát. Ismét elismerte, hogy a „Szamuelli Halálvonata” című könyvet ő állította össze Fejérváryval dr. Gyovai Ferenc államügyész sugalmazására. Ezúttal kitért arra is, a könyv összeállításával az volt a célja, hogy „a tárgyalás egész anyaga ebben a könyvben le legyen fektetve”, ugyanis „Szamuelli vezetése alatt” az Alföldre vonult halálbrigád tagjai Makón, Hódmezővásárhelyen és Szentesen közönséges bűncselekményeket követtek el. Ismét a szűkös anyagi viszonyaira hivatkozott, mint egy másik motivációs tényezőre. Bár azt állította, nem jött be a számításuk, mert csak pár száz példány fogyott el a könyvből. Azt is kijelentette, hogy „én nem a mai értelemben vett kommunista eszme ellen írtam. Más volt az akkori kommunizmus – más a mai. [...] A mai kommunista párt karöltve működik a többi demokratikus pártokkal az ország felvirágzásán.”⁶² Még megjegyezte a könyv kapcsán: „Egy üldözött élet ül most a vádlottak padján. Küzdelem volt az egész életem.”⁶³ Miután megismételte a gyanúsított jegyzőkönyvben tett vallomásának azt a részét, miszerint megmentette a rábízott zsidó munkaszolgálatos századot a tizedeléstől, és Budapesten egy bérház zsidó lakóit, még azzal védekezett a „Száz oldal háború” című könyve kapcsán, hogy azt „hivatalos terror” alatt kellett megírja, és nem osztotta „azt a nézetet, ami ezekből a cikkekből kicsendül.”⁶⁴ A védő kérte Posztós Sándor⁶⁵, Kovács Imre, Borsi János⁶⁶, a szociáldemokrata miniszter Takács Ferenc⁶⁷, dr. Török Bálint és Kun Béla kihallgatását, amit az ügyész nem ellenzett. A népbíróság végzésével a becsatolt iratok – könyvek, cikkek – tanulmányozása és a fenti személyek kihallgatása miatt a főtárgyalást elnapolták.

A másnapi kisgazdapárti napilap, a Vásárhelyi Független Újság meglehetősen röviden, tényyszerűen számolt be a tárgyalásról. Az MKP helyi szervezetének napilapja, a Vásárhely Népe azonban szokása szerint ismét útszéli stílusban vádaskodott. Eszerint, amikor Gravátz a tárgyaláson a „Száz oldal háború” című könyve kapcsán azzal védekezett, hogy a megjelent cikkeket hivatalos nyomásra kellett megírnia, dr. Kozma megjegyezte: „Szóval eladta a tollát.” A népbírák azt hánytorgatták föl neki – a lap szerint –, hogy a Szamuely-különítmény terrorja helyett „miért nem írt a fehér terror

60 A városban szervezettel nem rendelkező PDP helyett a másik négy párt további jelöltjeiből kellett sorsolással kiválasztani az ötödik népbírót és a további két póttagot.

61 Dr. Kilyén István képviselte a vádat a hódmezővásárhelyi Posztós Ervin molnárségéd, Kenéz Imre kőműveségéd és Eperjesi Mihály református hitoktató lelkész bűnperében is.

62 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 22.

63 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 23.

64 lh.

65 Posztós Sándor (1873–1963) uradalmi cseléd, majd kubikos. A tanácsköztársaság alatt a hódmezővásárhelyi direktórium tagja volt. 1927 és 1945 között az SZDP helyi elnöke. 1944–45-ben az ideiglenes nemzetgyűlés képviselője, később az SZDP „jobb-oldali” szárnyának a tagja volt. Kovács, 2015. 228.

66 Borsi János (1878–1959) kőműveségéd. 1919-ben a rövid életű hódmezővásárhelyi direktórium egyik tagja volt. 1944 őszén az MKP helyi szervezetének alapító tagja. Kovács, 2015. 50.

67 Takács Ferenc (1893–1956) eredetileg kőműves, szociáldemokrata politikus. 1945 és 1939 között az SZDP listáján országgyűlési képviselő volt. 1945-ben az ideiglenes kormány iparügyi minisztere lett, majd 1948-ig a földművelésügyi minisztérium politikai államtitkára. 1950-ben egy koncepció perben elítélték, 1955-ben kegyelemmel szabadult, majd hamarosan elhunyt. Preczóczi, 2019.; Zeman, 2019.

idején kivégzett több, mint ötven⁶⁸ vásárhelyi kommunistáról? [...] Meg kell még jegyezni, hogy Gravátz védelmét, akinek munkásellenes, fasiszta beállítottsága nem kétséges, dr. Mónus Sándor ügyvéd látta el, aki annakidején dr. Meskó Zoltán orvostábornoknak a fajelmélettel kapcsolatban tartott vásárhelyi előadását melegen üdvözölte, és akit ezért az igazolóbizottság 6 hónapra eltiltott hivatásának gyakorlásától. Ennek letelte után az ügyvéd úr – úgy látszik – újra azt tartja hivatásának, hogy fasiszták ügyének védelmét vállalja.⁶⁹

A főtárgyalást május 21–22-én folytatták a változatlan összetételű tanács előtt. Sem a vád képviselője, sem a védő személyében nem történt változás. A tárgyalás azzal kezdődött, hogy a védő, dr. Mónus Sándor indítványára egyelőre kizárták a tárgyalásról Dávid Balázs népbírárt, mert a „Szamuelli Halálvonata” című inkriminált könyvben „ténylegesen szereplő személy” volt, és olyan cselekményei (zsarolás, személyes szabadság megsértése) voltak olvashatóak a könyvben, ami miatt két év börtönt kapott, tehát nem lehet elfogulatlan népbíró.⁷⁰ A népügyész ellenezte, hogy másik népbírórt hívassanak be, de erről a végzést egy időre elhalasztották. Dr. Török Bálint tanú megismételte a korábban tett vallomását: a vádlott akkor hagyta ott Szathmáry János szerkesztőt, laptulajdonost, amikor az elkezdte írni „Izrael üvöltene kezd” című sorozatát.⁷¹ Előadta még, hogy a háború alatt a szegedi államügyészség megbízásából a hódmezővásárhelyi rendőrség végezte a cenzúrát, a négy cenzor közül az egyik ő volt. Ezt követően ismertette a cenzúrával kapcsolatos utasításokat, például hozva fel a vádlott cikkének cenzúrázására. Dr. Zágon Elemér megerősítette kollégája vallomását: a vádlott nem volt németbarát, meg volt győződve arról, hogy el fogják veszíteni a világháborút. Egyébként pedig szigorú cenzúra volt 1944-ben, nem csak azt szabták meg, hogy miről nem szabad írni, hanem azt is, hogy miről kell. Mivel a jegyzőkönyv utolsó oldala hiányzik az aktából, csak a Vásárhely Népe másnapi számából lehet megtudni, miért napolták el ismét a tárgyalást. Eszerint a második tárgyalási napon, Posztós Sándor kihallgatása közben, amikor részleteket olvastak fel a „Szamuelli Halálvonata”-ból, Gravátz hirtelen rosszul lett, ezért függesztették föl a tárgyalást. A ki-hívott orvos idegösszeroppanást állapított meg, mire azonnal kórházba szállították. Az orvos a vádlott részére kétheti halasztást kért, amit a népügyész csak azzal a feltétellel fogadott el, hogy ha tovább tart a betegség, a vádlottat „elmeorvossal vizsgálattja meg”.⁷²

Június 4-én az Erzsébet Közkórház vizsgálatai alapján a tisztí főorvos hatósági orvosi bizonyítványt adott ki. Ebben igazolta, hogy „nevezett érelmeszesedésben, cukorbetegségben és nagyfokú idegességben szenved”. Ez utóbbira való tekintettel javasolta azt, hogy a tárgyalást a vádlott lakásán tartsák meg.⁷³

68 Utalás az 1919. július 25-én Hódmezővásárhely határában elkövetett tömegmészárlásra. Az ötvenhat áldozatnak csak egy töredéke tekinthető kommunistának. A kivégzést egyébként egy, a megszálló románokhoz átállt állítólagos főhadnagy, bizonyos Berényi László rendelte el. Bővebben lásd: Makó, 2010. 57–83.

69 VN 1946. május 4. „Gravátz Ferenc a népbírótság előtt. A tárgyalást még folytatják.”

70 MNL CS–CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 60.

71 Szathmáry János a perében azzal védekezett, hogy ezt az ominózus sorozatot nem ő írta, hanem egyik munkatársa, Simkó főispán utasítására.

72 VN 1946. május 23. „Majdnem valamennyi tanú Gravátz ellen vallott. »Idegösszeroppanás« címén elhalasztották az uszító fasiszta újságíró perének tárgyalását.”

73 MNL CS–CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 63.

Július 11-én a szegedi népbíróságon dr. Bozsó Ferenc vezető bíró kihallgatta Dávid Balázs népbírát, aki kijelentette, nem érzi magát elfogultnak, annak ellenére sem, hogy a vádlott ominózus könyvében személyével kapcsolatban „*írt egyes cselekményekről, azonban én ettől függetlenül úgy érzem, hogy tárgyilagosan tudok ítélni.*”⁷⁴ A népbíróság nem fogadta el a védekezését, mert végzésével elrendelte, hogy más népbírát kell helyette delegálni.

A főtárgyalást szeptember 20–21-én folytatták tovább dr. Kozma Endre tanácsvezető bíró előtt, némileg más összetételű tanáccsal.⁷⁵ A vádat ezúttal dr. Márai Pál⁷⁶ néppügyész képviselte, a védő személye nem változott. A vádlott egészségi állapotára való tekintettel a népbíróság kiszállt a Nagy Sándor utca 5. szám alatti lakásába, és ott tartotta meg a tárgyalást. A tanácsvezető bíró bejelentette, hogy Kun Béla, Zágon Elemér és Takács Ferenc nem jelent meg, mire a védő elállt a kihallgatásuktól. A vádlott korábbi vallomását azzal egészítette ki, hogy a háború alatt kétféle cenzúra létezett: polgári és katonai. Utóbbi nem egyszer beleírt a cikkeibe olyasmit, amivel nem értett egyet. Ezt a nyomdászok igazolni tudják. Dr. Török Bálint tanú megismételte korábbi vallomását. Posztós Sándor, aki 1919-ben, mint direktóriumi tag szemtanúja volt az ismert eseményeknek korábbi vallomását kiegészítendő, pót-lólag előadta, hogy egy négyszáz tagú terror-különítmény érkezett a városba. Első alkalommal több személyt, köztük direktóriumi tagokat, letartóztattak. A következő alkalommal raboltak, fosztogattak. Amikor harmadszor is megjelentek, a helyi nemzetőrség fegyveres ellenállást tanúsított. Úgy emlékezett, hogy a vádlott is nemzetőr volt. Borsi János lényegében hasonló vallomást tett, mint Posztós. Dura Lajos⁷⁷ nyomdatulajdonos, a Népiújság kiadója arról beszélt, hogy a vádlottat a közismert zsidóbarátsága miatt csak kis ideig alkalmazhatta lapjánál, Simkó Elemér főispán pedig nem jó szemmel nézett rá. Még megjegyezte: „*Utasításra kellett írni. Szigorú katonai és polgári cenzúra működött. [...] A kéziratot a rendőrségen is be kellett mutatni.*” Arra is kitért, hogy a vádlott 1942-ben összekülönbözött Szathmáry Jánossal, Simkó főispán sajtómegbízottjával, aki „*nyilasnak számított*”.⁷⁸ Valójában nem volt az. A „Száz oldal háború”-t különböző, mások által írt, cikkekből állította össze a vádlott.

Dr. Márai Pál néppügyész, arra hivatkozva, hogy nagyon eltelt az idő, indítványozta a tárgyalás másnapra történő halasztását, amit a népbíróság elfogadott, akárcsak a védő azon kérését, hogy tanúként hallgassák ki Kárai László nyomdászt és Szűcs Jánost. Kárai azt tanúsította, hogy vádlott „a német propaganda-cikkeket” sokszor összetépte, egyfolytában szidta a németeket és a nyilasokat. Ha a cenzor az írásából kitorölt valamit, ő írt az üres helyre. A nyomdászok között népszerű volt, egyébként nagyon gyengén keresett, kevesebbet, mint egy nyomdász-segéd. Ezt Szűcs is megerősítette, akárcsak azt,

---

74 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 37.

75 Ezúttal a korábbiak közül Andrassy Józsefet, Banga Sámuel és Papp Lajost delegálták a helyi pártszervezetek, a kimaradtak helyére pedig Gajdán Sándort, Varga Imrét és Zékány Józsefet.

76 Dr. Márai Pál képviselte a vádat egyebek mellett Szebeni Zoltán honvéd főhadnagy, ifj. Szathmáry János építész, lapszerkesztő és Kovács Dezső tanító, tartalékos zászlós bűnperében.

77 Dura Lajos Ernő (1907–1994) nyomdász, nyomda és laptulajdonos, lapszerkesztő. 1929-től ő adta ki a Vásárhelyi Friss Újságot, 1941-től a kormánypárti Népiújságot. 1945-ben a nyomdáját elkobozták, az MKP helyi szervezete ott nyomtatta ki a napilapját, a Vásárhelyi Népet. Durát könyvelőként alkalmazták a volt cégénél. 1956-ban részt vett a helyi Kisgazdapárt újjászervezésében, a nemzeti bizottságnak is tagja lett, de a megtorlást elkerülte. Az 1960-as években a Vas- és Fémpari Ktsz.-nél volt terv-statisztikus. 1964-től figyelte az állambiztonság. 1966 februárjában „izgatás” gyanújával őrizetbe vették, az állambiztonsági irataiból nem derül ki, hogy elítélték-e. (Lásd ÁBTL, 3.1.5. 0-14967/86)

78 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 27.

hogy német- és háborúellenes volt, egyébként „*vádolt még hasznos tagja tudna lenni a magyar demokráciának*” – mondta.⁷⁹ Ezt követően a tanácsvezető bíró felolvasta a Vásárhelyi Reggeli Újság 1925. október 9-i számában megjelent „Vörös” című cikket. A népügyész indítványozta további olyan cikkek felolvasását, amelyek a „Száz oldal háború” című könyvében megjelentek. Ezek után dr. Mónus Sándor védőügyvéd újabb iratok becsatolásával óhajtotta bizonyítani, hogy a vádlott a háború alatt „*lelki kényszer alatt állott, nem azt írta, ami a meggyőződése volt, hanem amit rákényszerítettek*”.⁸⁰

A népbíróságokról szóló 81/1945. M. E. számú rendelet 49. §-a szerint „*A szavazásról csak abban az esetben kell jegyzőkönyvet felvenni, ha azt a vezető bíró szükségesnek tartja.*” Ebben az esetben azonban jegyzőkönyvezték a tanácskozást. Emiatt tudható az, hogy Papp Lajos (SZDP), Gajdán Sándor (PDP) és Banga Sámuel (FKGP)népbírók nézete az volt, hogy egy vádpontban sem bűnös a vádlott. A baloldalhoz tartozó szakszervezeti delegált népbíró, Varga Imre szerint bűnös, mert „*a népellenes hírverés szolgálatába szegődött*”.⁸¹ Őt támogatta a kommunista Andrassy József és Zékány József (feltehetően kiszagdapárti delegált), ezért szavazategyenlőség alakult ki, így a tanácsvezető bíró szavazata döntött: bűnös. A büntetés mértékében egyhangúan szavaztak.

Ezek után a népbíróság Kozma-tanácsa 1946. szeptember 21-én az Nb. 1274/11/1945. számú ítéletével Gravátz Ferencet egy rendbeli, a Nbnov.⁸² 12. §, 4. pontjába ütköző „népellenes büntett” elkövetése miatt marasztalta el, ezért a Nbnov. 13. §-a, a Nbnov. 1. §. 8. pontja a Btk. 92. §-ának alkalmazásával hat hónap börtönbüntetésre, mellékbüntetésként három évi politikai jogvesztésre ítélte. Az ítéleti tényállás szerint az 1921-es könyvében nem csupán tényeket közölt, hanem „*a kommunista eszmét is megcsúfolta*”, amikor olyanokat írt, hogy „*a világmegváltó eszméket kurjongató kommunizmusról bebizonyult, hogy a szabadrablás és gyilkosság bűnhalmazatainak fertője, s nála az emberi élet nem számít az útszéli rongyról.*”⁸³ Máshol pedig ez olvasható: „*a kommün jelszó alatt a dögvészt jelentő legvadabb bolsevizmus arca vigyorgó*”.⁸⁴ A „Vörös” című ominózus vezércikkében „*a moszkvai parasztanácsot sötétlelkű, véreskezű társaságnak nevezte...*”⁸⁵ 1942-es könyvének pedig „*majdnem minden sorával a fasiszta propaganda szolgálatába szegődött.*” A könyvből részletesen idéztek. A népbíróság megítélése szerint „*a vádlott ezen cikkek megírásával hűségesen kiszolgált a fasiszta propagandát, hazát, Istent, vallást e propaganda szolgálatába állította...*”⁸⁶ A büntetés kiszabásánál enyhítő körülményként vették figyelembe a vádlott családos állapotát és azt, hogy korábban valóban nehéz anyagi körülmények között éltek, amikor az ominózus könyvét megírta, de „*különben munkás barát volt, nyílas ellenes volt*”, a könyvei pedig valóban csak kis példányban keltek el.⁸⁷

79 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 30.

80 lh.

81 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 38.

82 Nbnov. = a népbíróságokról szóló 81/1945. M.E. rendeletet módosító „novella”, azaz az 1440/1945. M. E. rendelet.

83 Fejérváry – Gravátz, 1921, 8.

84 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 45–46.; Fejérváry – Gravátz, 1921, 56.

85 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 46.

86 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 48.

87 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. 49.

A vádlott és védője az ítéletet tudomásul vette, a népügyész azonban súlyosbításért fellebbezett, ezért az iratokat a népfőügyész útján a NOT-hoz terjesztették fel. Dr. Szűcs János népfőügyész november 27-én a fellebbezést fenntartotta.

Az elsőfokú ítélet megszületése után sajtótámadás kezdődött a volt újságíró ellen. A helyi kommunista lap már az ítélet kihirdetése után pár nappal rövid cikkben bosszankodott az ítélet – szerintük alacsony – mértékén.⁸⁸

Az elkövetkező hetekben Gravázt személye egyelőre nem került terítékre, ahhoz egy 1946. november végén kialakuló hírlapi polémiára volt szükség. Az FKGP hódmezővásárhelyi szervezetének lapja, az 1946. február 1. óta megjelenő Vásárhelyi Független Újság, illetve az ott publikált, kritikus hangvételű cikkek rég dühíthették a helyi baloldali erőket. A kisgazda lap fölvette a kesztyűt, és hetek óta vitázott a két laptársával.⁸⁹ 1946. november végi számukban ismét bírálták a szociáldemokraták lapját.⁹⁰ Erre az Alföldi Újság durván nekiment az FKGP-lapnak – de most már az elsőfokon elítélt Gravázt is megkapta a magáét. Egyebek mellett azzal vádolták meg a lapot, hogy ugyanazt a „mocskos, álhírlapíró, fertőzött, anyagias vonalú” hangot használják, amely a húszas évekre volt jellemző. „A fasiszta főmedvényeket a Vásárhelyen évtizedek óta garázdálkodó Gravázt Ferenc volt szerkesztő írógatja. Így a pár nap előtt a V. F. U. második oldalán, két és fél hasábon át »Sajnos foglalkozni kell az Alföldi Újsággal« című, megdöbbentően aljas cikket is Gravázt Ferenc írta, mégpedig borgőzös állapotban az egyik kocsmában – amint évtizedeken át hasonló cikkeit is rendszerint ugyanígy írógatta, vérbeborult szemekkel.” Ezzel az inszINUÁCIÓVAL azonban nem érték be. Képesek voltak azzal a minden alapot nélkülöző váddal előállni, hogy Gravázt „tollbetyárkodása szintén hozzájárult, hogy félszáz szocialistával akként bántak el a Nagy Dezső-tanyán⁹¹, mint ahogy közismert...” Ez azonban még nem volt elég. Ez a „sötét fasiszta” – állították – a népbírósági tárgyaláson csak szimulálta az ájulást: „haldoklasi jeleneteket rögtönzött”. Végül azt állította az Alföldi Újság, hogy a kisgazdák lapjának megalapításakor még csak a háttérben bábáskodott, majd odáig jutott, hogy ő vette át a napilapban a „kivégző cikkek” írását. Mint pár sorral lejjebb kiderült, ezalatt a baloldalt támadó írástokat értették. Az íromány végén figyelmeztették a Vásárhelyi Független Újság szerkesztőségét: azzal, hogy „a város legveszélyesebb fasiszta »közírója« diktálta részükre is a tempókat”, az „sokkal több a reakció⁹² újságírásnál”, az már egyenesen „a nyílt ellenforradalom útja!”⁹³

88 VN 1946. szeptember 25. „A fasiszmus mint mellékkereset. Hat hónapot kapott Gravázt Ferenc”.

89 Népszava 1946. november 13. „Jöjjön a konszolidáció”. Az SZDP központi orgánuma, a Népszava még az 1946. november 13-i számában – a Vásárhely Népére hivatkozva – arról írt, hogy a Vásárhelyi Független Újság elbocsájtott szerkesztője (Simonka György) helyére „valami Gravázt Ferencet akarnak tenni [...] azt a Gravázt Ferencet, akit a népbíróság fasiszta szellemű cikkei miatt hathónapi börtönrre ítélte.” Azt is írják, hogy külső munkatárs „Fehérváry József, két évre ítélte fasiszta újságíró és Csordás Nagy Dezső, aki nyilasokat dicsőítő verseket írt.” A Népszava információja teljesen hamis. Simonkát nem bocsájtották el, tehát nem kerülhetett Gravázt a helyére. Fehérváryt pedig nem ítéltek el, de nem írhatott az FKGP-lapba, mert őt évre eltiltották a publikálástól. Egyedül annyi igaz, hogy Csordás Nagy Dezső valóban munkatársa volt a lapnak, ám korábban nem írhatott „nyilasokat dicsőítő verseket”, mert emiatt 1945 után felelősségre vonták volna, de ez nem történt meg. Egyébként 1946–47-ben a Déliszigetre publikált.

90 VFÜ 1946. szeptember 27. 2. „Sajnos foglalkozunk kell az Alföldi Újsággal...”

91 Makó, 2010.

92 AÜ 1946. december 1. „Ez több a reakciós újságírásnál. Elítélt fasiszta szerkesztővel íratják a Vásárhelyi Független Újság támadócikkeit”.

93 „...reakciós az, aki antikommunista, aki az ország háborús vereségénél [...] sokkal nagyobb szerencsétlenségnek tartja azt, hogy a Kommunista Párt a magyar dolgozó nép hatalmas pártjává, a nemzeti és állami élet fennálló tényezőjévé lett [...] Aki

Persze a „Gravátz-kérdést” nem hagyhatta szó nélkül a Vásárhelyi Népe sem. December első napjaiban a kommunista orgánus is foglalkozott a szociáldemokrata lap társaságában megjelent írással. A Gravátznak tulajdonított, és az Alföldi Újságot kritizáló írást „veszedelmes fasiszta előretörés”-nek minősítette, sőt, „durva törvénytörés”-nak. Végül burkoltan megfenyegették az FKGP-t, amely sorraiban megtűri a Gravátzhoz hasonló „fasisztákat”.⁹⁴

Mielőtt a Vásárhelyi Népe cikke megjelent volna, 1946. december 3-án az elsőfokon elítélt volt újságíró levelet írt az Alföldi Újság szerkesztőségének a két nappal korábbi kirohanásuk miatt. Kérte, hogy azt adják közre a lap ugyanazon az oldalán, ugyanolyan betűméretben, mint ahogy az őt támadó cikk megjelent. A levélben tagadta, hogy ő írta volna a kifogásolt cikket, valamint azt is, hogy a háttérből közreműködött volna a napilap létrehozásánál, illetve azt hogy cikkeivel hozzájárult az 1919. júliusi vérengzéshez. Akkor ugyanis nem volt újságíró, ellenben rendőrfogalmazóként részt kellett vennie a tömeggyilkosságot elrendelő Berényi László és alvezére, Nagy Géza kivégzésénél. „Valótlan, hogy a munkásságnak és a munkáspártoknak ellensége voltam, vagy volnék, mert ha az utóbbiak közül egyikbe se léptem be, tárgyalásomon éppen a kihallgatott munkások vallomása alapján állapította meg a népbíróság, hogy baloldali, németellenes és munkásbarát vagyok.” – írta. Valótlanságnak minősítette azt is, hogy a népbírósági eljárás alól ki akart volna bújni, ugyanis kórházi leletei alapján igazolta a tisztii főorvos a betegségét. Egyebek mellett azt is tagadta, hogy 1945 után bármilyen formában bekapcsolódott volna a közéletbe. Végül följárjolta, hogy az őt támadó napilap bíróság előtt bizonyítsa az igazát.⁹⁵ Természetesen az Alföldi Újságnak esze ágában sem volt reagálni a levélre – főleg közzétenni. Így nem maradt más hátra, a Vásárhelyi Független Újság hozta le a levelet a december 12-i számában, a „Nyílt-tér” rovatban.

A Graváztól támadó Alföldi Újság-cikkre fölfigyelt a helyi politikai rendőrség, de az sem zárható ki, hogy bizonyos információkat tőlük kapott a lap... December 11-én Koltai Vilmos hadnagy a hódmezővásárhelyi államvédelmi osztályon írt az ügygel kapcsolatosan egy feljegyzést, melyben – a december 1-i cikk alapján – azzal gyanúsította Gravázt, hogy a Vásárhelyi Független Újságba írogat.⁹⁶ Az irat hátlapjára utólag odaírta, hogy „megfigyelés és jelentéstétel végett” a feljegyzést kiadta. Másnap Borza Ferenc rendőr hadnagy azzal a megkereséssel fordult a szegedi népügyészséghez, hogy Gravátz ügyében milyen ítélet született, illetve ügyének elbírálása milyen fázisban van. Ez arra utal, hogy a politikai rendőrség próbált „fogást találni rajta”. Gyorsan megérkezett a válasz: szeptember 21-én a vádlottat bűnösnek mondta ki a népbíróság, és fél év börtönbüntetést kapott, de súlyosbítás miatt felbbezés alatt áll az ügye.⁹⁷

Ezek után a Magyar Államrendőrség Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Államvédelmi Osztálya újabb információkat igyekezett begyűjteni vele kapcsolatban. December 20-án Szántó György alhadnagy kihallgatta Csanki György 39 éves ácssegéjét. Ő érdekes módon egy olyan vallomást tett,

---

a Kommunista Párt politikai elszigetelésén dolgozik: az reakciós, népellenes, mert a Kommunista Párt a magyar munkásság, a magyar dolgozók nagy pártja, amely a nép milliós tömegeit képviseli.” Révai, 1949.

94 VN 1946. december 4. „A Gravátz ügghöz”.

95 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 29.

96 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 31.

97 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 30, 32.

ami azt sejteti, az Alföldi Újság tőle tudta meg, hogy Gravázt készül valamire. Lásd az idézett, december 1-i kirohanás azon részét, miszerint egy kocsmában írta a cikkét. Azt vallotta, hogy valamikor november vége felé betért egy kocsmába, ahol eléggé ittas állapotban ott találta az elítélt újságírót, aki egy szövegből olvasott fel a társainak, majd fennhangon azt mondta: „*Kíváncsi vagyok, hogy erre mit fognak válaszolni.*”⁹⁸ Csanki szerint a felolvasott szöveg megegyezett azzal, ami pár nappal később, november 27-én a Vásárhelyi Független Újságban megjelent. Ezzel kapcsolatban az a bökkenő, hogy vallomása szerint azt nem hallotta, hogy mit olvasott föl társainak a volt újságíró! Az a gyanúnk, hogy ezt az egész vallomást a kihallgatást végző hadnagy diktálta jegyzőkönyvbe.

Másnap, december 21-én Szántó kihallgatta dr. Kiss Antal tanárt, aki azt vallotta, hogy unokatestvére, Kiss Sándor állítása szerint őt 1944-ben főhadnagyként el akarta Gravázt fogatni a nyilasokkal az 1919-es hódmezővásárhelyi működése miatt, és csak nagy nehézségek árán menekült meg. Emiatt föl szeretné jelenteni a volt újságírót.⁹⁹ Annak nem találtuk nyomát, hogy ez megtörtént volna.

Valószínűleg a két tanúkihallgatással hozható összefüggésbe, hogy Graváztot a hódmezővásárhelyi főkapitányság vezetője, Mónus István alezredes 1947. január 16-án rendőrhatalósági felügyelet (ref.) alá helyezte. Az indoklásában az inkriminált könyvet említi meg, és azt állítja, hogy „*mint szerkesztő részt vett a helyi jobboldali lapok irányításában és cikkeivel azokat támogatta.*” Bár a népbíróság szabaddalra helyezte, de a korlátozás „*feltétlenül szükséges, mert nevezett fasiszta szellemmel van átitatva és a vele érintkező személyeket azzal a szellemmel tovább fertőzi.*”¹⁰⁰ A véghatározat értelmében a várost nem hagyhatta el engedély nélkül, hetente háromszor volt köteles jelentkezni a rendőrségen, a postaküldeményeit ellenőrizték, másokkal nem érintkezhetett.

Gravázt a rendőrhatalósági felügyelet alá helyezés miatt január 30-án a belügyminiszterhez, Rajk Lászlóhoz fordult. Fellebbezésében egyebek mellett arra hivatkozott, hogy ő gyerekkora óta „*baloldali beállítottságú*”, és úgy érzi, az ma is. Végül ezt írta: „*Az idő eljárt felettem, 63 éves vagyok, érzelmeszedés, tüdőasztma, cukorhaj és súlyos idegbetegség kínoz. Napjaim, melyek még hátra vannak, megszámláltak.*” Türelemmel várja a NOT ítéletét, és abba bele fog nyugodni. Kérte, hogy a belügyminiszter változtassa meg a hódmezővásárhelyi véghatározatot.¹⁰¹ A beadványra február 12-én érkezett meg a válasz: dr. Karczag miniszteri tanácsos változatlanul hagyta a véghatározatot, de annyi módosítással, hogy hetente már csak egy alkalommal kellett jelentkezni a rendőrségen.¹⁰² Koltai Vilmos hadnagy június 24-i átiratában továbbra is indokoltnak tartotta a ref. fenntartását, melynek hatására július 2-án a hódmezővásárhelyi főkapitányságon, majd 31-én a belügyminisztériumban újabb véghatározat született annak fenntartásáról.¹⁰³ Még december 5-én sem tartották időszerűnek a véghatározat megszüntetését, mert „*az eljárás alapját képező okok oly súlyosak*”¹⁰⁴

---

98 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 33.

99 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 34.

100 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 41.

101 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 35–38.

102 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 48.

103 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 50–52.

104 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 54.

Időközben 1948. március 5-én a népfőügyészség a népügyészségtől megkérdezte, hogy Gravátz ellen nincs-e folyamatban más bűncselekmény miatt eljárás? 17-én erre nemleges választ küldött a vezető népügyész.

Végül május 18-án a népfőügyészség a NOT-nak azt indítványozta, hogy mivel Gravátz Ferenc „bűntette” a köztársasági elnök január 31-i közkegyelmi rendelete alá esik, a bűnvádi eljárást szüntesse meg. A NOT Szabó-tanácsa június 11-én III/7992/14/1946. sz. végzésében¹⁰⁵ ezt elfogadta. Ennek köszönhetően a hatvannégy éves, beteg Gravátznak nem kellett börtönbe vonulnia.

A rendőrhatalmasági felügyelet azonban továbbra is érvényben maradt! Emiatt 1948. december 26-án újabb beadványt intézett a belügyminiszterhez, Kádár Jánoshoz, hogy szüntesse meg a rendőrhatalmasági felügyeletet. Az indokai a régiek voltak: mindig baloldali volt, a népbírósági ítélete közkegyelem alá esett, egyébként pedig súlyos beteg.¹⁰⁶ Végül kívánsága teljesült: 1949. január 6-án a belügyminisztérium véghatározatával „magas korára és a rendőrhatalmasági felügyelet alatt eltöltött időre tekintettel” a ref.-et megszüntette.¹⁰⁷

Ezek után még 1949 folyamán elhagyta a szülővárosát, és Budapestre költözött a fiához. A régóta nem egészséges Gravátz Ferenc 1951. január 22-én Budapesten „rövid, súlyos betegség után” elhunyt.¹⁰⁸

105 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 42–46.

106 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 61–62.

107 ÁBTL 3.1.9. V-13775, 66.

108 Halotti értesítő: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/276591> (Letöltve 2019. szeptember 2.) és ÁBTL 3.1.9. V-13775, 69. (Mivel a vizsgálati dossziében egy rövid feljegyzés végén feltüntetik Gravátz halálának pontos idejét, elmondható, hogy az ÁVH élete végéig szemmel tartotta.)

Vincze Gábor

DR. HOLLÓSI ANTAL, A „TURULISTA” SZERKESZTŐ

Dr. Hollósi¹ Antal Újpesten (1950 óta Budapest része) született 1891. január 21-én. Fölmenői felsőmagyarországi származásúak voltak, édesapja nyugdíjas éveiben Érsekújvárra vonult vissza. Fia emiatt középiskolai tanulmányait ebben a városban végezte és itt is érettségizett le. Ezt követően filozófiai tanulmányokat folytatott, majd beiratkozott a temesvári római katolikus teológiára. Ezt bizonyára elvégezte, ugyanis Fejérváry József szerint egy ideig „*Temesváron, Öthalmon, Aradon, majd Kunágótán működött*” – feltehetően, mint káplán.² (Népbírósági tárgyalásán az egyik tanú úgy fogalmazott, hogy amikor beszélt vele, mindig az volt az érzése, a „*vádlottból egy katolikus pap beszél*”).³ A lelkeszi szolgálatból azt követően léphetett ki, hogy 1914-ben megismerkedett egy, az Arad melletti lévő Öthalmon élő tanítónővel, a leendő feleségével.

A Nagy Háború alatt beiratkozott a Budapesti Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára. Tanulmányait valószínűleg azért szakította meg Budapesten, mert 1920-ban megnősült, és a hódmezővásárhelyi származású feleségével a városba költözött. Tanulmányait végül az 1920-ban Máramarosszigetéről Hódmezővásárhelyre költözni kényszerült jogakadémián fejezte be.

Máramaroszigeten a 18. század végi előzmények után az 1869/70-es tanévvel kezdte meg – pár évtizedes – működését az önálló református jogakadémia. A román megszállás miatt már 1919 februárjában fölmerült, hogy az intézmény települjön át Hódmezővásárhelyre, de erre ténylegesen csupán 1920-ban került sor. Az 1920/1921-es tanévet már itt kezdték meg. Csak három tanéven keresztül működött a jogakadémia az alföldi városban, mert az 1923/1924-es tanév vége felé a Református Egyetemi Konvent – a kormány nyomására – megszüntette.⁴

Visszatérve Hollósi Antal tanulmányaira, azokat tehát az 1921/1922-es tanév végén befejezte. Ezt követően a Kolozsvárról elüldözött, és 1921 nyarán Szegedre költözött Ferenc József Tudomány-

---

1 Dr. Hollósi Antal nevét a korabeli forrásokban (napilapokban, rendőrségi, népbírósági iratokban) következtlenül használták, sokszor Hollósy-ként írták le. A népbírósági aktában található két aláírása alapján nem lehet eldönteni, hogy ő maga melyik formát használta. Érdekes módon Fejérváry József hódmezővásárhelyi újságíró-helytörténész a „Vásárhely története családok tükrében” című, 1929-es kötetében a nevét „Hollósi”-ként írta. (A kötetről annyit kell tudni, hogy ez egyfajta „ki kicsoda” volt, tehát a benne szereplő személyektől származtak az életrajzi adatok.)

2 Fejérváry, 1929. 223.

3 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 27.

4 Bővebben lásd Presztóczy, 2016.

egyetem Jog- és Államtudományi Karán⁵ 1923 elején jog- és államtudományi doktorátust szerzett. Ezzel magyarázható, hogy óraadó tanár lehetett a jogakadémián. Az 1923/1924-es tanév I. félévében a „Bevezetés a jog- és államtudományokba”, a „Római jog és Római kánonjog” című kurzusokat hirdette meg, a második félévben pedig még „A magyar államstatistikája” címűt.⁶

Bár az oktatásban kevés időt töltött el, ám ez az időszak elég lehetett arra, hogy megismerkedjen a főiskolai ifjúság mindennapi problémáival. Talán ezzel magyarázható, hogy az 1930-as években szerepet vállalt a Turul Szövetség⁷ hódmezővásárhelyi tagszervezetének tevékenységében. A városban 1925 őszén (tehát a jogakadémia megszűnése után) alakult meg a helyi illetőségű főiskolai és egyetemi hallgatók Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Vegyes Törzse, amely 1933-ban a Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Egyesület nevet vette föl. Az 1925-ben ügyvédi irodát nyitott Hollósit valószínűleg néhány korábbi jogakadémiai hallgatója kérte föl – emlékezete szerint 1927 körül⁸ – arra, hogy patrónusa legyen a helyi egyesületnek. Előbb patrónus, majd idővel magiszter, később dominus volt. 1945 után következetesen azt vallotta, hogy mindezek a tisztségek csupán tiszteletbeli állások voltak, politikai jelentőségük nem volt. „E tisztségek egyike sem vezetői tiszt, mert a bajtársi egyesületet az alvezér, vezér és fővezér vezetik. A magister, melyet 1939. évig viseltem, tulajdonképpen tiszteletbeli tisztség, merő cím, ami arra jó, hogy olyan öreg urak, mint én is, reprezentálóként jelenjünk meg egyes ünnepélyeken.” – vallotta az 1946. szeptember 6-i népbíróági tárgyaláson.⁹ A Turul Szövetség történetét feldolgozó Kerepeszki Róbert alátámasztja a fenti állítást: „Hasonlóan kevés befolyással bírtak az egyesületek mindennapi életére, irányítására a tanárelnök magisterek is, akiket általában a patronusok saját maguk közül választottak meg.”¹⁰ A fenti ténnyel magyarázható, hogy bár rendőrségi kihallgatásán röviden megemlítette (nyilvánvalóan azért, mert a kihallgató Nagy Zoltán politikai detektív erről is akart hallani) a Turul-ban betöltött szerepét, később ez érdektelenné vált, és a vádiratban sem rótták ezt föl vele szemben. A politikai rendőrség, majd a népiügyszég azonban talált egy másik „ügyet”.

Dr. Hollósi Antal, miután megnyitotta ügyvédi irodáját, bekapcsolódott a helyi politikai közéletbe. 1928-ban – állítása szerint – „egyszerű beírás alapján” lett tagja a kormánypártnak (Egységes Párt, 1932-től Nemzeti Egység Pártja), egészen „1934. vagy 1935 évig”. (A későbbi vallomásaiból úgy tűnik, hogy 1938-ig volt a Nemzeti Egység Pártjának a tagja, akkor lépett ki onnan, amikor az

5 A jogakadémia nem adhatott ki egyetemi diplomát.

6 Presztóczy, 2016. 184–185.

7 A „Magyar Egyetemek és Főiskolák Országos Nemzeti Turul Szövetsége Előkészítő Bizottságát” még 1919 nyarán, a Tanácsköztársaság bukása utáni napokban hozták létre. Már az 1920-as években a legjelentősebb ifjúsági szervezetnek számított. Tulajdonképpen egyfajta ernyőszervezetnek tekinthető, amely alá tartoztak a vidéki tagszervezetek. A Turul Szövetségben a jobboldali nemzeti radikális és a népi baloldali irányzat egyaránt helyet foglalt. (Kerepeszki, 2012.) 1925. október 10-én a hódmezővásárhelyi főiskolai és egyetemi hallgatók Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Vegyes Törzs néven alapították meg a Turul Szövetség helyi tagegyesületét. A helyi turulisták első vezére Pánczél Ferenc lett. A Turul Szövetség, hasonlóan több két háború közötti társadalmi egyesülethez, nagy szerepet vállalt a revíziós gondolat terjesztésében, és emellett közéleti és szociális tevékenységet is végzett. 1943-tól a Turul tagegyesületek az egyetemek fennhatósága alá kerültek, a tagok életkorát huszonhat évben maximalizálták. A huszonhat évben felüliek, az idősebb, fajvédő nézeteket valló turulisták ekkor létrehozták maguknak a Társadalmi Turul Szövetséget, amelyen belül a tiszántúli kerület székhelye Hódmezővásárhely lett, e kerület vezetője pedig dr. Köves Mihály. Lásd a róla szóló fejezetet.

8 Zeman Ferenc kutatásai szerint 1928-ban. Zeman, 2016. 158.

9 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 14.

10 Kerepeszki, 2012. 53.

átalakult Magyar Élet Pártjává.) Ennek ellenére 1929-ben, amikor már tiszteletbeli főügyész volt, a helyi szociáldemokrata vezető, Erdei István¹¹ felkérésére választási pártjuknak, a Városi Haladó Pártnak egyik jelöltjeként (mint „*pártonkívüli szocdem*”) beválasztották a törvényhatósági bizottságba.¹² 1935-ben indult a polgármesteri választáson, de csupán néhány voksot kapott.

Az 1920-as, 1930-as években élénk publicisztikai tevékenységet folytatott. Számos cikke jelent meg kezdetben a Vásárhelyi Friss Újságban, később a Vásárhelyi Reggeli Újságban, és a Vidám Ifjúságban (ezt utóbb átkeresztelték Vásárhelyi Ifjúság névre.) Ezekkel a cikkeivel 1945-ben nem foglalkoztak. Annál inkább azokkal az írásaival, amelyeket az általa szerkesztett Vásárhelyi Újságban jelentett meg. 1938-ban ugyanis a szélsőjobboldali dr. Baán Imrétől átvette a Vásárhelyi Újság (önmeghatározása szerint „független politikai napilap”) szerkesztését. Nem csak a szerkesztésben vett részt, hanem több cikket írt, de nem csak oda, hanem olykor a Vásárhelyi Ifjúság című hetilapban is, amely a Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Egyesület félhivatalos lapja volt.

1945. július 27-én a Magyar Kommunista Párt hódmezővásárhelyi napilapjában, a Vásárhely Népeben egy névtelen „sajtómunkás” olyan stílusú cikket tett közzé, amely akár a Rákosi-diktatúrában is megjelenhetett volna. A „*Tegnap még törvényszéki bíró – ma már vádlott. A vásárhelyi internáló táborba hozták Hollósy Antal dr. -t, a fasiszta rendszer egyik fő támogatóját*” című kirohanásában ezt közölte: „*Bravúros fogást csinált a hódmezővásárhelyi rendőrség politikai nyomozó osztálya. Kiderült, hogy dr. Hollósy Antal, aki az elmúlt reakciós fasiszta rendszerben minden szélsőjobboldali megmozdulásban vezető szerepet játszott városunkban, Szegeden »demokratikus« törvényszéki bíróként éli világát. A vásárhelyi rendőrség megkereste a szegedi rendőrséget és kérte, hogy tartóztassák le Hollósyt és kísértessék át Vásárhelyre. Tegnap meg is érkezett Hollósy úr, akit rögtön a múltjához méltóbb helyre, az internáló táborba vittek.*” A terjedelmes írományban ismertették a pályafutását is. 1920-ban került Hódmezővásárhelyre, és ott egy idő után ügyvédi irodát nyitott. „*Mint ügyvéd, a legtehetségtelenebbek¹³ közé tartozott*”, ezért politizálásra adta a fejét. Amikor Mokcsay Zoltán¹⁴, majd Farkas Béla¹⁵ lett Hódmezővásárhely főispánja (a kommunista újságíró szerint utóbbi volt az „*ország legreakciósabb főispánja*”), az ő embere lett. Fölhánytorgatta a szerző azt is, hogy „*ő lett a város hírhedt fasiszta szervezetének, a Turul Bajtársi Egyesületének fővezére. Nem volt olyan jobboldali megmozdulás, amelyben vezető szerepet ne vállalt volna.*” Végül pedig „A

11 Erdei István (1904–1987) géplakatos, szociáldemokrata politikus. 1926-tól az MSZDP hódmezővásárhelyi titkára, 1936-tól az ún. Alföldi Titkárság tagja volt. 1945-ben az ideiglenes nemzetgyűlés, 1945 és 1947 között a nemzetgyűlés képviselője. ÁBTL, 3.1.9. V-145869, 82. és [https://nlvk.hu/hod-wiki/-/wiki/HodWiki/Erdei+Istv%C3%A1n/pop_up;jsessionid=9B7B07673B0C-DOEB7DF51F696FB4C56A\(Letoltve 2020. szeptember 3.\)](https://nlvk.hu/hod-wiki/-/wiki/HodWiki/Erdei+Istv%C3%A1n/pop_up;jsessionid=9B7B07673B0C-DOEB7DF51F696FB4C56A(Letoltve 2020. szeptember 3.))

12 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 7.

13 Ez az állítás csak egy példa arra, hogy a korszak kommunista sajtója miként igyekezett lejáratni az általuk ellenségesnek tekintett személyeket, ellenük – mai kifejezéssel élve – „karaktergyilkosságot” követtek el. A cikk állításának azonban ellentmondanak dr. Hollósy szakmai pályafutásának eredményei. A több nyelven beszélő volt jogakadémia tanárról a már hivatkozott Fejérváry József azt írta, hogy „*a jogászvilágnak egy kiválóan képzett, eszes, okos, puritán gondolkodású reprezentánsa...*” Fejérváry, 1929. 223.

14 Mokcsay Zoltán (1872–1943) 1927 és 1932 között volt Hódmezővásárhely főispánja. Nagy szerepe volt a kormánypárt (Egységes Párt) hely újjászervezésében. Varsányi, 2013. 230–243.

15 Farkas Béla (1885–?) 1932 és 1935 között volt Hódmezővásárhely főispánja. Működése során folyamatosan harcban állt a helyi szociáldemokratákkal. Varsányi, 2013. 244–248.

bácskai hódítás után politikai érdemeiért Újvidékre törvényszéki bírónak nevezték ki”, majd néhány hónapon belül – a kommunista frkász szerint – „feltűnően gyorsan” tanácselnök lett. Majd jött a fenyegető megjegyzés: „Az még nem derült ki, milyen szerepet játszott a hírhedt újvidéki vérengzésekben...” (Mivel 1945 után nem vádolták meg háborús bűncselekmény elkövetésével, nyilvánvalóan semmilyen szerepe sem volt a tragikus eseményekben.) Az inszinuáció azzal fejeződik be, hogy „mint hithű nyilaskeresztes”, mint törvényszéki bíró, a menekülése során Győrben fölesküdtött a Szálasi-rezsimre. „Még nem derült fény arra sem, hány igaz hazafinak a vére tapad ebből az időből Hollósy szennyes lelkéhez.” A névtelenségbe burkolódzó újságíró azon értetlenkedett, hogyan kerülhetett egyáltalán Szegedre, és miként foglalhatta el „a demokratikus bíróság pulpitusán” a törvényszéki bírói széket. A feljelentéssel feléő kirohanás végén közölték, hogy a politikai rendőrség felhívja mindazokat, akik terhelő adatokkal rendelkeznek Hollósiat illetően, hogy jelentkezzenek náluk. Csakhogy sem a népbírói aktájában, sem az ÁVH által nyitott vizsgálati dossziében¹⁶ nem található egyetlen egy tanúvallomási jegyzőkönyv sem. Az a gyanúnk, hogy azért, mivel egyetlen egy terhelő tanút sem talált a politikai rendőrség.

Az 1945. július 20-án¹⁷ Szegeden őrizetbe vett dr. Hollósi Antalt első alkalommal augusztus 1-én hallgatta ki Nagy Zoltán nyomozó a Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályán.¹⁸ Ekkori vallomásában beszélt a közéleti és politikai tevékenységéről, majd megemlítette, hogy a Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Egyesület felkérésére előszót¹⁹ írt „A Magyar Alföld földművelő népének megsegítéséről, különös vonatkozással a bolsevizmus elleni védekezésre” című röpirathoz²⁰, amely gróf Károlyi Imre 1937. március 14-én Hódmezővásárhelyen elhangzott előadását tartalmazta. Azzal védekezett, hogy nem volt tudomása arról, miszerint Károlyi „szélsőjobboldali politikus (nyilas) volt”. Egyébként valóban nem volt az.²¹ Hollósinak a rendőrségi kihallgatásakor is az volt a véleménye, hogy egy „bölcselethez közelálló nemzetpolitikai jellegű előadás” szövege elé írta a rövid előszót. A továbbiakban elmondta, hogy 1938 májusában átvette a Vásárhelyi Újság főszerkesztését. Azt tudta, hogy korábban a lap „szélsőjobboldali politikát” folytatott, de a tulajdonos, Németh Mihály²² kérte fel a tisztségre, és vele egyetértésben „méréskelte” a lap irányultságát. (Amikor Németh meghalt, a lap további kiadását a belügyminisztérium nem engedélyezte, 1939. június 11-én

16 ÁBTL, 3.1.9. V-36726.

17 1945. július 22-én Komócsin Illés, a szegedi rendőrfőkapitányság politikai osztályáról értesítette a hódmezővásárhelyi főkapitányság politikai osztályát, miszerint július 20-án őrizetbe vette Hollósiat, és beutalta a fogdába. Mivel azonban Hódmezővásárhelyen eljárás folyik ellene, elrendelte az átszállítását a szomszéd városba. ÁBTL, 3.1.9. V-36726, 54.

18 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 7–8.

19 A harminckét oldalas röpirathoz Hollósi csupán egy háromnegyed oldalnyi, lírai hangvételű előszót írt. Ebben egyebek mellett ez olvasható: „A holnapi Európa levegőjében sűrűsödő nagy események nagy előérzete fojtogat bennünket. Érezzük, hogy a közeljövő eseményeket tartogat számunkra, de nem tudjuk pontosan, hogy mit hoz ez a jövő?...”

20 A röpirat első felében Károlyi politikai kérdésekkel foglalkozik. (Például ilyen fejezetcímeket találunk: „Van-e bolsevista veszedelem? Melyek ennek a tényezői?”; „Szabad-e a bolsevista veszélyt alábecsülni? Miért terjed az antiszemitizmus. A zsidók szerepe”; „A szabadkőművesség és a baloldali sajtó szerepe”). Az előadás, illetve a röpirat második felében agrárkérdésekkel, földbirtok-politikával foglalkozik. Károlyi, 1937.

21 Gróf Károlyi Imre (1873–1943) nagybirtokos, agrárszakíró. Az 1930-as években szorgalmazta a földtulajdon-rendszer megreformálását. Nézete szerint háromezer kat. holdban kellene maximálni a nagybirtok fölső határát. Gyurgyák, 2012. 183.

22 Németh Mihály (1892–1939) szerkesztő, lap- és nyomdatulajdonos. 1933-ban megszerezte az egyik helybeli nyomdát, majd több lapot is kiadott, egyebek mellett a Vásárhelyi Újságot. Kovács, 2015. 208.

jelent meg az utolsó száma.) Tagadta, hogy „háborúpárti lapot” készített volna, ezt csak bizonyos részek tendenciózus kiragadásával lehetne bizonyítani – mondta. A Vásárhelyi Ifjúságra egyetlen alkalommal írt, a főszerkesztő felkérésére. Végül előadta, hogy 1941. végén kinevezték az újdéki törvényszékhez, de – mint kihangsúlyozta – gyenge fizetési fokozattal. 1944. október elején fölutasított Budapestre, hogy megkeresse az Arad környéki harcokban megsebesült fiát, majd Szeged szovjet megszállása miatt nem térhetett vissza Hódmezővásárhelyre. Ezért az igazságügyminisztérium kinevezte az Enyingen működő szegedi ítélőtáblához, de az alkalmazásához föl kellett esküdnie a Szálasi-kormányra. Amikor a szovjet hadsereg Győrt is elfoglalta, elindult haza. Magatartását illetően kérte, hogy hallgassák ki dr. Gábor Dezső tanácsnokot, dr. Goldmann Mór és dr. Neumann Sándor ügyvédek, Pákozdy Ferenc városi főlevéltárost, Patzauer Aladár őrnagyot, Reich Ede főmérnököt és Weisz Zoltán gabonakereskedőt. A politikai rendőrség ezt természetesen nem tette meg.

Vad János²³ rendőrtanácsos az augusztus 1-i, 212/1945. sz. véghatározatával elrendelte dr. Hollósi Antal rendőrhatalmási őrizet alá helyezését (internálását), „*mivel nyomtatványban olyan állandó jellegű és folyamatos tevékenységet fejtett ki, amely alkalmas volt erre [sic!] az országot és a lakosság közfelfogását jelentős mértékben befolyásolja és káros irányba terelje.*”²⁴ Ez annyiban érdekes, mert a népbírósági ítéletben a július 22-i időpont olvasható az internálás kezdő dátumaként. Valószínűleg az történt, hogy – a korszakban bevett módon – az internálást utólag papírozták le.

Augusztus 17-én Vad értesítette az internálásról a belügyminisztert. Ebben azt írta, hogy Hollósi ellen sem az ügyészségen, sem a járásbírószágon „*eljárás folyamatban nincs.*” A volt ügyvéd, törvényszéki bíró az internálás ellen jogorvoslással élt.²⁵ Október 1-én Tömpe András²⁶ rendőr ezredes véghatározatával elutasította a fellebbezést, és az elsőfokú véghatározatot hagyta jóvá. Az indoklás szerint Hollósi a Turul Szövetségbe tömörült Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Egyesület magisztere volt és 1937-ben előszóval látta el gróf Károlyi Imre „*förmedvényét*” [sic!] 1944. november 20-án pedig Győrben fölesküdtött Szálasi.²⁷

Hollósi nem törődött bele az internálásába: miként az egy október 19-i, Bangó János rendőr százados, a hódmezővásárhelyi politikai osztály vezetője által a belügyminisztériumnak címzett feliratról kiderül, a másodfokú határozatot is megfellebbezte, és felülvizsgálati kérelmet nyújtott be. A mellékelt, kézzel írt beadványában azt írta Hollósi, hogy a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága „*helytelen ténybeli következtetéssel s jogszabályszerzéssel [?] állapította meg, hogy én a Turul Szövetségben »vezető« tisztséggel bírtam, mert magiszteri tisztség csupán tiszteletbeli állás volt a Turulban. Ezt még a távolálló nagyközönség is tudta, még inkább tudnia kell a hivatalos*

23 Vad János (1902–1972) eredetileg malommunkás, kommunista politikus. 1944 végétől tagja lett a debreceni ideiglenes nemzetgyűlésnek. Szélsőséges kommunista volt, már 1945-ben a proletárdiktatúra bevezetését sürgette. 1945 májusától az év végéig a Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányság vezetője volt, akkor leváltották, mert pártja sem volt megelégedve a ténykedésével. Bencsik, 2018. 22–23. és Kovács, 2015. 286.

24 ÁBTL, 3.1.9. V-36726, 57.

25 ÁBTL, 3.1.9. V-36726, 60.

26 Tömpe András (1913–1971) gépészmérnök, kommunista politikus. A harmincas években kapcsolódott be az illegális ifjúkommunista mozgalomba, 1937–1938-ban önkéntesként harcolt a spanyol polgárháborúban. 1945 elején kinevezték a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának vezetőjévé. Krahulcsán, 2020. 167–186.

27 ÁBTL, 3.1.9. V-36726, 67.

hatóságának.” Ami pedig gróf Károlyi Imre röpiratát illeti, abban a szerző a legradikálisabb földreformot sürgette. „E tekintetben demokrata szemszögből abszolúte nem kifogásolható, sőt, megelőzte a demokrata alapú földrendezést. Csak az mondhatja ezt a röpiratot „förmedvény”-nek – szögezte le –, aki egy sorát sem olvasta el, hanem csak úgy, kívülről rávágta a maga megállapítását.”²⁸

Az ötvennégy éves Hollósi egészségi állapota a hódmezővásárhelyi internálótáborban jelentősen megromlott. Emiatt november 3-án Bangó százados felkérte a tisztifőorvosi hivatalt, hogy az egészségi állapotát „az általa előadott panaszok nyomán” vizsgálja meg, és az eredményről, javaslatáról értesítsék őt.²⁹ Másnap dr. Zehery István³⁰ azt írta, hogy a betegségei miatt „az internáló táborban való tartózkodás részére életveszélyes. Rendőri felügyelet alá helyezését javaslom.”³¹ A következő napon dr. Czákó Lajos³² volt tisztifőorvos hasonló jelentést írt: „ütőérelmeszesedés és nehéz légzés miatt az internálás reá nézve veszedelmes, mert bajának rosszabbodását esetleg teljesen javíthatatlanná válását okozhatja, s így reá nézve életveszélyes állapotot idézhet elő.”³³

A fentiek ellenére december 10-én Bangó előzetes letartóztatásba helyezte Hollósit, mert az igazságügyminiszter 247.244/1945. B. M. I.V/1945. számú rendeletével nevezett internálását jóváhagyta, és elrendelte ügyének a népügyészséghez való áthelyezését. (Kézzel a lap aljára írta: „Nevezett a letartóztatás ellen előterjesztéssel élt.”³⁴)

1945. december 12-én délelőtt a szegedi népügyészségen dr. Pártos Imre gyanúsítottként hallgatta ki Hollósit, aki védő kirendelését kérte. Közölte, hogy a politikai rendőrségen nem bántalmazták. Elismerte, hogy Csáki Lajos³⁵ lapjába, a Vásárhelyi Ifjúságba írt néhány cikket, de abban már nem volt biztos, hogy a Társadalmi Egyesületek Szövetsége³⁶ (TESZ) lapjába, a Nemzeti Figyelőbe³⁷ is írt volna. Egyébként tagadta, hogy valaha is olyan cikket publikált volna, melyben „a nemzeti szocializmus dicsérete szerepel”. Előadta, hogy 1938-ban vette át a Vásárhelyi Újság szerkesztését, és azt 1939 májusáig végezte. Ebben a lapban helyezte el németellenes cikkeit. Azt is elismerte, hogy előszót írt gróf Károlyi Imre közzétett beszéde elé.

A kihallgatást követően az eljáró népügyész, dr. Pártos Imre határozatában elrendelte az azonnali szabadlábra helyezését. Erről még aznap értesítette a hódmezővásárhelyi rendőrfőkapitányságot.

28 ÁBTL, 3.1.9. V-36726, 72–75.

29 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 83.

30 Dr. Zehery István (1895–1966) szakorvos, 1928-tól városi tisztiorvos. Kovács, 2015. 303.

31 ÁBTL, 3.1.9. V-36726, 70.

32 Dr. Czákó Lajos (1884–1950) szakorvos, 1931 és 1945 közötti városi tisztifőorvos volt. 1945-ben az I. sz. igazolóbizottság politikai okokból megfosztotta állásától. Kovács, 2015. 60.

33 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 84.

34 ÁBTL, 3.1.9. V-36726, 78.

35 Csáki Lajos (1906–1980) nevét – csakúgy, mint olykor Hollósiét – „y”-nal is írták. Ő alapította 1937-ben a Vásárhelyi Ifjúságot. Lásd Sass Szilvia tanulmányát kötetünkben.

36 A Társadalmi Egyesületek Szövetsége a nemzeti szellemű, radikális jobboldali, fajvédő társadalmi egyesületek, szövetségek ernyőszerkezete volt. Az 1920-as években folyamatosan bővült a tagsága. Nem csak egyesületek, szervezetek, hanem egy idő után községek, városok is a tagjaivá váltak. Önálló lappal is rendelkezett, a Nemzet Figyelővel. 1942-ben a TESZ megszűnt. Bővebben: Kerepeszki, 2011.

37 A magát „Független keresztény nemzeti politikai lap”-ként föltüntető Nemzeti Figyelő főszerkesztője egy régi fajvédő, Gömbös Gyula híve, Szörtséy József volt, a szerkesztőbizottsági tagok között pedig olyan közismerten szélsőjobboldali személyek szerepeltek, mint Hubay Kálmán és Temesváry László. Kerepeszki, 2011.

Arra hivatkozott, hogy azok a cselekmények, amelyek miatt bekísérték Hollósit a népügyészségre (az ominózus Károlyi-beszéd elé írt előszó, a Nemzeti Figyelőben megjelent cikke, valamint az, hogy a Turul magistere volt), már elévültek. Mivel azonban a gyanúsított 1938–1939-ben a Vásárhelyi Újság főszerkesztője volt, elrendelte az inkriminált cikkeket tartalmazó lappéldányok beszerzését, valamint a nyomozás kiegészítését olyan irányban, hogy „*milyen volt a háború és a faszizmus érdekében kifejtett tevékenysége*”.³⁸

1946. január 10-én Dániel István rendőr nyomozó hadnagy megküldte felettesének, a Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányság Politikai Osztálya vezetőjének Hollósi Vásárhelyi Ifjúságba írott, inkriminált cikkeinek hitelesített másolatait, köztük egy olyat is, amelyből a „*szélsőjobboldali beállítottsága megállapítható*”.³⁹ (Ezek csak a vizsgálati dossziében találhatóak meg, a népbírósági aktába nem kerültek bele.)

Február 6-án dr. Pártos Imre népügyész egy, a főkapitányságnak címzett újabb átiratában elrendelte a gyanúsítottal szembeni nyomozás további kiegészítését, mert a december 12-i megkeresésének az a része, miszerint a Vásárhelyi Újság irányultságát derítsék fel, nincs elintézve. Utasítása szerint ki kell deríteni, hogy a lap „*a háborús uszítás és a faszizta propaganda terén milyen tevékenységet fejtett ki, s ennél milyen szerepe volt a gyanúsítottnak*”, mint főszerkesztőnek. Feltétlenül beszerzendő a Nemzeti Figyelő 1938. december 4-i száma, amelybe a gyanúsított írt egy cikket („*Megy-e előre majd fajzatom...?*”). A nyomozati eljárás során gyanú merült fel arra vonatkozóan is, hogy a gyanúsított elnöke volt a helyi TESZ-nek. Ki kell deríteni, hogy ebbe mikor lépett be, és ott milyen tevékenységet folytatott.⁴⁰

Erre a megkeresésre csak másfél hónappal később érkezett válasz: március 21-én Bangó János százados a népügyészséget arról értesítette, hogy a tárgyban még folyamatban van a nyomozás. Ha végeznek, megküldte az iratokat. (A helyi politikai rendőrségnek ezzel az ügygel kapcsolatos lassúsága meglehetősen különösnek tekinthető, más ügyekben sokkal gyorsabbak voltak.)

Végül Dániel hadnagy április 5-i dátummal elkészítette a régóta sürgetett jelentést (tulajdonképpen környezettanulmányt) a főnökének, Bangónak. Ebben egyebek mellett azt írta, hogy „*1939. évben Hmvéken [sic!] életben volt egy újság, mely Vásárhelyi Újság címmel volt ellátva, melynek főszerkesztője dr. Hollósi Antal volt.*” Az újságból mellékelte néhány eredeti példányt. Hivatkozott Kurucz Jánosra („*régi baloldali ember*”), aki abban a nyomdában dolgozott, ahol a lapot nyomták, és tőle tudta meg, hogy a „HA” szignó alatti vezércikkeket Hollósi írta. Kurucz egyébként helytelenítette, hogy a lap akkoriban „*nagy németbarát és jobboldali ügyek támogatója*” volt. A detektív a mellékelte újságcikkek közül azt állapította meg, hogy Hollósi „*nagy jobboldali érzelmű politikus volt*”, ráadásul az 1939. február 5-i „*Haragszanak*” című vezércikkben⁴¹ „*úgy Sztalin, mint a Szovjet-Unió*

38 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 4.

39 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 6.

40 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 5.

41 A vezércikkben arról ír, hogy „*A Kreml urai, élükön Sztalinnal, megharagudtak reánk. Bejelentették, hogy a budapesti orosz követséget megszüntetik, mivel mi az antibolsevistakomniterhez [sic!] csatlakoztunk.*” A későbbiekben fölhívta a figyelmet arra, hogy emiatt sem a Német Birodalommal, sem a Japán Császársággal való diplomáciai kapcsolatok megszakításával nem fenyegetőztek. Végül úgy vélte, hogy a Szovjetunióknak csak azért van szüksége profitra, hogy „*a világ forradalmasítását szolgálhassa, s főként fegyvereket gyárthasson éjjel-nappal, a világbéke érdekében rabszolgákká süllyesztett »polgár«-aival.*”

ellen rágalmozó és lekicsinylő kijelentéseket tesz, nyíltan kiírja, hogy küzdjünk a bolsevista kominter [sic!] ellen, mivel az a világ forradalmasítását tűzte ki... [...] Maga ez a cikk is legendó arra, hogy bizonyítsa azt, hogy ki volt és milyen érzelmű politikus dr. Hollósi Antal.” Kikérdezte Márton Árpád⁴² református elnök-lelkész, aki közölte, hogy Hollósi akkor lett a TESZ elnöke, amikor elődje, dr. Kozma György lemondott. Végül a nyomozó megjegyezte: „A nyomozás során megállapítottam, hogy dr. Hollósi Antal Hmvhelyen [sic!] minden jobboldali pártpolitikával foglalkozó egyesületben résztvett, hol mint vezető szerepet betöltő egyén, hol mint csak pártoló tag. A saját újságján kívül több vásárhelyi jobboldali politikával foglalkozó újságokban is írt cikket (úgy mint a Vásárhelyi Ifjúság lapban, amely tudvalevően Hmvhelyen egyik legnagyobb zsidóellenes uszítással foglalkozó napilap volt.”⁴³ A jelentéshez mellékelte a Vásárhelyi Újság 1939. január 11-i számát, amelyben szerinte Hollósi lelkesen üdvözölte azt, hogy „A Magyar Élet Mozgalomhoz egyhangú lelkesedéssel csatlakozott a Nemzeti Egység Pártjának nagyválasztmánya”. (Ebből a cikkből azonban nem derül ki, hogy azt a főszerkesztő írta volna.)

1946. április 26-án a népügyészségen „a folytatólagos kihallgatásáról” ismét fölvettek a terhelten egy jegyzőkönyvet. Ebben elismerte, hogy ő írta a Vidám Ifjúság 1937. január 31-i, vasárnapi számában „Az erkölcsi eszmények megerősítése” című cikket, valamint – miután elébe tárták – a Vásárhelyi Újság 1938. december 12-i számában⁴⁴ a „Megye előbbre majd fajzatom...?” című cikket⁴⁵ (amely egy héttel korábban megjelent a Nemzeti Figyelőben is). Bevallotta, hogy ő írta az 1939. január 8-án („Ősi magyar földön új magyar élet...”⁴⁶), február 5-én („Haragszanak”), 7-én („Nem csalatkozunk”), 10-én („Helyes beszéd”⁴⁷), 22-én („Reform, reform”), és 23-án („25 évvel ezelőtt...”⁴⁸) megjelent cikkeket is. Ismét elismerte, hogy először írt gróf Károlyi Imre beszéde elé. Miután az ügyészség közölte vele, hogy az Nbr. 15. §. 4. pontjába⁴⁹ ütköző „népellenes bűntett”

42 Márton Árpád (1879–1953) a Székelyföldön született, 1906-ban szentelték lelkésszé. 1919-től szolgált Hódmezővásárhelyen. 1929-től megválasztott lelkipásztor, előbb a tabáni, majd az ótemplomi gyülekezetnél. 1936 és 1948 között elnök-lelkész. 1944–1945-ben a debreceni ideiglenes nemzetgyűlés tagja. Presztóczi, 2019. 120.

43 ÁBTL, 3.1.9. V-36726, 84–85.

44 Aznap – mivel hétfő volt – nem jelent meg a lap. Végignéztük az előző és a következő hónap lapszámain is, de nem sikerült rábukkanni az inkriminált cikkekre.

45 Ebben a cikkben a december 4-i Nemzeti Figyelőben megjelent tanulmányának záró része olvasható. Egyebek mellett azt írja, hogy „A szabadelvű gazdasági rendszer fellegvárai mind a mai napig – sajnos – nem dőltek le [...] Ez az oka annak, hogy nálunk is a lelkekben erős a vágy a diktatúra iránt. Ha nem is olyan fokú diktatúrára gondolnak, mint a nagy nyugati példák, hanem a mi speciális viszonyainkhoz igazodva, mégis általánosabb a nézet, mint az ellenzői, hogy a végrehajtó hatalom olyan fokú és pedig nemzeti szocialista szellemben való megerősítésére van szükség, amely a régi liberális rendszer csökevényeinek gyors, könyörtelen és maradék nélküli eltakarítására szükséges...” [...] Mi a liberális, szocialista, függőleges rendszerű, osztályharccra beállított felfogással szemben egy vízszintes síkban elhelyezhető, egymással és egymásért harmónikus együtt működő társadalom felépítését szorgalmazzuk...” ÁBTL, 1.3.9., V-36726, 26. (1946. január 9-én hitelesített másolat.)

46 Ebben a vezércikkben Imrédy Béla előző napi budapesti beszédét méltatta.

47 Ebben a vezércikkben Alfred Rosenberg náci ideológus egyik berlini beszédével kapcsolatban kifejti, hogy „Egy nemzet sem adhatja fel sajátos egyéni lelkületét, gondolkodásmódját, észjárását, vérmérsékletét, önálló nemzeti hivatását, ha nem akar feloldódni és eltűnni más nép hatalmasabb erejű sodrában.”

48 A február 23-i, csütörtöki vezércikk címe: „Politikamentesség”.

49 „Népellenes” bűntettben bűnös az is, aki „nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján hazamosabb időn át olyan állandó jellegű és folyamatos tevékenységet fejtett ki, amely alkalmas volt arra, hogy a fasiszta és a demokráciaellenes irányzatok elterjesztése és megerősítése végett vagy a faji és felekezeti gyűlölet felkeltése, illetőleg ébrentartása céljára a közfelfogást jelentős mértékben befolyásolja és az országra káros irányba

elkövetésével gyanúsítják, azt közölte, hogy „az elémtárt cikkek nem híven tükrözik vissza közírói működésemet. Ezek csak kiragadott cikke, és én az egész irodalmiműködésemmel a nemzeti eszmét kívántam szolgálni és kimondottan németellenes, és erősen szociális beállítottságú voltam.” Egyébként pedig csak 1939-ig folytatott publicisztikai tevékenységet.⁵⁰ Másnap dr. Kozma Endre népiügész megküldte az 1786/1946. n. számú vádiratát a népbíróságnak. Ebben a szabadlábon védekező dr. Hollósi Antal ellen egy rendbeli, az 1440/1945. M.E. sz. rendelet 10. §-ával módosított 81/1945. M.E. sz. rendelet 15. §-ának 4. pontjába ütköző „népellenes” bűntett elkövetése miatt emelt vádat. Az okok között a fenti cikkeket és a Károlyi-brosúrában megjelent előszavát hozták fel vádként.

Az első vádpont az volt, hogy a Vásárhelyi Ifjúság 1937. január 31-i számában („Az erkölcsi eszmények megerősítése” című cikkben⁵¹) az alábbiakat írta: „A bolsevista propaganda egyik fő jellemvonása, hogy a polgári társadalom egyetlen összekötő kapcsát, az erkölcsi eszmét ássa alá. [...] De az nem lehet vitás, hogy a valláselleni propaganda, a morális eszmék állandó támadása, következetesen és ravasz eszközökkel a polgári erkölcsök ellen folytat ravasz hadjárat az egyike a legveszedelmesebb fegyvereknek, amelyet a bolsevizmus a polgári társadalom mellének szegez.” Emellé a vádlott ceruzával megjegyezte, hogy „Miskolczy Ágosttól való az idézet”.⁵² A következő vádpont szerint a Nemzeti Figyelőben, illetve a Vásárhelyi Újságban közreadott cikkében ezeket írta: „A szabadelvű gazdasági rendszer fellegvárai mind a mai napig sajnos nem dőltek le. [...] Ez az oka annak, hogy nálunk is a lelkekben erős a vágy a diktatúra iránt. Ha nem is olyan fokú diktatúrára gondolnak, mint aminők a nagy nyugati példák, hanem a mi speciális viszonyainkhoz igazodva, mégis általánosabb a nézet, mint az ellenzői, hogy a végrehajtó hatalom oly fokú, és pedig nemzeti szociálista szellemben való megerősítésére van szükség, amely a régi liberális rendszer csökevényeinek gyors, könnyörtelen és maradék nélküli eltakarítására szükséges valamint az új gazdasági és társadalmi rend lerakására, értvén ez utóbbit egyúttal a zsidókérdésnek is gyökeres, elodázhatatlan megoldását...” Ehhez az idézethez ceruzával az alábbi megjegyzést fűzte: „alaki és tartalmi valóságát tagadom, nem tudom, hogy én írtam-e, de ha én írtam, szociális megfontolásból írtam, a közéleti tisztaság...”⁵³ (Az utolsó szó olvashatatlan.) A vádiratban beidézett további cikkeket az a kommentárt fűzte, hogy elismeri, ő írta azt. Az idézetekből az derül ki, hogy ő akkoriban keresztény-szociális elveket vallott.

A vád indokai között az olvasható, hogy a vádlott „egész politikai beállítottságára a szélső jobboldali irányzattal való rokonszenvezés jellemző, bajtársi egyesület patrónusa lett...”, tagja volt

---

terelje”. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94500007.TV> (Letöltve: 2020. április 26-án.)

50 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 9.

51 Az írásban utal egy korábbi, feltehetően a Vásárhelyi Újságban megjelent vezércikkére, amelyben „a bolsevista ragály veszélyéről” írt. Utal arra is, hogy dr. Miskolczy Ágost királyi főügyész a vezércikke megírásának idején tartott előadást a Nemzetpolitikai Társaságban, és ekkor egyebek mellett a következőket mondta: „A bolsevista propaganda fő jellemvonása, hogy a polgári társadalom egyetlen összekötő kapcsát, az erkölcsi eszmét ássa alá.”

52 Dr. Hollósi Antal feltehetően dr. Miskolczy Ágost koronaügyész-helyettes „Szemben a forradalom arcvonalával” című, 1932-ben megjelent könyvének néhány sorát ültette át a cikkébe. Egyébként eddigi kutatásaink során nem találtunk példát arra, hogy a vádlott megjegyzéseket fűzzön a népbíróságnak megküldött vádirat egyes vádpontjaihoz.

53 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 34.

1935-ig a Nemzeti Egység Pártjának, 1939-ben pedig megválasztották a Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület⁵⁴ tagjává, emellett pedig a TESZ hódmezővásárhelyi főtítkára volt. A terhelt 1938-tól 1939 májusáig a Vásárhelyi Újságot szerkesztette, „*az indítványi részben megjelölt cikkek megírását beismerte*” (ami csak részben igaz), és „*cikkeinek idézett tartalmával megvalósította az indítványi részben megjelölt bűncselekmény tényálladási elemeit*”.⁵⁵ Jól mutatja a népügyész hitvány szakmai munkáját, hogy a vádat csupán néhány 1944 előtti újságcikkből kiragadott részlettel indokolta, tanúként csak két hódmezővásárhelyi személyt jelölt meg. (Jegyzőkönyvek hiányában nem lehet tudni, hogy őket korábban kihallgatták-e.)

Ugyanaznap, vagyis április 27-én a népügyész felterjesztette a vádirat fogalmazványát az igazságügyminiszternek, egyben utasítást kérve az előzetes letartóztatás tekintetében. Erre csak július 26-án érkezett meg a válasz az igazságügyminisztériumtól. Dr. Bajor László miniszteri tanácsos, az Igazságügyminisztérium népbírói ügyosztályának vezetője az iratokat azzal küldte vissza a népügyészség vezetőjének, hogy „*terhelt előzetes letartóztatása és a vádirat beadása ellen észrevételt nem teszek. Értesítem egyúttal, hogy az ügyben a szegedi népbíróságon a soronkívüliséget elrendeltem, a vádiratot tehát azonnal nyújtsa be.*” Az iratra kézzel (feltehetően dr. Kozma) ráírta, hogy azonnal küldjék meg a vádiratot a népbíróságnak.⁵⁶ A szegedi törvényszék elnöke erre hivatkozva elrendelte a soronkívüliséget.

Augusztus 16-án a szegedi népbíróság a Nb. 756/1946. sz. végzésével a főtárgyalás időpontját szeptember 6-ára tűzte ki, helyszínéül a hódmezővásárhelyi ógimnázium⁵⁷ épületét jelölte meg. Erről értesítették a népügyészséget. Ugyanaznap kérték az ügyvédi kamarától egy védő kirendelését, ami meg is történt 27-én: dr. Tompa M. Barna hódmezővásárhelyi ügyvédet nevezték ki.

A szegedi népbíróság hódmezővásárhelyi nyilvános főtárgyalásán a tanácsvezető dr. Kozma Endre törvényszéki bíró volt, a kijelölt népbírók: Banga Sámuel⁵⁸ (FKGP), Boros János⁵⁹ (szakszervezetek), Kiss János (NPP), Andrassy József (MKP), Papp Lajos⁶⁰ (SZDP) és Gajdán Sándor (kisorsolt⁶¹), a

54 A Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület 1920-ban alakult meg Budapesten. Hódmezővásárhelyen csak tizenkilenc évvel később jött létre a helyi csoportja. Az 1939. május 20-i alakuló ülés jegyzőkönyve szerint mások mellett olyan közismert személyek voltak jelen, mint dr. Simkó Elemér főispán, dr. Héjja József orvos, dr. Czákó Lajos tisztifőorvos, Imre József igazgató-tanító, dr. Simonffy Ferenc ügyvéd és dr. Hollósi Antal. ÁBTL, 3.1.9. V-36726, 48.

55 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 38.

56 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 67.

57 A népbírói iratokban állandóan „ref. kollégium” olvasható a tárgyalás helyszínéül, ám ez tévedés: valójában a református gimnázium 1820-as években emelt épületéről van szó, amely a század végére kicsinek bizonyult, és emiatt a millennium idején egy új, nagyobb épületet kellett fölépíteni. Ezt követően a köznyelvi a régebbi épületet „ógimnázium”-nak nevezte, ma is így ismerik.

58 Banga Sámuel (1881–1972) gimnáziumi tanár, edző. 1905-től a hódmezővásárhelyi főgimnázium tanára, több sportág meghonosítója volt. Kovács, 2015. 29–30.

59 Boros János (1896–1976) kőműves. A tanácsköztársaság alatt a Vörös Hadsereg tisztje volt. A felelősségre vonás elől Romániába menekült, 1924-ben tért haza. Az SZDP-ben politizált, 1945-ben lett az MKP tagja. Kovács, 2015. 50.

60 Papp Lajos (1881–1954) szociáldemokrata politikus. 1923-ban alapítója és igazgatója volt a Munkásbank és Takarékpénztárnak. 1944–1945-ben tagja volt az ideiglenes nemzetgyűlésnek, és kinevezték Vad János rendőrtanácsos helyettesévé. Konceptiós perben elítélték állítólagos antiszemita kijelentése miatt. Kovács, 2015. 220.

61 A népbírói törvény értelmében, ha valamelyik koalíciós pártnak (jelesül Hódmezővásárhelyen a Polgári Demokrata Pártnak) nem működött alapszervezete, amely jelölhetett volna egy népbírót, abban az esetben a többi párt jelöltjei közül kisorsoltak egyet. Ifj. Szathmáry János népbírói tárgyalásának jegyzőkönyvéből kiderül, hogy Gajdán Sándor a Kisgazdapárt delegáltja volt.

kirendelt védő dr. Tompa M. Barna, a vádat dr. Lippay László szegedi népügyész képviselte. A beidézett két tanú megjelent.

A vádlott nem érezte bűnösnek magát, és rámutatott arra, hogy a folyamatban lévő ügyében „a Btk. 105. §. 3. pontjában gyökerező, s a Bp. 306. §. 3. pontja szerint figyelembe veendő büntethetőséget megszüntető ok (elévülés) forog fenn.” Mivel pedig a cikkeinek megjelenési időpontja között nagyobb időszakok is elteltek, nem áll fenn az „állandó jellegű és folyamatos tevékenység”. Egyébként pedig a kérdéses időpontban (1937 és 1939 között) a Vásárhelyi Ifjúság csak heti háromszáz példányban jelent meg (ezzel ellentétben a Reggeli Újság napi három-, a Népújság pedig kétezer, míg a Vásárhelyi Újság csupán négyszáz példányban), ez a tény kizárja, hogy „az inkriminált cikkek a közfelfogást jelentős mértékben tudták volna befolyásolni, méginkább az országot káros irányba terelni”.⁶²

A népügyész megjegyezte, hogy a sajtótörvény szerinti elévülés „a speciálisan népellenes bűntetteknel nem alkalmazható a felsőbb népbíróságok gyakorlata és a Nbnov. 5. §-a értelmében a népellenes büntettnél a sajtó útján elkövetett bűncselekmények elévülése 1944. december hó 21. napjával veszi kezdetét”, tehát a vádlott esetében nincs elévülés. A népbíróság ezután zárt ülésen hozott végzésével elutasította a vádlott kérelmét.

A vádlott semmisségi okok miatt felfolyamodást jelentett be, de ezt a népbíróság zárt tárgyaláson hozott végzésével ugyancsak elutasította, amit ő tudomásul vett. Ezt követően összefoglalta a két világháború közötti közéleti-politikai tevékenységét. Mint vallotta, állítólag a Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület helyi csoportja 1939-ben választotta a tagjává, de ő erről semmiféle értesítést nem kapott, azt sem tudja, ki állt ennek az élén. Ő több olvasókörmek volt a vezetője, tagja a népművelési bizottságnak és a Tornyai Társaságnak, valamint a népfőiskola állandó tanára, ahol a munkásfiataloknak szociológiát adott elő, és alelnöke volt az Eszperantó Társaságnak. Mint mondta, ő szervezte meg először az országban „a tanyai írók kongresszusa címen a parasztírók napját Hódmezővásárhelyen, mely miatt baloldalisággal illettek.”⁶³ Ezek után egyáltalán nem törődött azzal, hogy a Fajvédő Társaságnak is tagja lett. A TESZ-nek előbb a főtítkára, majd 1930-tól 1938-ig kerületi elnöke lett, akkor az egyesület feloszlott. Amíg ő volt az elnök, a szegények megsegítésével foglalkoztak. Arra hivatkozott, hogy Fejérváry József (a már korábban idézett) könyvében azt írta róla, hogy „tollát mindig a szegények, elnyomottak érdekében emelte írásra”.⁶⁴

Végül összefoglalta a törvényszéki bíróvá való kinevezésének történetét. Amikor a Felvidék déli sávja 1938 ősztén visszakerült, őt – bár odaválósi volt – nem nevezték ki Érsekújvárra, végül Bíró Lajos helybeli unitárius pap protekciójával lett törvényszéki bíró Újvidéken, de a legalacsonyabb fizetési fokozatban. Ezután a vezető bíró elé tárta a Vásárhelyi Ifjúság 1937. január 31-i számában megjelent

62 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 12–13.

63 Az 1935-ös, úgynevezett író–paraszt találkozóról van szó. 1935 augusztusában több tucat, a népi írói mozgalomhoz tartozó vagy ahhoz közel álló közismert személyiség (mások mellett Féja Géza, Sértő Kálmán, Ortutay Gyula) utazott le Hódmezővásárhelyre. A szervezők egyike a Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Egyesület volt. A találkozón előadásokat tartottak, maga Hollósi „A tanya szociális problémái”-ről beszélt. Ezt követően kikocsiztak „a Pustára”, vagyis a város külterületére, Vásárhelykutasra, ahol megtekintették az akkor már országosan ismert Gregus Máté mintagazda birtokát.

64 A hivatkozott könyvben szó szerint ez olvasható: „...a toll hatalmát mindenkor a közérdek, az emberi kultúra s a társadalom védtelenjeinek megvédelmezésére használta...” Fejérváry, 1929. 223.

cikkét, de tagadta, hogy az inkriminált rész az ő szövege lenne, valójában idézett dr. Miskolczy Ágost pesti főügyésztől. Az ugyanott, 1938. december 12-én megjelent cikk („Megy-e előbbre majd fajzatom...?”) esetében azonban ezúttal tagadta a szerzőséget és kérte a kézirat beszerzését. Azt elismerte, hogy a „Haragszanak” című cikket ő írta, akárcsak másokat, de ezúttal is tiltakozott azon eljárás ellen, hogy a cikkeknek egy részét a szövegkörnyezetből önkényesen kiragadva idézik. A Károlyi-féle előadás, illetve brosúra esetében azt emelte ki, hogy a gróf „*merész földbirtokreformra*” szólított fel. Végül összefoglalta, hogy miként került kapcsolatba a helyi szociáldemokraták egyik vezetőjével, Erdei Istvánnal, aki fölkerlte, hogy a Haladó Párt színeiben induljon a helyhatósági választáson. Később a szociáldemokratákkal megromlott a viszonya, de őt a közvélemény a baloldalhoz sorolta. Annak igazolására, hogy ő mindig mérsékelt magatartást tanúsított, kérte tanúként kihallgatni Bíró Lajosné⁶⁵, Csáky Lajost⁶⁶, Cseh András⁶⁷ kanonokot, Csokán Pált⁶⁸, dr. Gábor Dezsőt, dr. Galyasi Miklóst⁶⁹, dr. Györgyei Mórt⁷⁰, Kiss Pál polgármestert⁷¹, ifj. Kristó Nagy István⁷² gyógyszerész-újságíró, Kruzslíc Mihály építész, özv. Németh Mihályné nyomdatulajdonost, dr. Neumann Sándort, Pákozdy Ferencet, Patzauer Aladárt⁷³, Reich Edét⁷⁴, és Weisz Zoltánt. Kérte az inkriminált cikkek eredeti példányainak beszerzését, majd a bíróság engedélyével felolvasott néhány németellenes cikket, melyeket fölvettek a bizonyítékok közé.⁷⁵

Ezt követően kihallgatták Kurucz János ötvenhét éves nyomdászt, aki akkor dolgozott a Vásárhelyi Újságnál, amikor a vádlott volt a főszerkesztője, és a lap „*a Darányi-féle politika szolgálatában állt*”, de emlékezett szociáldemokrata cikkeire is. Cikkeiben „*igyekezett bizonyos közéletet keresni és jobboldali politikát kifejezetten soha nem folytatott. [...] A kis emberekkel nagyon sokat törődött, és nagyon sok jót tett velük.*” Amikor őt 1938-ban letartóztatták és internálni akarták, a vádlott

65 Feltehetően Bíró Lajos (1895–1961) feleségéről van szó.

66 Feltehetően ifjabb dr. Csáky Lajosról (1900–1970) van szó, aki tanártársa volt Hollósinak a rövid életű hódmezővásárhelyi jogakadémián, majd ő is ügyvédi gyakorlatot folytatott. Kovács, 2015. 55.

67 Cseh András (1887–1950) római katolikus pap, 1921-től a hódmezővásárhelyi belvárosi templom lelkésze, később kanonok volt. Kovács, 2015. 56.

68 Csokán Pál (1877–1961) tanító, író. 1905-től Hódmezővásárhelyen állami tanító. Amatőr régész, történész. Kovács, 2015. 59.

69 Galyasi (Reisinger) Miklós (1903–1974) költő, lapszerkesztő, művészettörténész. 1946-ban nevezték ki Hódmezővásárhely múzeumának igazgatójává. 1957-ben politikai okokból letartóztatták, majd három évre ítélték. Kovács, 2015. 99–100. és Vincze, 2013/a.

70 Dr. Györgyei (Goldmann) Mór (1880–1959) ügyvéd. 1908-tól működött Hódmezővásárhelyen az ügyvédi irodája. Kovács, 2015. 111.

71 Kiss Pál (1898–1974) 1927-től Hódmezővásárhely tűzoltóparancsnoka volt. 1944. október 10-éna helyi baloldali erők javaslatára lett a város polgármestere, amit a megszálló szovjet városparancsnokság is támogatott. 1947-ben lemondott a tisztségéről. Kovács, 2015. 152.

72 Kristó Nagy István (1921–2010) gyógyszerész, irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. 1957-ig gyógyszerész Hódmezővásárhelyen, utána Budapestre költözött és a Magvető Kiadó lektora lett. 1957 és 1963 között „Meszlényi” fedőnéven kilenc dossziényi jelentést produkált különböző írókról. Szőnyi, 2012.

73 Patzauer Aladár (1895–1980) szesz-nagykereskedő. 1919-ben a Szegeden megalakult Nemzeti Hadsereg tisztje, 1945-ben Hódmezővásárhely állomásparancsnoka volt. Makó – Szigeti, 2014, 76.

74 Reich Ede (1877–1952) építész. 1902-ben került Hódmezővásárhelyre, 1908-tól városi főmérnök, 1924-től műszaki főtanácsos volt. Számos középület tervezése fűződik a nevéhez. Kovács, 2015. 231.

75 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 17–18.

közbenjárt érte és kiszabadította. Azt tudta, hogy a Turul tagja volt, de hogy töltött-e be abban tisztiséget, azt nem tudta megmondani.⁷⁶

A következő kihallgatott tanú a köztisztviselőként álló Márton Árpád református elnök-lelkész volt. Ő csak annyit tudott mondani, hogy a vádlott a TESZ elnöke volt, ő pedig szakosztály-vezető, politikáról azonban sohasem beszéltek. A népbíróság kérdésére nem tudta megmondani, mikor lett volna a „nemzeti szocializmus megszállottja, kellene tudnia, milyen cikkben hangzott ez el. Egyébként a Vásárhelyi Újság nem volt szélső jobboldali, és szubvencionált lap”.⁷⁷ Mivel a népbíróság nem elengedte a vádlott által kért tanúk kihallgatását, a népbíróság végzésével elnapolta a főtárgyalást és elrendelte az inkriminált cikkek eredeti példányainak beszerzését a városi levéltárból. (Az eredeti kéziratok beszerzését azonban mellőzte.) Pár nappal később kiderült, hogy a városi levéltárban csupán a Vásárhelyi Újság példányai találhatóak meg, a Vásárhelyi Ifjúságé nem.

November 5-én folytatták Hódmezővásárhelyen a főtárgyalást. A népbíróság összetételében nem történt változás. A vezető bíró megállapította, hogy a szabályszerűen beidézett dr. Gábor Dezső, Galyasi Miklós, Kiss Pál, Pákozdy Ferenc és Weisz Zoltán a szabályszerű idézés ellenére sem jelentek meg.

Az első három beidézett tanú zsidó származású volt (dr. Györgyei Mór, dr. Neumann Sándor és özv. Reich Ede). Mindnyájan húsz éve ismerték a vádlottat, egyikük sem tartotta őt antiszemitának. Neumann úgy fogalmazott, hogy „a legnyilasabb érében is jól viselkedett velem szemben. Tudomásom szerint a vádlott a zsidó faj vagy felekezet ellen nem izgatott.” Nem volt „jobboldali magatartású”, míg Reich elmondta, nem gondolja azt, hogy az általa írt cikkek „jelentős mértékben befolyásolták volna a közvéleményt”. Egy 1939-es beszélgetésükkor azt mondta neki, hogy az akkori rezsimtől „nincs elragadtatva”.⁷⁸

Cseh András kanonok-plébános a tőle olvasott cikkekből „mérsékelt gondolkodásra” következtetett, írásai a „felekezetek ellen nem izgattak”. Még megemlítette, hogy „a katolikus gyűléseken is hozzászólt a népi szocializmus és a pápai enciklikai kérdésekhez.”⁷⁹ (Ebből az következik, hogy a vádlott a keresztényszocialista eszmék híve volt.)

A vád tárgyává tett cikkekkel, és a vádlott szerkesztői tevékenységével kapcsolatban a leglényegesebb tényeket a népbíróság Csáki Lajos volt újságírótól tudhatta meg, aki 1937 és 1939 között dolgozott a vádlott lapjánál, és azt vallotta, hogy ő a saját cikkeit névvel vagy szignóval írta alá, de egyeseket a sajtófőnökség küldött le nekik. „A vádlott által írt cikkek mind a pápai enciklikákból indultak ki. Vádlott a közéletet követte.” Amíg ő ott dolgozott a Vásárhelyi Újságnál, három-négy főszerkesztő is megfordult a lapnál. A vádlott nem tartott szerkesztőként gyűlést, de „fékezte, csökkentette a nyomást, ami a főispántól, Farkastól, majd Simkótól kaptunk.” A lap igen kis példányszámban, hol száz, hol háromszáz példányban jelent meg, míg a (Vásárhelyi) Reggeli Újság és a Népi Újság kétezerben. Hasonlóképpen vallott özv. Németh Mihályné is. (A Vásárhelyi Újság néhai

---

76 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 19.

77 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 20.

78 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 25.

79 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 26.

férje tulajdonában volt.) Mint mondta, a lap olyan kevés példányban jelent meg, hogy a főszerkesztő (Hollósi) nem is kapott fizetést, volt olyan időszak, amikor háromszáz példányban sem nyomták ki, a bevétel alig volt elég arra, hogy a nyomdai munkásokat kifizessék, ugyanis kormánytámogatásban nem részesült.⁸⁰

A szociáldemokrata párti Kruzslicz Mihály⁸¹ azt vallotta, hogy „Vádlott képviselte a kisemberek felkarolását. [...] Vádlott demokratikus haladó szellemű ember. A kisemberek védelmét állandóan felkarolta az újságjában.”⁸²

Kristó Nagy István gyógyszerész, kisgazdapárti újságíró azt mondta, hogy a vádlott egyéniségét a „katolikus jelleg, ambíció és ellenzékiesség” jellemezte. „Politikailag a népi csoporthoz állt közel. Hallatlanul gyűlölte a németeket és ennek [a] lapban hangot is adott.” A földreform híve volt. Szerepe felkérték, hogy legyen a helyi nyilas párt vezetője, de ezt ő „mereven elutasította”. Ehhez még hozzá tette: „Határozottan állítom, hogy vádlott nem volt nyilas párttag.” A lapja „túlzottan nagy hatást nem tehetett Hódmezővásárhely közvéleményére, mert kevesen, ha jól tudom, 200-300-an olvasták.” Mivel a lap nem mindig közölte le a kormányközleményeket, a kormánysszubszenciót megvonták tőle.⁸³

Ezt követően a tanácsvezető bíró előadta, hogy csupán a Vásárhelyi Újság évfolyamait kapták meg a levéltártól, a Vásárhelyi Ifjúság kért számait nem. Ezután föllapozta az 1939-es számokat, és az inkriminált cikkeket sorra felolvasta. A vádlott elismerte a szerzőséget és megmagyarázta, miért írta őket. Tagadta, hogy ő írta volna a „Megye-e előbbre majd fajzatom...?” című cikket, majd bemutatta németellenes cikkeit. A népbíróság a meg nem jelent tanúk kihallgatását mellőzte, a bizonyítási eljárást befejezettnek nyilvánította, majd meghozta az ítéletet.

A népbírósági aktában megtalálható tanácskozási jegyzőkönyvből⁸⁴ tudható, hogy a bűnösség kérdésében a kisgazdapárti Banga Sámuel, a szociáldemokrata Papp Lajos és a kisorsolt (kisgazdapárti) Gajdán Sándor nemmel szavazott. Ellentétben velük, a nemzeti parasztpárti Kiss János, a kommunista Andrásy József⁸⁵, és a szakszervezetek által delegált Boros János igennel szavaztak. Mivel szavazategyenlőség alakult ki, így a törvény szerint a tanácsvezető bíró szavazata döntött. Dr. Kozma Endre „nem”-jével dr. Hollósi Antalt a népbíróság fölmentette.

Az Nb. 756/1946/6. számú, igen részletes ítéletében a népbíróság hosszan sorolta az indokait, bőven idézve az inkriminált cikkekből, és részletesen ismertette a tanúk vallomásait. Ezek után arra a következtetésre jutottak, hogy bár az inkriminált cikkek egy részének valóban a vádlott a szerzője, de az általa szerkesztett Vásárhelyi Újság olyan kis példányban jelent meg (mert nem kapott kormánysszubszenciót, egyedülként a városban), hogy érdemi hatást nem fejthetett ki a közvéleményre,

80 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 27.

81 Kruzslicz Mihály (1883–1962) építőmester, vállalkozó. A két világháború között a törvényhatósági bizottság tagja, az Ipar-tudományok bizottságának elnöke volt. Kovács, 2015. 173.

82 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 28.

83 lh.

84 A népbírósági törvény szerint nem volt kötelező jegyzőkönyvet fölvenni az ítéletmeghozatal előtti zárt tanácskozásról.

85 Andrásy József – a törvénnyel szembe szegülve – utólag nem volt hajlandó az ítéletet aláírni! Erről 1946. december 21-én értesítette a népbíróságot a hódmezővásárhelyi járásbíró vezetője. Ehhez hasonló esettel több, mint egy évtizedes kutatásaink során nem talákoztunk.

rAADÁSUL számos nyilas- és németellenes cikket jegyzett. Az is bebizonyosodott, hogy nem volt anti-szemita, valamint az, hogy a földreform híve volt, és „a kisemberekért dolgozott”. Végül leszögezték: „a népbíróság arra a jogi megítélésre jutott, hogy nincs megnyugtató módon bizonyítva, hogy a vádlott oly állandó jellegű fasiszta és demokrácia ellenes [tevékenységet] fejtett volna ki, mellyel a közfelfogást jelentős mértékben befolyásolni tudta volna és az országot káros irányba terelte volna...”⁸⁶

Az ítéletet a vádlott és védője megnyugvással vette tudomásul, a népügyész fellebbezést jelentett be. „A népbíróság halk tanácskozásban meghozta és vezető bíró kihirdette” azt a végzést, miszerint a fellebbezést elfogadta, az iratokat pedig a népfőügyészség útján a NOT-hoz fölterjeszti.

A helyi kommunista napilap természetesen felháborodott a felmentő ítélet miatt, hiszen az előző évi (1945. július 27.-i) cikkükben már „borítékolták” a börtönbüntetést. „Egyike volt a legalaposabban dolgozó fasisztáknak, aki számos újságcikket írt a fasiszmus szellemében... [...] A népbíróság által kihallgatott tanúk elragadtatással beszéltek dr. Hollósi Antalról. Ezen nem is lehet csodálkozni, mert a tanúk sorában többek között olyanok vonultak fel, mint ifj. Csáky, a Vásárhelyen szintén hírhedt fasiszta újságíró. A tanú, vallomásának egyrészét nem is prózában, hanem dalban adta elő, kijelentette, hogy dr. Hollósi Antal a legnagyobb magyar, akivel találkozott. [...]” A cikket jegyző, névtelen „sajtomunkás” szerint, amikor a tanács ítélethozatalra vonult vissza, a jegyző „udvariasan felségítette a vádlott kabátját. Ezek után már várni lehetett, hogy a népbíróság dr. Hollósi Antalt az ellene emelt népellenes cselekedetek vádja alól felmenti. [...] A tárgyalás érdekességei közé tartozik, hogy az egyik népbíró a tárgyalás során biccentéssel sugalmazta a tanúnak, hogy igent vagy nemet mondjon.” – írta az éles szemű újságíró, majd dühösen kijelentette: „Itt volna az ideje, hogy rendet teremtsenek az illetékesek a hódmezővásárhelyi népbíróság tehetetlen működésében.”⁸⁷

November 11-én dr. Lippay László népügyész az igazságügyminiszternek címzett felterjesztésében jelentette, hogy november 5-én a népbíróság dr. Hollósi Antalt fölmentette az ellene emelt vád és következményei alól, de az ítélet ellen ő fellebbezést jelentett be a felmentés miatt. Mivel azonban 1947. február 20-án dr. Szűcs János népfőügyész Nfü. 335/1947. sz. végzésével a bejelentett fellebbezést visszavonta, a szegedi népbíróság Kozma-tanácsának 1947. április 1-i végzésével az elsőfokú ítélet jogerőssé vált. (Erről tévedésből először a makói ávót értesítették a szegedi helyett.) Dr. Hollósi Antal további sorsáról források hiányában nincs információnk. Annyi bizonyos csak, hogy 1959-ben a kádári állambiztonság még személyi törzslapot állított ki rá vonatkozóan. Ennek a hátoldalára ráírta valaki 1965-ben, hogy 1962-től Szegeden lakik.⁸⁸ 1966-ban hunyt el Szegeden.

***

---

86 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 756/1946. 48–49.

87 VN 1946. november 7. „Az éneklő tanú, a sűgő népbíró és hasonló furcsaságok után a népbíróság felmentette dr. Hollósi Antalt”.

88 ÁBTL, 3.1.9. V-36726, 97/12.

Dr. Hollósi Antal a Horthy-korszak egyik aktív közéleti személyisége volt Hódmezővásárhelyen. Társadalmi pozíciójánál fogva tagja volt a korszak számos olyan társadalmi szervezetének, amelyek mai megítélésünk szerint „rendszer-konform”-nak mondhatóak. (Ezeket az egyesületeket azonban 1945-ben „Horthy-fasisztának” minősítették.)

Ügyvédi tevékenysége mellett jó másfél évtizeden át dolgozott különböző hírlapoknál. Dolgozatunk megírása során számos cikket elemezve arra a következtetésre jutottunk, hogy dr. Hollósi Antal nem volt „hithű nyilaskeresztes”, mint amivel a helyi kommunista lap vádolta. Elutasított minden szélsőséges nézetet, a náciizmust, fasizmust, hungarizmust ugyanúgy, mint a bolsevizmust. Több cikkéből egyértelműen kitetszik az antikommunista, szovjetellenes gondolkodása. A fennálló rendszernek kritikus támogatója volt, több cikkében modern szociál- és széleskörű földbirtokpolitikát követelt. Szerintünk egyfajta harmadikutas, reformkonzervatív, keresztényszocialista nézet volt rá jellemző. Az akkori értelmiség nagy részére jellemző, bizonyos „mérésékelt antiszemitizmus” is fölfedezhető egyes cikkeiben, ám a népbírói tárgyaláson senki sem vádolta meg antiszemitizmussal.

Összességében az mondható, hogy dr. Hollósi Antal szerencsésen úszta meg a népbírói eljárást. Ha nem hódmezővásárhelyi népbírók (akiknek egy része valószínűleg személyesen is ismerte őt) elé kerül az ügye, hanem a tárgyalást Szegeden folytatják le, nem biztos, hogy pere felmentéssel végződik. A későbbi sorsát – források hiányában – sajnos nem ismerjük. Analógiák alapján nem zárható ki, hogy a jogerős ítélet után ismét internálták. Valószínűleg a Rákosi-korszakban megfigyelés alatt tartották. Neve az 1956-os hódmezővásárhelyi események kapcsán nem került elő bizonyára azért nem, mert nem „ellenforradalmárkodott”. Ennek ellenére a kádári állambiztonság nem vesztette szem elől. Valószínűleg az „ellenséges elemek” kategóriájában tartották nyilván. Az idős dr. Hollósi Antal pedig valószínűleg semmire sem vágyott jobban, mint hogy hagyják őt békén az elvtársak...

Sass Szilvia – Vincze Gábor CSÁKI LAJOS ÚJSÁGÍRÓ, AKI „HARMADIKUTAS” VOLT

Csáki¹ Lajos 1906-ban született Hódmezővásárhelyen, egyszerű családban (apja szabómester volt). 1921-ben érettségizett a református gimnáziumban, azt követően jogi tanulmányokat folytatott, de csak az abszolutóriumig jutott, a jogi doktorátust – talán anyagi okok miatt – nem szerezte meg. 1930 februárjától 1931 végéig a Vásárhelyi Friss Újság munkatársa volt, azt követően 1932. január 1-ével a hódmezővásárhelyi Reggeli Újsághoz szegődött. 1936. január 1-től 1939 júniusáig a Vásárhelyi Újságnál² dolgozott. Ekkor dr. Gonda József³ a Népjúrsághoz hívta belső munkatársnak. Ez a lap Gonda alatt – állítólag – kimondottan baloldali jellegű⁴ volt, de miután őt behívták katonának és Dura Lajos⁵ lett a felelős szerkesztő, a főszerkesztő pedig Szathmáry János⁶, a lap jobbra tolódott és inkább kormány-pártinak volt mondható. 1944. szeptember 10-től október 8-ig, a szovjet bevonulásig Csáki vette át a lap vezetését. Utóbb azzal vádolták meg, hogy csak „*jobbaldali politikai beállítottsága*” miatt kapta meg a főszerkesztői pozíciót, ám ő ezt tagadta.

Miközben a megélhetését biztosító külféle napilapoknál dolgozott, „gründolt” egy saját folyóiratot is. Az 1931 decemberétől szórványosan megjelenő, a tulajdonát képező Vidám Ifjúság című, kis formátumú periodika rövid életű volt, anyagi okok miatt egy év múltán megbukott.

---

1 Nevét 1944 előtt sokszor y-nal írták.

2 A főszerkesztője dr. Hollósi Antal volt, akit ugyancsak népbíróság elé állítottak (lásd a Vincze Gábor által írt fejezetet). Ő alkalmanként szintén írt a Vásárhelyi Ifjúságba is.

3 Dr. Gonda József (1905–1952) ügyvéd, lapszerkesztő. 1930-tól volt a Népjúrság felelős szerkesztője. A Nemzeti Egység Pártjának hódmezővásárhelyi ifjúsági tagozatának elnöke. Az 1930-as évek végén Budapestre költözött.

4 Gonda József egy 1947. november 21-i nyilatkozatában azt mondta, hogy a szerkesztésében megjelenő Népjúrság „*kifejezetten baloldali eszmékért küzdő*” volt. MNL CS-CSML HL, XVII. 407. fond, II. doboz, 600/III/1945. sz. (Az iratanyag nincs számozva.)

5 Dura Lajos Ernő (1907–1994) nyomdász, nyomda és laptulajdonos, lapszerkesztő. 1929-től ő adta ki a Vásárhelyi Friss Újságot, 1941-től a kormánypárti Népjúrságot. 1945-ben a nyomdáját elkobozták, az MKP helyi szervezete ott nyomtatta ki a napilapját, a Vásárhelyi Népet. Durát könyvelőként alkalmazták a volt cégénél. 1956-ban részt vett a helyi Kisgazdapárt újjászervezésében, a nemzeti bizottságnak is tagja lett, de a megtorlást elkerülte. Az 1960-as években a Vas- és Fémmipari Ktsz.-nél volt terv-statisztikus. 1964-től figyeltette az állambiztonság. 1966 februárjában „izgatás” gyanújával őrizetbe vették, az állambiztonsági irataiból nem derül ki, hogy elítélték-e. (Lásd ÁBTL, 3.1.5. 0-14967/86)

6 Ifjabb Szathmáry János (1904–1993) építész, újságíró, lapszerkesztő. 1936-tól a Vásárhelyi Újság, 1939-től a Népjúrság felelős szerkesztője, a NEP helyi titkára. 1947-ben állították népbíróság elé, majd több tárgyalási forduló után fölmentették. A népjúrság fellebbezése folytán ügye a NOT elé került, ahol három és fél év börtönbüntetésre ítélték. Lásd MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 39/1946.

1936-ben kérte a miniszterelnökség sajtóosztályától, hogy az újból engedélyezze az „időszaki sajtótermék” megjelentetését. Kérelmét az akkori főispán „támogató javaslatl” terjesztette föl. (Kísérő levelében azt írta Csákiról, hogy „*egyik legértékesebb tagja a fiatal újságíró gárdának, aki lapjával a nemzeti irányt fogja szolgálni*”.⁷) Az engedélyt megkapta, de 1936-ban mégsem jelent meg ilyen címmel ifjúsági lap Hódmezővásárhelyen. Az okok minden bizonnyal ismét csak az anyagiakban keresendők. Egy évvel később, 1937 szeptemberében már azzal a kéréssel fordult az illetékes grémiumhoz, hogy megváltoztathassa a lap nevét Ifjúságra. Az engedély megjött, de a következő évben már azt kérelmezte, hogy politikai hetilapként engedélyezzék lapja megjelenését. Ezt azonban Simkó Elemér főispán nem támogatta. Egyfelől arra hivatkozott, hogy van a városban három politikai jellegű napilap, másfelől pedig megjelenése esetén „*minden valószínűség szerint a legszélsőségesebb jobboldali irányzatot fogja képviselni*”⁸ – ez arra utal, hogy attól tartott: a lap valamelyik nemzetiszocialista-hungarista pártocskaszócsöve lesz. Ennek ellenére az engedély megkapta, és az A3-as formátumú, négyoldalas Vásárhelyi Ifjúság (olykor minden jelző nélkül, csak Ifjúság néven jelent meg és így említették a források is) hetente háromszáz példányban⁹ jött ki a nyomdából. Ennek eleinte csak tulajdonosa volt, a főszerkesztője pedig Farkas György, a Nemzeti Front – Magyarszocialista Néppárt¹⁰ helyi szervezetének „törzstikára”, 1940-től azonban útjaik elváltak, és ettől kezdve ő lett a felelős szerkesztő is. (Itt említjük meg, hogy nemcsak Farkas, hanem ő is tagja volt a Nemzeti Frontnak¹¹, sőt, – a vád szerint – a nyilaskeresztes pártnak is, ez utóbbit azonban mindvégig tagadta. Valószínűleg az történt, hogy a Nemzeti Front beolvadása után ő is automatikusan a Nyilaskeresztes Párt–Hungarista Mozgalom tagja lett – anélkül, hogy erről tudomást szerzett volna.)

A főispán aggodalma többé-kevésbé beigazolódott, mert a Vásárhelyi Ifjúság a Turul Szövetségbe¹² tömörült hódmezővásárhelyi egyetemi és főiskolai hallgatók Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Egyesületének afféle félhivatalos lapja lett. Ezt igazolja az, hogy amikor a miniszterelnökség saj-

7 MNL CS-CSML HL, IV.B.1401.b fond, 259/1937. főisp. sz.

8 I. h.

9 Ugyanezt a példányszámot említi dr. Hollósi Antal is a népbírósi perében. (Szerinte egyébként 1937 és 1939 között a Reggeli Újság háromszor, a Népszáság kétezer, a Vásárhelyi Újság pedig csupán négyszáz példányban jelent meg naponta.)

10 A dr. Salló János által 1936-ban alapított Nemzeti Front 1939-ben egyesült a Keresztény Nemzeti Szocialista Fronttal, ezt követően a neve Keresztény Nemzeti Front – Nemzeti Front lett. Az új pártformáció 1940-ben megszűnt, a tagjait – akár tudtuk nélkül is – átvette a Nyilaskeresztes Párt. (Paksa, 2013., 146–154., 208.) 1939-ben a párt egyik jelöltje a hódmezővásárhelyi dr. Lázár Béla ügyvéd volt, aki nem jutott be a nemzetgyűlésbe. 1940-ben őt is automatikusan „átvette” a Nyilaskeresztes Párt, de ott semmiféle tevékenységet nem fejtett ki. 1946. október 11-én a népbíróóság Csaba-tanácsa felmentette, mert bebizonyosodott, hogy akarata ellenére állították ki számára a nyilas párttagkönyvet. MNL CS-CSML, XXV. 8. fond Nb. 620/1946. Lásd még Vincze, 2021.

11 Az aktában található, 21.559. számú tagsági könyv tanúsága szerint 1939. április 6-án lépett be a pártba.

12 A „Magyar Egyetemek és Főiskolák Országos Nemzeti Turul Szövetsége Előkészítő Bizottságát” még 1919 nyarán, a Tanácsköztársaság bukása utáni napokban hozták létre. Már az 1920-as években a legjelentősebb ifjúsági szervezetnek számított. Tulajdonképpen egyfajta ernyőszervezetnek tekinthető, amely alá tartoztak a vidéki tagszervezetek. A Turul Szövetségben a jobboldali nemzeti radikális és a népi baloldali irányzat egyaránt helyet foglalt. (Kerepeszki, 2012.) 1925. október 10-én a hódmezővásárhelyi főiskolai és egyetemi hallgatók Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Vegyes Törzs néven alapították meg a Turul Szövetség helyi tagegyesületét. A helyi turulisták első vezetője Pánczél Ferenc lett. A Turul Szövetség, hasonlóan több két háború közötti társadalmi egyesülethez, nagy szerepet vállalt a revíziós gondolat terjesztésében, és emellett közéleti és szociális tevékenységet is végzett. 1943-tól a Turul tagegyesületek az egyetemek fenntartása alá kerültek, a tagok életkorát huszonhat évben maximalizálták. A huszonhat éven felüliek, az idősebb, fajvédő nézeteket valló turulisták ekkor létrehozták maguknak a Társadalmi Turul Szövetséget, amelyen belül a tisztántúli kerület székhelye Hódmezővásárhely lett, e kerület vezetője pedig dr. Köves Mihály. Lásd a róla szóló fejezetet.

tóosztálya a lapot – arra hivatkozva, hogy eltért a lapengedélyben szereplő jellegtől – betiltotta¹³, az egyesület azt „a legnagyobb megdöbbenéssel” vette tudomásul, mert az az egyesületnek, mint a városban fennálló „egyetlen fajvédő ifjúsági egyesületnek” félhivatalos lapja volt, „melyet egyik bajtársunk szerkesztett, elvesztése a legsúlyosabban érinti Egyesületünket” – nyilatkozták február 13-án.¹⁴ Ennek kapcsán megjegyezzük, hogy a Turul „világnézete” igen heterogén volt. Nyilvánosan szorosan kapcsolódott a Horthy-korszak „vezéreszméjéhez”, a „keresztény-nemzeti” gondolathoz. Az egyesület tagjainak egy része azonban inkább a népi mozgalom „harmadikutas” gondolkodásának voltak a híve. Rajtuk kívül voltak, akik Gömbös Gyula jobboldali radikalizmusa és a nyilas ideológia közötti mezőben helyezkedtek el¹⁵, de nem felejtkezhetünk el arról sem, hogy a „turulisták” egy része a szélsőbaloldali eszmékkel szimpatizált.

Ennek kapcsán érdemes kissé bővebben idézni egy 1939. június 24-én kelt – és a főispáni iratok között fönmaradt – jellemzéséből: „Politikai, államrendészeti és nemzethűségi szempontból eddigi magaviseletével szemben kifogás nem volt. Az egyetemi ifjúság politikai tevékenységében tevékeny részt vett. [...] Az Ifjúságban a zsidóellenes cikkek írója.¹⁶ Újságírói múltjából, kiforratlan, csapongó politikai nézeteiből, újságcikkeiből arra lehet következtetni, hogy inkább a szélsőjobboldali politika nyomdokait követi.”¹⁷

Valóban erről lehet szó? Szerintünk a kép ennél sokkal árnyaltabb. Csáki az igazolóbizottságnak írott, 1945. június 30-i, terjedelmes (tizenhat oldalas) beadványában azt hangoztatta, hogy mestérének Szabó Dezsőt vallja. Az ő nyomán hangoztatta azt, hogy „nincs baloldaliság, nincs jobboldaliság, ezen a földön csak magyar érdek van”. Ehhez az idézethez még hozzáfűzi a fenti beadványban, hogy „álláspontunk tökéletesen megfelelt mesterünknek, Szabó Dezsőnek az állásfoglalásával.”¹⁸ Mivel utóbbi egyaránt szemben állt nemcsak a szélsőjobboldallal (a náciizmussal, a hungarizmussal), hanem a szélsőbaloldallal (a Moszkvából irányított kommunista mozgalommal) is, emiatt 1944 után nem igazán számított pozitívumnak, ha valaki büszkén Szabó Dezső tanítványának vallotta magát. Annak ellenére így igaz ez, hogy a koalíció egyik tagja, a Nemzeti Parasztpárt alapító tagjai, a népi írók a harmincas években még azt hangoztatták, hogy ő nyitotta fel a szemüket.

Nem csupán Szabó Dezső volt nagy hatással rá, hanem a népi írók munkássága is. Előbbi beadványában a népi írók „szerény tanítványának” vallotta magát, és büszkén hangoztatta, hogy „Az új magyar szellemiség harcosai” című sorozatában egyenként méltatta mindazokat, akik „a mai demokratikus Ma-

13 Az 1942. február 7-i leiratában a sajtóosztály vezetője a február 1-i számban megjelent „Tavaszs vásár a télben”, a „Tanyai tanítószék és népművelés”, „A tanyai tanítószék és népművelés, a „Csak szívünk és erőnk szerinti munkát vállaljunk...” és a „Svédországban nemzetiszocialista párt” című cikkeket, közleményeket hozta föl annak illusztrálására, hogy a lap – az engedélykíratban megszabottal ellentétben – nem ifjúsági jellegű, hanem „politikai, várospolitikai és gazdasági jellegű híreket” és „belpolitikai, külpolitikai tartalmi jellegű közleményeket” is közlétesz. Lásd a Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Egyesület 1942. február 13-án megtartott „rendes táborozásán” felvett jegyzőkönyvet. MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 457/1945. 15–18.

14 I. h.

15 Lásd Kerepeszki, 2009.

16 „A nemzetvédelemnek preventív irányban kellene mozognia, megakadályozni a további zsidóbevándorlást, s kitakarítani a nagyvárosok zsidóságának nemzetközi rétegét, amely valóban terjesztője a bolsevista mételtynek.” Ifjúság, 1937. február 14. „Az új világ. Nehány megjegyzés gróf Károlyi Imre előadásához”.

17 MNL CS-CSML HL, IV. B. 1401. b fond, 259/1937. főisp. sz.

18 MNL CS-CSML HL, XVII. 407. fond, II. doboz, 600/III/1945. sz. 10.

gyarország szellemi vezetői” lettek, így például Veres Pétert, Illyés Gyulát, Szabó Zoltánt, Kovács Imrét, Zilahy Lajost, Erdei Ferencet, sőt, azt állította, hogy „a Nemzeti Parasztpárt összes vezetői, együtt, az Ifjúságban szólaltak meg először.” (Ezt nyilván Hódmezővásárhely viszonylatában gondolta.) A népi írókon kívül közölt helyi szociáldemokraták (Takács Ferenc, Karácsonyi Ferenc¹⁹ stb.), közismert baloldali értelmiségiek (Kristó Nagy István²⁰, Vöröss István²¹, dr. Péczely Attila²² stb.) írásait is. A lapjában közölt cikkekből (lásd még később) nyilvánvaló, hogy szociálisan érzékeny, a társadalmi igazságosság iránt elkötelezett személy volt („...egész újságírói tevékenységemet a szociális igazságokért való megalkuvás nélküli és kíméletlen, továbbá önzetlen harc jellemzi” – írta fenti beadványában), aki a Horthy-korszak „neobarokk” társadalmának számos visszasságát (elsősorban a torz földbirtokszerkezetet) elutasította. De hiába volt benne egy nagy adag antikapitalizmus – mert ez sem mentette meg attól, hogy megbélyegezzék és meghurcolják.

A Vörös Hadsereg bevonulása előtti nap, október 7-én fölmenekült Pestre, és csak annak „fölszabadulása” után, 1945. február 5-én tért vissza a városba. Nem sokáig lehetett szabadlábón. „Szélső-jobboldali lap terjesztése, illetve szerkesztése” miatt két hét múlva, 20-án leinternálta a Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya. A helyi internáló táborból október 31-én²³ – Erdei Ferenc belügyminiszternek köszönhetően, aki internálását megszüntette – szabadult, de azonnal rendőrhatalósági felügyelet alá helyezték.

A helyi kommunista napilap, a Vásárhely Népe 1945. május 1-én közölte olvasóközönségével, hogy Csáki Lajost is az igazolóbizottság elé utalták. Az ügyét 1945. június 27-én tárgyalta először a III. számú bizottság, melynek elnöke ekkor Tárkány Szűcs Ferenc²⁴, a tagjai pedig Boros János és Vári Sándor voltak. Jelen volt még Kovács Mihály²⁵ érdekképviselői és dr. Neumann Sándor jogásztag (ügyvéd) is. Az ügy előadója Boros volt, aki kijelentette, hogy „hivatalos tudomás szerint” (ez talán arra utal, hogy az információ a politikai rendőrségtől származott) az igazolás alá vont újságíró „a legszélsőségesebb jobboldali irányú újság”, az Ifjúság című periodika felelős szerkesztője volt. Ezért indítványozta, keressék meg a polgármestert, hogy az ominózus lap 1942-es betiltása előtti években megjelent számok-

19 Karácsonyi Ferenc (1889–1966) eredetileg ácsmester. 1919-ben vörösőr volt, az 1930-as években az MSZDP helyi titkára. Hódmezővásárhely „felszabadulása” után átlépett az MKP-be. 1944 végén delegálták a debreceni ideiglenes nemzetgyűlésnek. Ő volt Hódmezővásárhely utolsó főispánja. Kovács, 2015. 139.

20 Kristó Nagy István (1921–2010) gyógyszerész, irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. 1957-ig gyógyszerész Hódmezővásárhelyen, utána Budapestre költözött és a Magvető Kiadó lektora lett. 1957 és 1963 között „Meszliényi” fedőnéven kilenc dossziényi jelentést produkált különböző írókról. Szőnyi, 2012.

21 Vöröss István (1922–1947) költő. 1929-ben került Budapestről Hódmezővásárhelyre. Személyesen ismerte Németh Lászlót és Móricz Zsigmondot, versei megjelentek a Kelet Népeben és az Új Időkben is. A Tornyai Társaság választmányi tagja volt. Kovács, 2015. 297.

22 Dr. Péczely Attila (1897–1964) orvos, népzenegyűjtő, muzeológus. Először orvosi diplomát szerzett Budapesten, majd a Zeneművészeti Főiskolán Kodály tanítvány. 1930–1939 között orvos volt Hódmezővásárhelyen, utána Bartók megbízásából népdalokat gyűjtött. Komoly szerepe volt Hódmezővásárhely zenei életének szervezésében. Kovács, 2015. 223.

23 Borai Emil 1946. december 30-i, a népbírósnak címzett átirata szerint 1945. június 6-tól november 15-ig volt internálva. MNL CS-CFML, XXV. 8. fond, Nb. 457/1945. 45.

24 Tárkány Szűcs Ferenc (1879–1967) kertész, kisgazdapárti politikus. Az 1930-as években az FKGP hódmezővásárhelyi elnöke. 1944 végén delegálták a debreceni ideiglenes nemzetgyűlésbe. Kovács, 2015. 274.

25 Kovács Mihály (1915–1978) újságíró, szerkesztő. 1934-től az MSZDP tagja, majd a szovjet hadsereg megjelenése után átlépett az MKP hódmezővásárhelyi szervezetébe. Ezt követően a szegedi Délmagyarország, később a Vásárhely Népe és a Viharsarok című napilapok munkatársa. Kovács, 2015. 165.

ba betekintést nyerhessenek.²⁶ Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy Csáki ellen a városból egy feljelentés sem érkezett a bizottsághoz, tehát a tagok egyike lehetett az, aki a bejelentést megtette!

Tehát június 30-án hiába készítette el és nyújtotta be a bizottságnak – a már korábban is hivatkozott – tizenhat oldalas beadványát (melyben részletesen bizonyította, hogy nem volt „szélsőségesen jobboldali irányultságú” a lapja), mert a grémium tagjait az igazság a legkevésbé sem érdekelte.

A következő tárgyalási nap július 5-én volt, de rögtön el is napolták, mert a polgármesteri hivataltól nem sikerült beszerezni a kért lappéldányokat, ugyanis a városi levéltárban nem őriztek helyi folyóiratokat. Azt már nem lehet utólag kideríteni, hogy végül milyen példányokból dolgozott a bizottság, ám azt elismerték, hogy csak bizonyos számokkal rendelkeztek.

A július 24-i tárgyaláson az igazolásra kötelezett újságíró beismerte a nyilvánvaló tényt, hogy az 1942-es betiltásáig a Vásárhelyi Ifjúság felelős szerkesztője, és kiadója, valamint 1940–44 között a „szélsőjobboldali” Népiújság belső munkatársa, majd 1944 szeptemberétől mintegy három hétig felelős szerkesztője volt. Az ügy előadójának kérdésére kijelentette, emlékszik arra az 1943 húsvétján megjelent cikkre, melyben egy zsidó munkaszolgálatos orvos érdekében eljárt „keresztény úrinőt” gyászmagyarnak titulált a lapja, azonban azt állította, hogy azt dr. Héjja József kórházi főorvos, a MONE²⁷ helyi vezetője diktálta le neki. Az igazoló bizottság előtt kijelentette: „az Ifjúság hetilap egész szelleme Szabó Dezső tanításaihoz igazodott, és bármit írt, az nem állt ellentétben Szabó Dezső tanításaival.”²⁸ Ezt követően az ifjúsági hetilap különböző cikkeit vehette a bizottság górcső alá, ám nagy valószínűséggel kijelenthető: részéről a volt újságíró bűnössége már rég el volt döntve. A korábbi tárgyalás hangulatáról képet kaphatunk Csáki fellebbezési leveléből: „a tárgyaláson rendkívül zavarba jöttem. A tárgyalást vezető elnök mintegy negyedórás súlyos dorgálást tartott behívásom után és az érdemleges tárgyalás megkezdése előtt akként nyilatkozott, hogy minden kihallgatás nélkül lámpavasra kellene engem húzni. Ezen előrevaló elitéltetésem után természetesen reménytelenül állottam a bizottság előtt és védekezésemre még azokat a dolgokat sem tudtam elmondani zavaromban, amelyeket esetleg elmondhattam volna.”²⁹

A tárgyalás végén az ügy előadója javasolta „az igazolás alá vont újságírót, aki az 1440/1945. M.E. sz. rendelet 12. §-ának 3., 4. és 5. pontjába³⁰ ütköző háborús büntettségben bűnös, úgyszintén a 12. §. 2. pontjában³¹ megjelölt pártnak is, [ugyanis] az elnök hivatalos tudomása szerint is tagja

26 MNL CS-CSML HL, XVII. 407.fond, II. doboz, 600/III/1945. sz. 7.

27 MONE a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete rövidítése. Az 1919-ben alakult, szakmai érdekvédelmi szervezet kezdetől a „zsidó konkurencia kizorításáért” harcolt, és komoly szerepe volt az 1920-as numerus clausus-törvény megalkotásában. Az 1930-as évekre a MONE elérte, hogy a közszolgálati orvosi pályákról a zsidó származású orvosokat kizorították. Dr. Héjja József hódmezővásárhelyi szakorvost egyebek mellett azért állították népbíróság elé 1949-ben, mert egy ideig a hódmezővásárhelyi MONE vezetője volt.

28 MNL CS-CSML HL, XVII. 407.fond, II. doboz, 600/III/1945. sz. 6.

29 MNL CS-CSML HL, XVII. 407.fond, II. doboz, 600/III/1945. sz. 10.

30 „3.) aki [...] nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt, rádió útján vagy egyébként, nyilvánosan népellenes vagy demokráciaellenes intézkedések meghozatalát sürgette vagy a meghozottakat feldicsérte. 4.) aki kényszerű szükség nélkül a nép – vagy demokráciaellenes hírvetés szolgálatába szegődött. 5.) aki magatartásával fasiszta- (nyilas-, németháború-) ellenes vélemény nyilvánítását akadályozta.” Magyar Közlöny, 1945. május 1., 19. sz.

31 „Népellenes büntettségben bűnös az is, [...] aki a németek által Magyarországon szervezett Volksbundba tagként belépett vagy fasiszta, illetőleg demokráciaellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt avagy tagként tevékeny működést fejtett ki.” l. h.

volt az illető, az 1146/1945. M.E. számú rendelet 12. §-ának 3. pontja értelmében foglalkozásának gyakorlásától eltiltani, és az 1080/1945. M.E. számú rendelet 20. §-ának utolsó bekezdése³² értelmében az összes iratokat az illetékes Népiügyszékhöz áttenni.”³³

A határozat részleges indoklása csak két nappal később, július 26-ával készült el (miközben Csákinak a fellebbezést 27-ig be kellett nyújtania – tehát ezt úgy írta meg, hogy az előbbi dokumentumot nem ismerte!). Ebben már az 1146/1945. sz. rendelet 2. §-ának 3. pontja³⁴ alapján tiltották el az újságírók foglalkozásának gyakorlásától. A korábban felsorolt vádak mellett most megjelent az is, hogy lapját a belügyminiszter 1942-ben azért tiltotta be, mert „olyan szélsőséges hangnemben uszított, hogy [azt] az akkori kormányzat is túlerősnek találta”.³⁵ (Valójában erről szó sem volt.) Jellemző, hogy csak néhány kiragadott cikk alapján vádolták meg azzal, hogy „szélsőjobboldali” lapja volt, ám azt is megjegyezték, hogy amennyiben „a bizottság, ha feltalálható lenne, rá tudna mutatni [a] minden egyes lappéldányban hemzseggő háborús uszító és népellenes cikkekre”.³⁶ A bizottság elfogultságát nemcsak ez bizonyítja, hanem az is, hogy nyíltan elismerték: az újságíró a június 30-i beadványában hiába idézett rengeteg olyan cikkéből, melyekben kifejezetten a kisemberek, a szegények, kiszolgáltatottak érdekében emelte föl a szavát, mert ezeket figyelemre sem méltatták, „mert olyan mértékben tartja [a bizottság] háborús és népellenes bűnösnek, hogy [...] semmiféle méltánylást nem érdemel”.³⁷

Az egyik legsúlyosabb vád az volt vele szemben, hogy már 1937-től a zsidók ellen uszított. Erre a vádra ő azzal válaszolt, hogy cikkeiben nem a zsidók, hanem a nagykapitalisták ellen szólalt fel. Átolvasva az írásait, látható, hogy bár fellelhető némi zsidóellenes hangulat néhányukban (ezt akár a korszellemnek is betudhatjuk), de ez nem haladja meg a korszakban általánosan elfogadott szintet. Példaként felhozható erre az Ifjúság 1940. augusztus 4-i számában található cikk, melyben a harmadik zsidótörvény előkészületeiről írt, szükségesnek tartva annak bevezetését. Ezzel szembeállítható viszont az 1939. február 27-i számban található írása a pécsi sváb-bálról, ahol viszont a magyarországi németiség magatartásáról írt elítélően. (Ezzel kapcsolatban mindenképp meg kell említenünk, hogy a korabeli cenzúra számos cikkét megkurtította. Például törlésre kerültek az alábbi mondatok: „A túlzó nacionalista irányzatok hatására nem csak a középosztály német származású tagjai, de a dunántúli svábság egy része, s az ugyancsak középosztályi zsidóság is újból felfedezte faji különállását.” Vagy például: „Azzal sem törődtek, hogy a magyarság rovására telepített svábság mindig jobban előnyömul számban, vagyban...”)³⁸

32 „Ha a bizottság nyomatékos gyanút lát fennforogni abban a tekintetben, hogy az igazolás alá vont közalkalmazott bűncselekményt követett el, akkor az igazoló eljárás befejezése után az összes iratokat a határozat egy kiadmányával együtt haladéktalanul átteszi az illetékes népiügyszékhöz.” Magyar Közlöny, 1945. május 9., 20. sz., 3.

33 MNL CS-CSML HL, XVII. 407.fond, II. doboz, 600/III/1945. sz. 5.

34 „Az igazoló bizottság az alábbi határozatokat hozhatja [...] 3. foglalkozásának gyakorlásától általában vagy a határozatban megjelölt helységeken meghatározott, de legfeljebb 5 évi időtartamra eltiltja.” Magyar Közlöny, 1945. május 4., 21. sz., 1.

35 MNL CS-CSML HL, XVII. 407.fond, II. doboz, 600/III/1945. sz. 9-10.

36 I. h.

37 I. h.

38 MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb.457/1945. 24.

Ha tovább szemelgetünk a (Vásárhelyi) Ifjúságból és a Népújságból származó – Csáki által összeállított – cikk-kivágot gyűjteményben³⁹, nyilvánvaló, hogy egy szociálisan érzékeny emberről van szó, aki újságírói tevékenységével próbálta felhívni az olvasók figyelmét a helyi igazságtalanságokra. Például nehezményezte az 1937–38-as áramszámlák összegeinek nagyságát; a Népújság több számában írt egyes szakmák kizsákmányoló időbeosztásáról, szolt cikk például a postások és a pincérek napi munkabeosztásáról, arról, hogy napi tizenhárom–tizenhat órát is dolgoznak; 1939 júliusában felszólalt a Kokron gyárban bevezetett, ún. Spohn-rendszerről, mely igazságtalan módon szabályozta a normákat, és az azokért járó béreket; többször is kifejtette véleményét a földosztás szükségességéről, ennek lehetséges módjairól és a vásárhelyi földhelyzetről; gyakran tudósított elesett, szegény sorsú emberekről, gyerekekről; foglalkoztatta a gyerekek táplálkozása is, egy ízben arról készített felmérést egyik hódmezővásárhelyi iskolában, egy háromnapos periódust megfigyelve, hogy milyen minőségű ételt ettek a gyerekek; több ízben is írt arról az igazságtalanságról, hogy a mezőgazdasági dolgozók nem tartoznak az OTI⁴⁰ hatáskörébe, és hogy ez mennyire komoly probléma. Példaként szülő nő és megbetegedő parasztember eseteit hozta fel.

Csáki az igazolóbizottsági végzés ellen augusztus 7-én természetesen ismét fellebbezett, leveléhez csatolva néhány cikkét. Fellebbezésében részletesen megcáfolta⁴¹ az ellene felhozott vádpontokat.

A végzés szerint 1937 és 1942 között volt a Vásárhelyi Ifjúság című lap felelős szerkesztője. Fellebbezésében azt állította, hogy csak 1940 és 1942 között töltötte be ezt a pozíciót. Bizonyítékként a hódmezővásárhelyi polgármester sajtókönyvi kivonatára hivatkozott.

Az igazolóbizottság határozatának tartalma szerint az Ifjúság és a Népújság is szélsőjobboldali lapok voltak. Csáki ezen kijelentés ellen tiltakozott, sőt, állítása szerint a Népújság a „*legszélsőségesebb baloldali irányzatú*” volt⁴², már 1940 márciusában is – amikor ő dolgozni kezdett a lapnál –, és utána ezt a vonalat meg is tartotta egészen addig, míg dr. Gonda József volt a tulajdonosa. Sőt szerinte Gonda ablakát egy ízben a lap zsidóbarát hangvétele miatt verték be. Az Ifjúság című lap szélsőjobboldali hangvételét is cáfolta, ennek bizonyítására cikkeket csatolt a fellebbezéséhez.

Az igazolóbizottság azzal is megvádolta, hogy 1944 szeptemberében politikai magatartása és meggyőződése miatt lett a lap felelős szerkesztője. E vád azonban nem állta meg a helyét, hiszen csak azért lett felelős szerkesztő, mert egy új rendelet bizonyos képzettséghez kötötte ennek a pozíciónak a betöltését. A Népújságnál korábban Szathmáry János volt a felelős szerkesztő, de ő az Újságíró Főosztálynak a II. szakosztályába tartozott, így esett a választás rá.⁴³

39 A cikk-kivágotok egy része a Hódmezővásárhelyi Levéltárban a III. sz. igazoló bizottság anyagai között, egy része pedig a szegedi levéltárban található népbírósági aktájában lőtábla-kartonokra felragasztva található meg, sok esetben pontos dátum megjelölése nélkül.

40 Országos Társadalombiztosítási Intézet.

41 Fellebbezése a népbírósági iratok között található. Lásd: MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb.457/1945.

42 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 457/1945. 37.

43 A 10.910/1944. M. E. számú, 1944. május 17-i rendelet értelmében „*Politikai napilap főszerkesztője és felelős szerkesztője csak olyan személy (hivatásos újságíró) lehet, aki az Országos Magyar Sajtókamara újságírói osztálya első szakosztályának tagja.*” Lásd a Magyar Sajtó korabeli példányát a népbírósági aktában. (A dátum a példányon nem látszik.)

Az igazolóbizottsági végzés szerint⁴⁴ a Csongrád vármegyei nyilaskeresztes párt vezetője őt a párt sajtóosztály-vezetőjeként említette 1940-ben. Bevallása szerint nemhogy a sajtóosztály vezetője, de még a párt tagja sem volt, és semmilyen tevékenységet nem folytatott a párt érdekében. (A népügyészség utóbb megállapította, hogy a nyomozás során semmilyen, a párttagsággal kapcsolatos konkrét, terhelő bizonyítékot nem sikerült beszerezni.)

Az igazolóbizottság több cikket is felhozott ellene, melyekben zsidóellenes hangvételt használt. Csáki tételesen felsorolta a cikkeket, és több írás esetében felhívta a figyelmet arra, hogy azok nem tőle származnak. Nem egyszer a bizottság terhelő részleteket emelt ki egy-egy cikkből, ezek esetében az újságíró kérte, hogy olvassák el a teljes cikket, így meglátva az adott írás eredeti tartalmát. Ilyen cikk volt például a Népújságnak – korábban már említett – 1943. évi húsvéti száma, melyet egyfelől nem Csáki Lajos írt, másfelől a bizottság a cikk tartalmára is torzítva utalt az igazolási eljárás tárgyalásán.

Azt is felhozták ellene vádként, hogy a Hét című rovatban többször is zsidóellenes érzelmeiről adott tanúságot. Ennek cáfolataként csatolt néhány általa írt cikk-másolatot, melyek kimondottan zsidó-barátságáról tanúskodnak.

Az újságíróra nézve a bizottság azt is terhelő adatként vette, hogy az Ifjúság című lapban több alkalommal is név szerint írtak negatív hangvételben néhány személyről. Ezt elismerte, de fellebbezésében kitért arra, hogy így akarták elkerülni az általánosítást, és hogy a cikkekből így említett személyek közül többen is bíróság elé kerültek cselekményeik alapján.

A bizottság azt is negatív tényként értékelte, hogy az Ifjúságban gyakran szerepeltek Szabó Dezső írásai. Csáki az idézett fellebbezésében leírta, hogy nem érti, ez miért volt terhelő rá nézve, hiszen Szabó Dezső közsismert és népszerű író volt a második világháború után is. (Arról nem is beszélve – tehetnék hozzá –, hogy a Nemzeti Parasztpártot megalapító népi írók egyik inspirálója, példaképe volt a harmincas években ...)

Augusztus 29-én dr. Polónyi Jenő népügyész megküldte az iratokat a népbíróságnak, és indítványozta tárgyalás kitűzését, és az igazolóbizottság határozatának helybenhagyását. A népbíróság október 17-re ki is tűzte a tárgyalás napját és Berez Gézáné⁴⁵ népbírót kérték fel az ügy előadójaul. Ő szeptember 12-én a népbíróságnak megküldött „észrevételében” kifogásolta, hogy a népügyészség még nem emelt vádat Csáki ellen, holott – szerinte – a 81/1945. M.E. sz. rendelet 13. §. 6. pontja⁴⁶ és a 14. §. 6. bekezdése szerint „*büntetendő háborús bűntett*”, illetve az 1440/1945. sz. M.E. rendelet 15. §. 4.⁴⁷

44 A vád alapját egy 1940. novemberi, fönmaradt „szolgálati jegy” képezte, melyben a „megyevezető testvér” kinevezte Csákit a párt sajtóosztályának vezetőjévé. Az iratból azonban nem derül ki, hogy egyáltalán eljutott-e az hozzá.

45 Berez Gézáné Csányi Piroksa 1909-ben született Kassán. Férjével Szatmárnémetiből 1938-ban költöztek Szegedre, ahol mindketten a Délmagyarország munkatársai lettek. Zsidó származásuk miatt a német megszállás idején elhurcolták őket, 1944 őszén kerültek vissza a városba. A Délmagyarországtól kisgazda párttagsága miatt hamarosan távoznia kellett és a Szegedi Kis Újság munkatársa lett.

46 A 13. §. 6. pontja szerint háborús bűnös az is, „*aki a háborús hírverés szolgálatában jelentős szellemi munkát végzett*”. <https://net.jogtar.hu/ez-ev-torveny?docid=94500007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (Letöltve 2020. március 10-én.)

47 A 15. §. 4. pontja szerint „*népellenes*” bűntettben bűnös az is, „*nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban) gyülekezet előtt mondott beszédben vagy rádió útján huzamosabb időn át olyan állandó jellegű és folyamatos tevékenységet fejtett ki, amely alkalmas volt arra, hogy a fasiszta és a demokráciaellenes irányzatok elterjesztése és megerősítése végett vagy a faji és felekezeti gyűlölet felkeltése, illetőleg ébrentartása céljára a közfelfogást jelentős mértékben befolyásolja és az országban*

pontja értelmében a „büntetendő népellenes büntett tényálladási elemei fent forognak. Erre a körülményre annál is inkább felhívom a Népbíróság figyelmét, mert az igazolandó ifjúsági lapban követte el az uszító, fasiszta tendenciájú lélekmérgezést.”⁴⁸A vádirat nincs meg a népbírósági aktában, de valamikor elkészülhetett, mert dr. Bozsó Ferenc törvényszéki tanácselnök egy átiratában utalt a 3001/1945. n. számú vádiratra.

Az október 17-i nyilvános fellebbviteli tárgyaláson a dr. Bozsó Ferenc törvényszéki tanácselnök, tanácsvezető bíró és Bereyné, Fábíán Albertné, Daróczy Vince, Ivánkovits Ferenc, Juhász János, Zelenák András népbírák alkotta tanács előtt dr. Polónyi Jenő néppügyész azt indítványozta, hogy az összes iratot tegyék át a néppügyészhez és az ottani eljárás lefolytatása után utalják igazolásra Csákit. Ő ügyvédjén keresztül az igazolását kérte, ám erről szó sem lehetett. Ehelyett a néppügyészesség nyomozás lefolytatását rendelte el. Ez érthetetlen okokból igencsak elhúzódtott. Úgy tűnik, hogy majd' egy évig ezügyben nem történt semmi (legalábbis a fennmaradt iratokból ezt lehet gyanítani). Annyi bizonyos, hogy dr. Kilyén István néppügyész 1946. július 26-án a Csáki ellen „népellenes” büntett miatt „folyamatba tett” bűnyűgyben (ismét?) elrendelte a nyomozást.

Az Államrendőrség Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályáról Marosi Pál nyomozó őrmester augusztus 12-én négy tanú kihallgatása után összefoglaló jelentést írt. (A kihallgatásokról valószínűleg nem készült szabályos jegyzőkönyv.)

Fodor Ferenc könyvkötő a kikérdezésekor elmondta, gyermekkorra óta ismeri a terheltet, és azt állította, hogy tagja volt a Nemzeti Frontnak (korábban ezt ő maga is elismerte – tehát ez nem jelentett plusz információt...). Kruzslíc János kézimunka-tervező határozottan állította, hogy a hódmezővásárhelyi Nyilaskeresztes Párt ifjúsági szervezetében „vezető szerepet töltött be. Több esetben látta a Pártházban”.⁴⁹ Ő csak tudhatta, elvégre bár az 1930-as években az SZDP tagja volt, 1940-ben a nyilasokhoz csatlakozott, és a pártban több tisztséget is betöltött, míg 1942-ben ki nem rúgták onnan, hogy majd 1944-ben a Pálffy Fidél-féle nemzeti szocialista párt tagja legyen. Ezért pedig a népbíróság „népellenes büntett” elkövetése miatt a jelentés után tíz nappal nyolc hónap börtönbüntetésre ítélte.⁵⁰ Az más kérdés, hogy az ő vallomását egyetlen tanú sem erősítette meg. A harmadik kivallatott személy, aki ugyancsak régóta ismerte, Szőke Imre ácsmester volt, aki azt mondta róla, hogy „kimondottan a nép írók hatása alatt állott. Több esetben hangoztatta a német-ellenszenvét, mert ő a Magyar szocializmust akarja életre kelteni és megtestesíteni.”⁵¹ (Vagyis a harmadikutas népi írók követője volt – tehetnének ehhez hozzá.) Szőke még azt is vallotta, hogy Csáki „minden erejével a »Nagy tőke« ellen dolgozott.”⁵² Mind ő, mind a negyedikként kifaggatott személy, Gyarmati Mihály volt MÁV főintéző azt állították, nincs tudomásuk arról, hogy Csáki valamelyik szélsőjobboldali pártnak tagja lett volna. (Gyarmati pedig tudomással bírhatott volna arról, ha valóban tagja volt a nyilaskeresztes pártnak, ugyanis ő tényleg tag volt!)

káros irányba terelje”. Szűcs – Fenesi – Káldi, 1945. 30.

48 MNL CS-CSML HL, XVII. 407. fond, II. doboz, 600/III/1945. sz. 14.

49 MNL CS-CSML HL, XVII. 407. fond, II. doboz, 600/III/1945. sz. 160/1-1946. p. o. sz.

50 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 612/1946. és lásd: Vincze, 2021.

51 MNL CS-CSML HL, XVII. 407. fond, II. doboz, 600/III/1945. sz. 160/1-1946. p. o. sz.

52 I. h.

Csáki a kihallgatásakor határozottan tagadta, hogy tagja lett volna a nyilaspártnak. Azt vallotta, hogy „Állandóan harcolt a kisemberek érdekéért. A nagybirtok megdöntését akarta mindenkéfélt. Soha nem szimpatizált a németekkel. Ő kimondottan a Magyar [sic!] szocializmust akarta kiemelni és virágoztatni.”

Jelentése végén Marosi őrmester azt közölte, hogy Csáki Lajos „szélsőjobboldali lap terjesztése illetve szerkesztéséért 1945. év február hó 20. -ától 1945. év október hó 31. -ig hmvásárhelyen [sic!] internálva lett”.⁵³ Az internálás megszüntetésével egyidőben a belügyminisztérium elrendelte a rendőrhatalósági felügyelet alá helyezését, mely a jelentéstétel idején is hatályban volt.

Két hét múlva, augusztus 26-án a helyi PRO-n Koltai (Klein) Vilmos rendőr hadnagy, a nyomozó csoport vezetője mind a négy, korábban kifaggatott személytől tanúvallomási jegyzőkönyvet vett föl. Ekkor Fodor és Kruszlícz a korábban elmondottakat azzal egészítették ki, hogy Csákinak jó barátja volt dr. Bán Imre, aki annak idején a helyi nyilas szervezetnek volt az egyik vezetője. Utóbbi még azt is hozzá tette, hogy az uszító cikkeket „együttesen dolgozták ki”, és a laptulajdonos-szerkesztő cikke „nagyban hozzájárult, hogy Hmvhelyen a sovinizmus kifejlődhessék”.⁵⁴ (A volt nyilas Csáki elleni elfogultsága nyilvánvalóvá válik, ha belegondolunk: egy háromszáz példányban kiadott kétheti lap ugyan milyen befolyást gyakorolhat egy ötvezres város társadalmára...) Szőke csupán annyit tett hozzá a korábbiakhoz, hogy az Ifjúságban megjelent cikkeiből megállapította, miszerint „nevezett túlzó nacionalista és antiszemita beállítottságú”.⁵⁵

Ezzel a négy tanúvallomással sokra nem mehetett a néppügyészség, hiszen túl kevés konkrétumot tartalmaztak – ráadásul azok valóságtartamának jó része is fölöttébb kétséges volt. Talán emiatt (az iratok hiányában ismét csak feltételezésekre szorítkozhatunk) Csáki Lajos ügye megint „elfeküdt”, több mint egy évig nem történt semmi. (Ha csak annyi nem, hogy 1946. december 14-én dr. Bozsó Béla néppügyész átiratban érdeklődött a hódmezővásárhelyi politikai osztálytól, hogy volt-e leinternálva a terhelt, és ha igen, mettől meddig? Mint korábban írtuk, több, mint nyolc hónapot töltött el a hódmezővásárhelyi internálótáborban.)

1947. november 12-én a szegedi néppügyészségen a terhelttől fölvettek egy jegyzőkönyvet (ebben továbbra is tagadta a bűnösségét, védekezése nem változott az 1945. június 30-i beadványához képest), majd dr. Bozsó Béla egy héttel később, 19-én határozatot hozott arról, hogy a „szabadságban lévő terhelt ellen népellenes büntett miatt indított bűnügyben” a nyomozást megszünteti. Figyelemre méltó a néppügyész indoklása: „...vizsgálva a terheltnek egész újságírói működését és a megjelent cikkek tartalmát, a néppügyészség megállapítása szerint terhelt védekezését és előadását lehet elfogadni, amennyiben kimondottan szélsőjobboldali beállítottságú tevékenységet nem lehet megállapítani terhelttel szemben, figyelemmel a csatolt cikkek tartalmára, melyekből kitűnik, hogy a népi írók művei is helyet kaptak a lapjában és egyformán ostromozta az antiszociális állapotokat, bárhonnan is származtak azok, és követelte az igazságosabb és megértőbb társadalmi berendezkedést, miért is megfosztották lapengedélyétől 1942. -ben. A nyilaskeresztes párt tagságára és a párt megyei saj-

53 I. h.

54 MNL CS-CSML HL, XVII. 407.fond, II. doboz, 600/III/1945. sz. 160/1946. pol. sz.

55 I. h.

tóosztály vezetői kinevezésének elfogadására és működésére nézve pedig néven nevezendő konkrét bizonyíték a nyomozás során fel nem merült...⁵⁶ A fentiek miatt december 20-án indítványozta – tárgyalás kitűzése mellett – az igazolóbizottság határozatának megváltoztatását!

Ezt megelőzően, november 21-én tett egy nyilatkozatot Budapesten Gonda József, aki egy ideig a Népjátság főszerkesztője volt, és ő hívta a laphoz Csákit, aki gyermekkori jó barátja volt. Vele kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy már ifjú korában „kifejezetten baloldali érzelműnek” ismerte.⁵⁷

1948. január 7-én a népjátságészség végzést hozott arról, hogy február 10-én megtartják a fellebbviteli tárgyalást.

A nyilvános fellebbviteli tárgyalást dr. Kozma Endre tanácselnök vezette, a népbírák pedig Csamangó István (FKGP), Kiss Károly (MKP), Krompaszki Ede (SZDP), Nemes Árpád (NPP) voltak. A vádat dr. Márai Pál népjátságész képviselte. Csáki becsatolta a szerkesztésében megjelent folyóiratokból azokat, „melyekből kitűnik az ő baloldali magatartása a múlt rendszerben és kéri azoknak ismertetését.”⁵⁸

Április 2. körül⁵⁹ Csáki – védőügyvédjén, dr. Jezerniczky Ákoson keresztül – a népbíróságnak egy terjedelmes beadványban indokolta meg az igazolóbizottsági fellebbezését. Ebben egyebek mellett arra hivatkozott, hogy „Téves az elsőfokú határozat azon megállapítása, hogy 1944. szept. 12.-én politikai érdekemért lettem a Népjátság szerkesztője”, mert ez egy miniszteri rendelet alapján történt, ugyanis a szerkesztőségben ő volt az egyetlen, aki tagja volt a sajtókamara újságírói fősztálya első szakosztályának, főszerkesztő pedig csak a fenti grémium tagja lehetett. A második és harmadik zsidótörvénnyel kapcsolatban az Ifjúság „azt hirdette, hogy ne a zsidókat, hanem a nagykapitalisták jövedelmeit szorítsák meg”, ami a Márciusi Front álláspontjával egyezik. A többi, korábban felrótt cikkel kapcsolatban is kifejtette az álláspontját, majd a beadvány végén kijelentette: „Terhemre hozták fel, hogy Szabó Dezső követője voltam, kinek könyvei ismét megjelennek, tankönyvek méltatják, a Köznevelés, a minisztérium hivatalos lapja is.”⁶⁰

A fellebbviteli tárgyalás április 8-án folytatódott, némileg megváltozott összetételű tanács előtt. (Krompaszki Ede helyett Schrodtt Zoltán képviselte az SZDP-t, Csamangó helyett pedig Szabó Zoltán az FKGP-t.) A tárgyalást ezúttal is elnapolták, és elrendelték Oláh Mihály, Boros János, Vári Sándor, Tárkány Szűcs Ferenc, Kovács Mihály és dr. Neumann Sándor kihallgatását, „mint akik az igazolás alá vontnak a Hódmezővásárhelyen megtartott tárgyalásán mint igazolóbizottsági tagok jelen voltak.” Elrendelték továbbá Márton Árpád nemzeti bizottsági tag, Sólyom Mátyás és Kruzslicz János tanúként kihallgatását.⁶¹

A népjátságészség az április 19-i, a népbíróságnak küldött átiratában közölte: Csákinak az igazolóbizottság határozata ellen beadott fellebbezését a vonatkozó iratokkal együtt visszaküldi azzal, hogy

56 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 457/1945. 13–14.

57 MNL CS-CSML HL, XVII.407.fond, II. doboz, 600/III/1945. sz.

58 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 457/1945. 6.

59 A beadvány alján nincs dátum, a hátoldali pecsét szerint április 2-án érkezett be a népbíróságon.

60 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 457/1945. 37–39.

61 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb.457/1945. 8–9.

(ismét) indítványozza – újabb tárgyalás kitézése mellett – az igazoló bizottság határozatának megváltoztatását.

A szegedi népbíróság – mint igazoló fellebbviteli tanács – végül május 24-én tartotta meg az újabb tárgyalást. A tanácsvezető dr. Kozma Endre volt, a népbírák pedig: Gyömbér Ferenc (MKP), Horváth Zoltán (FKGP), Nemes Árpád (NPP), Schrodtr Zoltán (SZDP) voltak. Rövid tanácskozás után a tanács végzésében kihirdette, hogy tudomásul veszi azt, hogy Csáki Lajos az ügyvédje révén az igazolóbizottság előtt tett fellebbezését még április 9. előtt⁶² visszavonta. A népbíróság ezt a döntését elfogadta, és az elsőfokú határozatot jóváhagyta.⁶³ Erről értesítették a III. számú igazolóbizottságot.

Csáki Lajost tehát eltiltották a szakmájától, az újságírástól. Úgy látszik azonban, akadt Hódmezővásárhelyen valaki, aki nem elégedett meg ezzel a büntetéssel. 1948. július 1-én ugyanis Borai Emil rendőr hadnagy átiratában arról tájékoztatta a népbíróságot, hogy Csáki Lajos „a felszabadulás előtt a nyilaskeresztes pártnak tagja volt. Mint a »Vásárhelyi Népiújság« és az »Ifjúság« c. lapok szerkesztője, népellenes és háborús uszító cikkeket írt. Jobboldali magatartású.”⁶⁴ Kár volt erőlködni. A népbíróság nem emelt vádat ellene „népellenes” büntett elkövetése miatt, ezért ő megszúrta népbírósági per nélkül az ellene folyó herce-hurcát.

Források hiányában nem lehet tudni, hogy a volt újságíró a Rákosi- vagy a Kádár-rezsim idején figyeltették-e? Analógiák alapján az sejthető, hogy igen. Csáki Lajos 1980. június 7-én hunyt el Hódmezővásárhelyen.

***

Csáki Lajos nyilvánvalóan nem volt szélsőjobboldali („fasiszta”) újságíró. Vallomásaiból, illetve az általa írt cikkekből az derül ki, hogy a népi írók baloldali szárnyához lehetne utólag sorolni, „harmadikutas”, „népi-baloldali” értelmiségi volt. Számos ok miatt szembenállt a Horthy-rendszerrel – mint ahogy egészen bizonyos, hogy a Rákosi- és Kádár-diktatúrákkal is (elvégre nem olyannak képzelte korábban a „Magyar szocializmust”), legfeljebb azokat nem merte nyíltan kritizálni.

62 A beadvány alján nincs dátum, a hátoldali pecsét szerint április 9-én érkezett be a népbíróságon.

63 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 457/1945. 10.

64 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 457/1945. 56.

III. KÉT CSALÁD MEGHURCOLÁSA

Sass Szilvia A HOCHÉ CSALÁD TAGJAI ELLENI PEREK

Hoche Lajos 1892. december 9-én született Hódmezővásárhelyen, Hoche Ottó és Nagy Julianna gyermekeként. Bár „félnémetnek” számított, magyar anyanyelvű és identitású volt, németül alig beszélt. Feleségével – született Farkas Juliannával – és három leányával az Agyag utcában (Tabánban) éltek. Az Agyag és a Lévai utca sarkán lévő kocsmájukat üzemeltették 1944 őszéig, majd egy kis ideig még utána is.

Hoche Lajos kálváriája azzal kezdődött, hogy 1945 júliusában – még távollétében – Angyal Sándor, a politikai rendőrség tagja bejelentést¹ tett, mely szerint Hoche Lajos a helyi Volksbundnak volt tagja, kocsmáját pedig felajánlotta párthelyiség céljára, és egész magatartása „népellenesnek” minősíthető. Emiatt az igazoló bizottság úgy határozott, hogy ha 1945. december 31-ig nem tér vissza a városba, elveszíti iparendélyét. Mivel valóban nem jött haza, ez be is következett, a bizottság pedig 1946. január 30-án átküldte ügyét a szegedi népbírósághoz.

Mielőtt azonban rátérnénk a népbírósági ügyének ismertetésére, érdemes egy rövid kitérőt tenni. A nyugatra menekült öttagú családból elsőként Hoche Lajosné tért haza a két fiatalabb lányukkal. Ekkor szembesülhetett azzal a ténnyel, hogy férje iparigazolványát az igazolóbizottság bevonta. Ahhoz tehát, hogy a mindennapi létfenntartásukat biztosítani lehessen, a saját nevére kellett kiváltania iparendélyt, hogy a bezárt kocsmát ismét működtetni tudja. Ez azonban a helyi kommunistákat igencsak felbőszítette – legalábbis erről árulkodik a lapjukban megjelent egyik kirohanás: *„A harmadik kerületben lakó emberek most azt találgatják: 1944-et írunk-e vagy 1947-et? A találgatásra az ad okot, hogy a Lévai és Agyag utca sarkán megnyílt egy hírhedt kocsmá, amely 1944-ben a „Heil Hitler!”-től volt hangos, mint a német tisztek találkozóhelye. A német lebuji felett átfestett cégtábla díszeleg, rajta fasiszta gazdája neve ékeskedik a -né szócskával megtoldva: Hoche Lajosné. Bent a kocsmában a kályha mellett ülve várják a vendéget és megkérdezik: meleg bort kíván-e a vendég vagy hideget. Bizonyára ezt kérdezték abban az időben a né-*

---

1 MNL CS-CSML HL, XVII. 405. fond, az 1. sz. igazolóbizottság iratai, II. doboz, Hoche Lajos igazolási ügye.

met tiszteltől is. De csak a németektől, mert e kocsmára a következő felírású tábla volt kiakasztva: „Magyar katonáknak tilos a bemenet!”² A cikk ebben a hangnemben folytatódik, végül tanulságul azt vont le a névtelenségbe burkolózó újságíró, hogy az igazoló bizottságnak komolyabb munkát kellene végeznie, és egyébként is „iparendély revízió is van.” Mivel az éber sajtómunkás felszólításának nem lett meg az eredménye, jó két héttel később, március 6-án a kommunista lap leközlött egy „olvasói levelet”. Ebben B. J. (sajnos nem lehet tudni, kit takar a monogram) a következőket panaszolta: „Nem tudom megérteni, hogy az Agyag utcában a Volksbund-kocsmát megnyílt. Úgy tudom, hogy van egy olyan rendelet, amely szerint, aki 1945. október 30-ig nem jön vissza, elveszít mindent. Ez a tulajdonos most jött haza és ismét kocsmát nyitott, hogy újra meg legyen a találkozás. Olvastam a lapban, hogy azonnali hatállyal becsukják. Ezzel szemben az történt, hogy a nevet papírral leborították és rajzszeleggel leszegelték. Én azt látom, hogy a kutya megmaradt, csak a láncot cserélték ki rajta. Amikor a köztársaság ellen ilyen nagyarányú összeesküvés³ van, akkor egy ilyen jólismert volksbundista így viselkedik. Egyszer bízzák már miránk, majd mi elintézzük, mert igazán felháborító, hogy itt minden megy, de semmi a demokrácia javára. Engedjék meg, hogy ezt a fasiszta bandát tettekkel utasítsuk rendre, hogy mifelénk is forduljon a kocka.” Az olvasói levelet követően mégiscsak bezárták a hatóságok a kocsmát. Az újság erről később egy elégedett hangvételű cikkben emlékezett meg.

Rátérve a kocsmáros sorsára, őt – bármennyire is szerették volna a politikai rendőrség „illetékesei” minél hamarabb rács mögött látni – csak azt követően lehetett felelősségre vonni, hogy valamikor 1947. április végén vagy május elején hazaért a városba a legidősebb lányával.⁴

A Magyar Államrendőrség Hódmezővásárhelyi Kapitányság Államvédelmi Osztályán 1947. május 10-én Borai Emil alhadnagy három volt volksbundistát hallgatott ki Hoche Lajossal kapcsolatban.

Fetter Károly cipésmester egyebek mellett azt vallotta, hogy a gyanúsított 1941-től volt Volksbund-tag, arról nem volt tudomása, hogy „nevezett szélsőséges német politikát folytatott volna, de azt tudom, hogy németbarát volt és antiszemita. Nekem azonban ilyen kijelentéseket azonban nem tett.”⁵ (Akkor honnan „tudta”, hogy antiszemita?)

Kathrein Kristóf csupán annyit tudott mondani a kihallgatása során, hogy a gyanúsított valóban rendelkezésére bocsátotta a helyi Volksbund-csoportnak a kocsmáját, és tudomása szerint, mint pénztáros szerepelt „ebben a fasiszta egyesületben”, de beszédeket nem tartott.⁶

Keppinger Károly vallomása szerint ő 1943-tól volt tagja a helyi Volksbund-csoportnak. Itt érdemes egy pillanatra megállni. Keppinger egy notórius hazudozó volt. Valójában 1941 és 1942 között ő volt a csoport vezetője! Bármely ügyben hallgatták ki tanúként (lásd itt csak Hoche Lajos

2 VN 1947. február 20. „Tessék-tessék beszéléni!”

3 Utalás az ún. „köztársaság elleni összeesküvés”-re.

4 Itt jegyezzük meg: a hódmezővásárhelyi „volksbundista perek” többségére csak 1947-ben került sor. Ennek oka feltehetően az, hogy a volt Volksbund-tagok nagy része a szovjetek bevonulása elől elmenekült, és csak később jött vissza – illetve került rendőrkézre. Két „volksbundista” Perről lásd: Vincze, 2021.

5 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 290/1947., 7.

6 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 290/1947., 8.

felesége és egyik leánya ügyét), mindig igyekezett a gyanúsítottat, majd vádlottat befeketíteni, hamis vádakkal illetni. Ezek után nem lehet meglepődni azon, hogy a kocsmárosról is azt vallotta, miszerint „szélső jobboldali beállítottságú volt, ki állandóan germán fajelméletről beszélt, erősen antiszemita volt, melyet lépten-nyomon hangoztatott is.”⁷ Azt állította, hogy Hoche 1941-ben családostól ki akart vándorolni Németországba, mert az legalább „zsidómentes” hely. Ezt még a népbíróság sem vette komolyan, az ítéletben meg sem említette.

Aznap a „háborús és népellenes bűnösséggel” meggyanúsított Hoche Lajos elismerte a Volksbund-tagságát, de azzal védekezett, hogy ő (is) csak anyagi előnyök reményében lépett be a szervezetbe, nem pedig a német elkötelezettsége miatt. Előadta, hogy a helyi csoportnak kezdettől (1941-től) a pénztárosa volt, a kocsmájában 1942-től⁸ gyűltek össze. Ebben az évben ismerkedett meg Schön Mátyással, a Volksbund mezőberényi körzeti megbízottjával, aki udvarolni kezdett a legidősebb lányának, Margitnak. Mivel a lányait féltette, nem várta be a szovjet „felszabadítókat”, hanem a családjával először Budapestre, majd Németországba távozott. Utóbbi helyen először a braunauai táborban voltak, majd egy bizonyos „amerikai áruházban” helyezkedett el, de megbetegedett, emiatt a legidősebb lányával nem tudtak a család többi tagjával együtt hazajönni, csak jóval később, 1947-ben. Azt határozottan tagadta, hogy ki akartak volna telepedni a világháború alatt Németországba. A Borza Ferenc alhadnagy által fölvetett jegyzőkönyv szerint azt azonban „elismerte”, hogy mielőtt belépett volna a Volksbundba, a Nyilaskeresztes Pártnak volt a tagja.⁹ (Ennek viszont ellentmond, hogy a vádiratban erről szó sincs, valószínűleg amiatt, mert ezt semmivel sem lehetett bizonyítani.)

A helyi kommunista napilap pár nappal később a rá jellemző stílusban foglalkozott az ügygel: „Tegnap az államvédelmi szervek internálták Hoche Lajos volksbundista vezért, akinek az Agyag utcában volt a hírhedt kocsmája, ahova csak volksbundisták és nyilasok járhattak be. Nagy betűkkel ki volt pingálva rája: »Magyar katonáknak tilos a belépés.« A letűnt fasiszta kor dicső fellegvára volt Hoche kocsmája, ahol SS-legények dáridóztak a vérzivatarban. Most bűnhődni akarok, mondja Hoche – a múlt bűneiért. Az államvédelmi szervek a budapesti központi internálótáborba szállítják, ahol levezekelheti bűnét.”¹⁰

Miután a Magyar Államrendőrség Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Államvédelmi Osztályáról átküldték a nyomozati iratokat a szegedi népügyészségre, onnan azt június 20-án dr. Bozsó Béla népügyész tovább küldte a népbíróságnak, a vádirattal együtt. Az aktában nem található a népügyészségen történt kihallgatásáról fölvetett jegyzőkönyv. Feltételezhetően azért nem, mert ki sem hallgatták (akárcsak később feleségét és a leányát az ellenük folyó eljárás idején!), bár kötelező lett volna.¹¹

7 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 290/1947., 9.

8 A felesége emlékezete szerint 1944-től.

9 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 290/1947., 10–12.

10 VN, 1947. május 14. „Internálták Hoche Lajos volksbundista vezért”.

11 Révész, 2016. 136.

A 940/1947. nü. számú vádiratban dr. Bozsó a rendőrhatósági őrizetben lévő Hoche Lajos ellen a Nbnov. 12. § 2. pontjába¹² ütköző „népellenes” büntett elkövetése miatt emelt vádat, mert „*anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül, vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna, a németek által Magyarországon szervezett Volksbundnak volt aktív vezetőségi tagja*”.¹³ A terhelt beismerő vallomása, valamint Fetter Károly, Keppinger Károly és Kathrein Kristóf vallomásai képezték a vád alapját.

Három héttel később a vádlott – védője, dr. Deák Ferenc¹⁴ útján – megtette a váddal szembeni észrevételeit. A beadványban egyrészt arra hivatkozott, hogy 1940 előtt az SZDP-vel szimpatizált, ami miatt hatósági retorziók érték („*az 1935-ös képviselőválasztások alkalmával a szociáldemokrata pártnak adtam választási helységet, ezért a hatóság foglалásokkal üldözött*”). 1941-ben csak azért lépett be a Volksbundba, mert a szervezet egyik kiküldötte azt ígérte neki, hogy ha belép, megkapja a pécsi szénbányák képviseletét, és ezzel korábbi anyagi veszteségeit kompenzálni tudja. Politikával sohasem foglalkozott, a zsidók üldözésében nem vett részt. Megemlítette azt is, hogy „*a katonaság elrendelte, hogy üzletemben írjam ki, hogy katonáknak kocsmahelységemben tartózkodni tilos. 1944-ben a német megszállás alatt is fenntartották ezt a tilalmat, sőt súlyosbították azzal, hogy az üzleti ajtóra magyarul és németül ki kellett írni, hogy katonákat nem szolgálhatok ki*”.¹⁵ Pár nappal később a zsidó származású Nussbaum József kéziratos nyilatkozatot tett, mely szerint Hoche Lajossal „*üzletileg a legjobb barátságban*” volt, „*rendes, tisztességes, komoly kereskedő volt*”¹⁶, komolyan dolgozott és a családjának élt – tehát nem tekinthető antiszemitának.

A nyilvános főtárgyalást 1947. július 11-én tartották meg Hódmezővásárhelyen, az ógimnázium dísztermében. A tanácsvezető dr. Félegyházi Pál szegedi törvényszéki bíró volt, a tanács tagjai pedig Taraszovits Ödön (PDP), Daka Ferenc (SZDP), Galotti Ferenc (MKP), Kocsis József (szakszervezetek), Nemes Árpád (NPP), és Lévy Béla (FKGP) voltak, a vádat dr. Márai Pál népbiztos képviselte. (Aznapi még Mucsi Sándor volt nyilas párttag, majd Csulena János volt volksbundista ügyvéd is tárgyalta.) Azt, hogy a népbírói tárgyaláson mi hangzott el, nem tudjuk, ugyanis a tárgyalási jegyzőkönyv felvételét mellőzték.¹⁷ Annyi bizonyos, hogy a tárgyalás végén a népbíróóság az Nb. 2906/1947/6. számú ítéletében a vádlottat bűnösnek ítélte egyrendbeli, a Nbnov. 12. §. 2. pontjában¹⁸ meghatározott „népellenes” büntett elkövetésében, ezért őt főbüntetésként nyolc hónap

12 Eszerint „*népellenes büntettben bűnös az is [...] aki anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna, a németek által Magyarországon szervezett Volksbundba tagként belépett, vagy fasiszta, illetőleg demokráciaellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt, avagy tagként tevékeny működést fejtett ki*”. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94500007.TV&searchUrl=/gyorskereso%3Fpagenum%3D9> (Letöltve: 2021. január 10.)

13 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 290/1947., 39.

14 Dr. Deák Ferenc (1887–1948) 1945–1946-ban még a Kisgazdapárt által delegált népbírónként volt jelen egyes tárgyalásokon (így például a Telek Andor nagykereskedő és Graváts Ferenc újságíró elleni perekben). Később már, mint védő jelent meg egy-egy tárgyaláson. Ő védte például Vörös Bálint volt leventeparancsnokot, valamint később Hoche Lajosné és Hoche Margitot is.

15 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 290/1947., 17.

16 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 290/1947., 21.

17 Bár a hatályos büntető perrendtartás előírásait rendszeresen semmibe vették a népbíróóságok, a jegyzőkönyv mellőzése azért párhát ritkító ténynek tekinthető... A kommunista napilap szűkszavú tudósítása szerint a tárgyaláson ugyanazzal védekezett a vádlott, mint a korábbi beadványában. Lásd: VN 1947. július 13. „Három fasiszta a népbíróóság előtt”.

18 Az 1440/1945. M. E. sz. rendelet 12. §. 2. pontja szerint „*Népellenes büntettben bűnös az is, 2. aki anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna, a németek által Magyarországon szervezett Volksbund*

börtönbüntetésre, valamint mellékbüntetésként öt év hivatal- és politikai jogvesztésre ítélte. A kiszabott büntetésből a rendőrhatalom őrizetével („*amit a népbíróság előzetes letartóztatásnak tekint*”) egy hónapot és tizenkilenc napot kitöltöttek vett.¹⁹

Az ítélet kihirdetése után a volt volksbundista kocsmáros a népbünyészség átadta a szegedi kerületi börtönnek, hogy a szabadságvesztés-büntetéséből letöltse a hátralévő időt. Onnan 1948. január 22-én szabadult – de csak onnan! A Magyar Államrendőrség Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Államvédelmi Osztályáról ugyanis Koós István alhadnagy, osztályvezető-helyettes még az ítélet kihirdetése napján felhívta a népbünyészséget, hogy büntetése letöltése után Hoche Lajost (a vele egy napon elítélt Mucci Sándorral együtt) „*osztályomhoz visszakísértetni szíveskedjék*”.²⁰ Ez azt jelentette, hogy az ávó „igényt tartott” mindkettőjükre – vagyis a börtönből való szabadulásuk után várt rájuk az internálótábor. (A megmaradt iratokból nem derül ki, hogy meddig volt internálva.)

Tulajdonképpen Hoche Lajost – legalábbis a népbírósági törvény alapján – joggal állították a népbíróság elé és ítélték el, hiszen ő valóban tagja, sőt tisztségviselője volt a Volksbundnak. A feleségével és legidősebb leányával azonban egészen más volt a helyzet.

Mint említettük, Hoche Lajosné két kisebbik lányával 1946. december legelején érkezett haza Hódmezővásárhelyre. A Magyar Államrendőrség Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Államvédelmi Osztálya nem is késlekedett: még december 4-én sor került az első tanúkihallgatásokra „*Hoche Lajosné és családja*” ügyében. Vizi Sándor csizmadiamester (a szomszédjuk) csak annyit tudott, hogy Hoche Lajos lakásán többször összegyűltek a volksbundisták. Rácz Lajosné egyenesen azt állította, hogy – bár részt vett Hochéné a csoport gyűlésein (ő állt a kocsmájukban a pult mögött) –, de nem értett egyet alapelveikkel, igazából haragudott férjére, hogy a Volksbund tagja lett. „*Hoche Lajosné és két leányáról semmiféle politikai észrevételt nem tapasztaltam*” – fejezte be a vallomását.²¹

Nyilván ezzel az eredménnyel nem lehettek elégedettek az Államvédelmi Osztályon, mert a tanúkihallgatásokat 1947 februárjában folytatták. Február 20 és 28. között Borza Ferenc és Koós István volt volksbundistákat: Keppinger Károlyt, Keltanik Leandert, Fetter Károlyt és Schuch Józsefet hallgatták ki. Ők sem tudták megerősíteni, hogy a kocsmárosné is tag volt, csupán azt vallották, hogy részt vett a gyűléseken (ami természetes, hiszen neki kellett kiszolgáltatnia a gyűlésező férje „bajtársait”), csak abban értettek egyet, hogy a kocsmá ajtaján valóban volt egy felirat, miszerint „*Magyar katonáknak tilos a belépés*”.²²

Február 24-én Borza Ferenc alhadnagy gyanúsítottként kihallgatta Hoche Lajosné is. Az ötvenhárom éves asszony azt vallotta, hogy férje 1943-ban lépett be a Volksbundba, és 1944-ben az egyesület a „*házukba költözött*” (vagyis rendszeresen a házukhoz tartozó kocsmában tartották a

---

tagként belépett, vagy fasiszta, illetőleg demokráciellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt, avagy tagként tevékeny működést fejtett ki.” Lásd <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94500007.TVGsearchUrl=/ezer-ev-torveny/3Fpagenum%3D42> (Letöltve: 2019. november 4-én.)

19 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 290/1947., 15–16.

20 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 290/1947., 32.

21 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 327/1947., Rácz Lajosné vallomása. (A dosszié rendezetlen, számozatlan iratokból áll.)

22 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 327/1947., iktsz. n. tanúvallomási jegyzőkönyvek.

gyűléseket. Azt vallotta még, hogy egy rendőrhatalósági rendeletre ki kellett írják, hogy sem német, sem magyar katona nem léphet be a kocsmába.

Ezután a nyomozati iratokat a rendőrség áttette a népjogvédelemhez, ez azonban visszadobta azt, hiszen épp a lényeg nem derült ki a jegyzőkönyvekből: Volksbund-tag volt-e Hoche Lajosné, vagy sem? Éppen ezért június 13-án dr. Márai Pál népjogvédelem utasította az Államvédelmi Osztályt, hogy fenti ügyben pótlólag hallgassák ki még egyszer a korábbi tanúkat, ugyanis velük „*tisztázni kell azt, tudnak-e arról, hogy a terhelt tagja volt-e a Volksbundnak, ha igen, honnan tudják azt.*”²³ 30-án tehát Borai Emil alhadnagy megpróbált terhelő vallomásokot kicsikarni a tanúkból (az ávós módszerek igen meggyőzőek tudtak lenni...). Ennek köszönhetően Keppinger Károly ezúttal már azt állította, hogy nemcsak a kocsmárosné, hanem a legnagyobb lányuk is tag volt. „*Emlékszem arra – vallotta a jegyzőkönyv szerint –, hogy Hoche Lajosnének felajánlották az asszonyvezetői tisztséget, amelyet ő sok munkájára való tekintettel nem fogadott el.*” Végül nyomatékosan hangsúlyozta, hogy az asszony „*rendelkezett tagsági könyvvel és a Volksbundnak is tagja volt.*”²⁴

Keltanik ezúttal sem volt hajlandó úgy vallani, ahogy elvárták tőle, míg Schuch Józsefet nem tudták kihallgatni, mert őt – Koltai (Klein) Vilmos, a helyi Államvédelmi Osztály vezetőjének tudomása szerint – „*népellenes bűncselekmény elkövetése*” miatt a népjogvédelem letartóztatta.²⁵

Borai Emil alhadnagy június 30-án másodszor is kihallgatta az asszonyt, aki továbbra is határozottan tagadta, hogy tagja lett volna a Volksbundnak, illetve, hogy lett volna tagsági könyve, mint ahogy „*asszonyvezetői*” tisztsége sem volt. Bár a népjogvédelem is ki kellett volna hallgatni, de ez ezúttal is elmaradt, akárcsak korábban a férje, majd később a leánya esetében.

1947. július 10-én dr. Márai Pál népjogvédelem úgy gondolta, hogy most már van elég „*bizonyító erejű*” vallomás. Ezért a nyomozati iratokkal együtt megküldte az 597/1947-2. sz. vádiratát a népjogvédelemnek. Ebben a két elemít végzett Hoche Lajosné ellen az 1945. évi VII. tc.-kel törvényerőre emelt és a Nbnov. 12. §.-ával módosított, a Nbr. 17. §-ának 2. pontjában²⁶ meghatározott „*népellenes bűntett*” miatt emelt vádat, mert valamikor 1941-ben – „*anélkül, hogy vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszerrel alkalmaztak volna*” –, belépett a Volksbundba. Az indokokat olvasva, teljesen egyértelmű, hogy a vád kizárólag Keppinger Károly terhelő vallomására alapult.²⁷

Augusztus 6-án a vádlott – védője útján – küldött egy kérvényt a népbíróságnak, melyben közölte, hogy ő többször szemrehányást tett a férjének, „*amiért ő belépett a Volksbundba, holott ezt nem tettem volna, ha magam is tag lettem volna*” – szól az érvelése. Ezt követően kérte három hódmezővásárhelyi lakos (egyikük egy volt volksbundista, Kathrein Kristóf) tanúként kihallgatását a tárgyalásán.²⁸

23 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 327/1947. 597/1947. n. ü. sz.

24 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 327/1947. 164/2/1947. sz.

25 Schuch Józsefet a Kiss-tanács még 1947. március 1-én félévi börtönre ítélte a Volksbund-tagsága miatt.

26 „*Népellenes vétségben bűnös az [...] aki fasiszta, demokráciaellenes pártban fejtett ki kevésbé jelentős, de még vezető jellegű tevékenységet*”. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94500007.TV> &searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpage-num%3D42 (Letöltve: 2021. január 20-án.)

27 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 327/1947. 597/1947-2. n. ü. sz.

28 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 327/1947. iktsz. n.

Augusztus 22-én a szegedi népbíróság Hódmezővásárhelyen tartotta meg a nyilvános főtárgyalását. A tanácsvezető dr. Kozma Endre, a tanács tagjai pedig Daka Ferenc (SZDP), Galotti Ferenc (MKP), Horváth István (FKGP), Nemes Árpád (NPP), Taraszovits Ödön (PDP) és Tischler Ferenc (szakszervezetek) voltak, a vádat dr. Lippay László népbüvész képviselte.

A vádlott nem érezte bűnösnek magát. Továbbra is tagadta, hogy Volksbund-tag lett volna, az ominózus ajtó-feliratot pedig – vallotta – egy honvéd ezredes utasítására írták kibüntetésül, mert 1935-ben az SZDP tartott a kocsmájukban gyűlést. A férje engedte meg, hogy a szervezet náluk tartsa a gyűléseit.

Az érdekes fordulat akkor következett el, amikor Keppinger Károly részben visszavonta a korábbi vallomását, mert ezúttal azt állította, hogy a vádlott nem volt tag, csak a férje és a (legnagyobb) lánya. Azt mondta, hogy „*a nyomozat során tett vallomásom alkalmával is azt mondtam, hogy nem esküszöm meg arra, hogy vádlott tagja volt a Volksbundnak.*”²⁹

A beidézett másik két tanú (Keltanik Leander és Ráczné) sem tudott arról, hogy tag lett volna, sőt, a védelem egyik tanúja (Gundlach Ágoston) tanúsította, hogy hallotta, amikor a házaspár civakodott, a feleség kifogásolta, hogy a férje miért lett tagja a helyi csoportnak, mire ő azt mondta, azért, mert így kap árut.

Mivel a további tanúvallomások sem támasztották alá a vádat, dr. Lippay László népbüvész indítványozta a hódmezővásárhelyi államvédelmi osztály megkeresését, hogy „*a rendelkezésre álló listából megállapítható-e hogy vádlott tagja volt-e a Volksbundnak*”. Emellett kérte dr. Wiener Tibor beidézését tanúnak, mert ő volt 1942 és 1944 között a helyi Volksbund vezetője. A népbíróság helyt adott az indítványnak.³⁰

A tárgyalást elnapolták és elrendelték az államvédelmi osztály megkeresését arra nézve, hogy rendelkeznek-e „*oly eredeti listával, amely értelmében megállapítható kétséget kizáróan, hogy vádlott tagja volt a hódmezővásárhelyi Volksbundnak*”.³¹ Ez a „megkeresés” azonban negatív eredménnyel járt! Borai Emil szeptember 29-i átiratában értesítette a népbíróságot, hogy az eredeti Volksbund-tagnévsort nem tudják megküldeni, mert azt „megsemmisítették”. (Hogy kik és mikor, miért, az nem derült ki.) Emiatt november 12-én folytatódott a per.

A tanácsvezető bíró ezúttal dr. Félegyházi Pál volt, mint a vádlott férje esetében.³² Az ekkor tanúként beidézett – korábban már elsőfokon három évre ítélte³³ – dr. Wiener Tibor, aki 1942-től 1944 áprilisáig a helyi csoport vezetője volt, azt vallotta, hogy a vádlott be sem léphetett a Volksbundba, mert csak az lehetett tag, aki legalább felerészben „népi német” származású. Ez a tanúvallomás alapjaiban ásta alá a vádat. Mivel a rendőrség korábbi értesítéséből kiderült, hogy „*az ottani Volksbund tagnévsor megsemmisült*”, a népbíróság az Nb. 327/1947/4. sz. ítéletében – bizonyították hiányában – kénytelen volt fölmenteni Hoche Lajosné, ugyanis kizárólag Keppingernek a tárgyaláson

---

29 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 327/1947. tárgyalási jegyzőkönyv, 3.

30 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 327/1947. tárgyalási jegyzőkönyv, 5.

31 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 327/1947. i. h.

32 A népbírák egy kivételével ugyanazok voltak, mint korábban, csupán Trischler Ferenc helyett most Kiss Károlyt delegálták.

33 Perét lásd: Vincze, 2021.

visszavont korábbi vallomása alapján nem lehetett egyértelműen megállapítani azt, hogy a vádlott valóban tagja volt-e a Volksbundnak.

Az ítélet kihirdetése után dr. Serényi György népbügyész fellebbezést jelentett be a felmentés miatt, de azt dr. Borbély János népfőügyész 1948. január 30-án visszavonta, ezért a szegedi népbíróság május 5-én jogerőssé nyilvánította az elsőfokú ítéletet.

Mivel a Hoche Lajos ellen megkezdett rendőrségi nyomozás kezdetén – nem tudni, milyen módon, ugyanis a tanúvallomási jegyzőkönyvekben ennek semmilyen nyoma sincs! – fölmerült a gyanú, hogy a legidősebb lánya, Margit is Volksbund-tag volt, ezért ugyanaznap, amikor az apjával, vele kapcsolatban is kihallgatták Keppinger Károlyt, majd őt magát is. A volt volksbundista ekkor azt állította, hogy Hoche Margit 1941 szeptembere óta a helyi csoport tagja volt, egészen a nyugatra menekülésükig. 1942-ben menyasszonya lett Schön Mátyásnak, a szervezet körzeti megbíztottjának (aki „*náci magatartásáról és SS tagságáról volt ismeretes*”), majd ő protezsálta be a pesti német gimnáziumba, később pedig a budai Volksbund-központba gépiróként. Keppinger szerint a Hoche-lány átvette vőlegénye nézeteit, és osztotta „*fasiszta nézetét*”, sőt, ő maga is „*antiszemita, németimádó kijelentéseket hangoztatott*”.³⁴

Még aznap Borai Emil alhadnagy – gyanúsítottként – kihallgatta az 1923-ban született, elvált Hoche Margitot. Ő egyfelől tagadta a Volksbund-tagságot, de azt – legalábbis a jegyzőkönyv szerint – elismerte, hogy „*vőlegénye befolyása alá került*”, és az ő politikai nézeteit is átvette. Miután szakítottak, Schön 1944-ben belépett a Waffen SS-be, ő pedig szüleivel ősszel Németországba távozott.

Június 29-én Borza Ferenc alhadnagy a nyomozati iratokat (vagyis az egyetlen tanúvallomási és egy gyanúsított jegyzőkönyvet) megküldte a népbügyészségnek, ám az – akárcsak Hoche Lajosné esetében – visszadobta azokat, és nyomozás-kiegészítést rendelt el. (Mindebből nyilvánvaló, hogy a hódmezővásárhelyi államvédelmi osztályon nem tanultak a pár héttel korábbi kudarcukból és most is megkísérelték egy roppant gyenge bizonyítékkal elintézni az ügyet.)

Ennélfogva augusztus 23-án Borai Emil még egyszer kihallgatta Keppingert, aki tovább erősödött, hogy a Hoche-lány (akit közben augusztus 4-től 16-ig rendőrhatalósági őrizet alatt tartottak – vagyis internálták) igenis tag volt. Ezt az is bizonyítja – bizonygatta –, hogy a budai Volksbund-központba másokat föl sem vettek volna. Három nap múlva akadt egy újabb tanú, Csulena János, aki „*törvényes felelőssége tudatában*” állítólag azt vallotta, hogy a terhelt tagkönyvvel rendelkező Volksbund-tag volt, és gyűléseken is részt vett.³⁵

Ez már elég bizonyítéknak tűnt a népbügyészség számára, ezért augusztus 29-én dr. Lippay László – anélkül, hogy ő maga kihallgatta volna, pedig kötelező volt! – megküldte a 979/1947-2. nú. számú vádiratot a népbíróságnak. Ebben a szabadlábbon védekező Hoche Margit ellen egyrendbeli, a Nbnov. 12. §.-ának 2. pontjában meghatározott „*népellenes bűntett*” miatt emelt vádat, mert 1941

³⁴ MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 384/1947. iktsz. n. Keppinger Károly 1947. május 10-i vallomása. (Az iratcsomó rendezetlen, számozatlan iratokból áll.)

³⁵ MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 384/1947. 484/1947. sz. Csulena János vallomása.

szeptemberében „*anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna, a németek által Magyarországon szervezett Volksbundba tagként belépett...*”³⁶

Október 14-én Hódmezővásárhelyen Hoche Margit ügyét ugyanaz a tanács tárgyalta, mint majd' két hónappal korábban az édesanyját. (A tanácsvezető bíró dr. Kozma Endre volt, a népbírák közül Taraszovits, Daka, Nemes és Galotti már az apja perén is részt vett, most rajtuk kívül ezúttal Kiss Károly és Horváth István népbíráskodott.)

A rendőrségi felügyelet alatt álló vádlott, Hoche Margit elmondta, hogy 1923-ban született Csorváson, „*Magyar anyanyelvű, keveset beszél németül*”, és gimnáziumi érettségivel rendelkezik. Ismét tagadta, hogy a Volksbund tagja lett volna, mert mint diáknak erre nem is lett volna lehetősége, ugyanis a városban nem volt ifjúsági csoport. Azt elismerte, a vőlegénye elintézte, hogy egy német nyelvű óvónőképző tanfolyam elvégzése után fölvegyék a budai Volksbund-központba, de csak próbaidőre alkalmazták, mert gyenge volt a némettudása. Egyébként azt állította, hogy a szülei nem is német származásúak.³⁷

A tanácsvezető elébetárta a rendőrségen május 10-én tett vallomását, amire megismételte, hogy sohasem volt tagja a Volksbundnak. A budai központban csak pénzkeresés céljából helyezkedett el, de csupán pár hétig maradhatott ott. Tagadta, hogy azt vallotta volna a rendőrségen, miszerint „*Schön Mátyás befolyása alá kerültem, és mindig az ő ideológiáját tettem magamévá, azonban ezt nyíltan nem hirdettem...*”³⁸

A vád egyik koronatanúja, Csulena a tárgyaláson gyakorlatilag visszavonta a rendőrségen tett vallomását. Mint mondta, őt 1943-ban behívták a honvédségbe, emiatt fogalma sincs arról, hogy attól kezdve mi történt Hódmezővásárhelyen. Azt állította, anélkül írta alá ott a jegyzőkönyvet, hogy azt fölolvasták volna előtte. (Ez az államvédelmi oszályokon abban az időben bevett gyakorlat volt.)

A másik tanú, Keppinger, elbizonytalanodott, először nem emlékezett, majd össze-vissza beszélt. (Előbb határozottan kijelentette, a vádlott „*még iskolába járt, amikor belépett a Volksbundba*”, később pedig azt mondta, hogy „*az alapszabály értelmében, akik iskolába jártak, nem is lehettek tagok, még ha a szüleik be is írták őket.*”) Ő is azzal védekezett, anélkül írta alá a rendőrségi jegyzőkönyvet, hogy annak tartalmát megismerhette volna.³⁹

Ekkor a népbíróság rövid tanácskozás után úgy döntött, hogy megidézi a helyi államvédelmi osztály illetékesét „a tényállás” tisztázása végett. A megjelent Borai alhadnagy kijelentette, hogy mielőtt ők aláíratják a jegyzőkönyvet, a kihallgatott személynek el kell olvasnia azt (erre a vádlott közbeszólt: ő sem olvashatta el!). Ami pedig a tagnévsort illeti, először határozottan kijelentette, hogy a vádlott rajta volt azon a listán, amelyet még 1945-ben Keppinger küldött be hozzájuk – majd elbizonytalanodott. Kiderült, ő azt a listát személyesen nem is látta, de amúgy sem tudná azt bemutatni, mert „*az osztály jelenleg rendezés alatt van*”.⁴⁰ Ezen a ponton a népbíróság – csakúgy, mint

---

36 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 384/1947. 979/1947-2. n. ü. sz.

37 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 384/1947. Nb.384/1947-3. sz. 1.

38 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 384/1947. Nb.384/1947-3. sz. 2.

39 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 384/1947. Nb.384/1947-3. sz. 3.

40 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 384/1947. Nb.384/1947-3. sz. 4.

a vádlott édesanyja esetében – ismét elrendelte a tárgyalás elnapolását, és az eredeti tagnévsor, valamint a Volksbund alapszabályzatának beszerzését. (Úgy látszik, a tanács tagjai még mindig reménykedtek abban, hogy előbb-utóbb előkerül az az ominózus tagnévsor.)

A tárgyalást csak a következő év elején, 1948. január 15-én folytatták. A tanács összetétele megváltozott: az elnök dr. Kozma helyett dr. Félegyházi Pál törvényszéki tanácselnök lett, a tagjai pedig: Daka Ferenc (SZDP), Horváth Márton (FKGP), Kiss Szilveszter (MKP), Nemes Pál (NPP). A vádat most dr. Milassin László népjogász képviselte.

A tanács számára ekkor már nyilvánvaló volt, hogy a kérdéses tagnévsor nincs meg (a BM ÁVO hódmezővásárhelyi osztálya a korábbi megkeresésre azt válaszolta, hogy a tagnévsort nem tudja megküldeni, mert nincs a birtokában). Emiatt az Nb. 384/1947/5. sz. ítéletében Hoche Margitot bizonyíték hiányában fölmentette. Az indokolásban azért még megjegyezték: „A népbíróság megkísérelte a hódmezővásárhelyi állambiztonsági osztálytól beszerezni a Volksbund tagok névsorát, azonban az államvédelmi osztály azt válaszolta, hogy azt megküldeni nem tudja, mert nincs a birtokában. Mérlegelve ezek után a főtárgyalás összes adatait, a népbíróság arra a meggyőződésre jutott, hogy vádlott tagadásával szemben Keppinger Károly változatlan vallomása alapján nem lehet megállapítani tényként azt, hogy a vádlott valóban tagja volt-e a Volksbundnak...”⁴¹

A népjogász ugyan az ítélet ellen semmisségi panaszt jelentett be törvénysértés miatt, „a bűnösség meg nem állapítása miatt, elítélés végett”⁴², de 1948. augusztus 2-án dr. Borbély János népjogász a semmisségi panaszt visszavonta, a felmentő ítélet négy nap múlva jogerőssé vált.

***

A Hoche-családot nem valós bűneikért hurcolták meg. Még Hoche Lajost sem, aki pedig bevallotta a Volksbund tagja volt. „Bűnük” egyfelől annyi volt, hogy német nevéek voltak – másfelől pedig annyi, hogy nem voltak kommunisták. A második világháború alatt, illetve végén Európa-szerte eluralkodó német-gyűlölet, valamint az MKP helyi képviselőinek áldozatai voltak ők. És nem többek.

41 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 384/1947. Nb.384/1947-5. sz. ítélet.

42 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 384/1947. Nb.384/1947-5. sz. 3.

Nagy Gyöngyi DR. KÖVES MIHÁLY ÉS FELESÉGÉNEK ESETE

1944 kora őszén, Magyarországon többen kényszerültek arra, hogy még a megszálló szovjet csapatok érkezése előtt elhagyják a lakóhelyüket. A hódmezővásárhelyiek közül is sokan elmenekültek a szovjetek elől, így átmenetileg nagyon sok ház maradt üresen a dél-alföldi városban.¹

Hódmezővásárhelyen a hátrahagyott lakásokat, gazdaságokat a helyi hatóságok még 1944 őszén felkeresték, és az ott talált ingóságokkal, terményekkel együtt leltári jegyzékeket készítették róluk. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a 727/1945. M. E. sz. rendeletével² az elhagyottá vált ingatlanok és vagyontárgyak összeírása, újbóli üzembehelyezése, fenntartása és felügyelete céljából 1945 tavaszán, a Miniszterelnökség keretében felállította az Elhagyott Javak Kormánybiztosságát.³

A Köves család egyike volt azoknak, akik 1944 őszén, még a szovjet megszállás előtti napokban gyermekeikkel együtt elhagyták Hódmezővásárhelyt. Dr. Köves Mihály, aki ezidőtájt a Közellátási Hivatal vezetője volt, a Vörös Hadsereg közeledésének hírére megnyitotta a közraktárakat a helyiek előtt, hogy az ott lévő élelmiszertartalék ne kerüljön a szovjetek kezére. A családi emlékezet szerint mindezt még ki is doboltatta, amely után azzal fenyegették meg, hogy az egész családját kiirtják. Felesége a két gyermekkel, és hasában a harmadikkal lovaskocsin hagyta el a várost, ő pedig kerékpárral követte őket. Azt tervezték, hogy a legvégső esetben Németországba mennek, ám csak Mosonmagyaróvárig jutottak, mert 1945 februárjában, éppen a bombázások idején, megszületett harmadik gyermekük.

A családfő, Köves Mihály 1908. szeptember 6-án született a Szatmár vármegyei Csanáloson. Német származású volt, édesapját Lini Józsefnek hívták. Katolikus pap akart lenni, és teológiai tanulmányait szülőföldjén meg is kezdte, ám a román uralmat olyan elviselhetetlennek érezte, hogy úgy döntött, elhagyja szülőfaluját. Hódmezővásárhelyen élő rokonaihoz valamikor 1930-ban érkezett meg, majd a szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jog-és Államtudományi Karára iratkozott be, ahol 1934-ben summa cum laude minősítéssel doktorált. Még egyetemi évei alatt, Hódmezővásárhelyen megismerkedett Varga Arankával, akivel hét évig jártak jegyben, mielőtt összeházasodtak. Az

---

1 Hódmezővásárhelyt 1944. október 8-án szállta meg a szovjet Vörös Hadsereg.

2 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. évi 727. M. E. számú rendelete az Elhagyott Javak Kormánybiztossága felállításáról. Magyarországi Rendeleték Tára 79. 1945. 54.

3 MNL CS-CSML HL, XXIV. 104. 2. doboz, sz. n.

1930-as években a friss diplomásoknak nagyon nehéz volt elhelyezkedni, így jó ideig ő sem tudott biztos hátteret teremteni a családalapításhoz. 1935. február 20-tól kezdve Hódmezővásárhely törvényhatósági jogú város alkalmazásába került, és ettől kezdve a város különböző hivatalaiban teljesített szolgálatot.⁴ 1938. október 29-én, mint városi adóhivatali gyakornok vette feleségül Varga Arankát. Közös életüket a Varga-féle szülői házban, a Bálint utcán kezdték meg. Köves Mihály lassan, de biztosan haladt előre a hivatali ranglétrán, és idővel nagy gyakorlatra tett szert a közigazgatásban. Ez is szerepet játszott abban, hogy – legalábbis a családi emlékezet szerint – az 1940-es évek elején felajánlották neki, legyen Szabadka vagy Esztergom polgármestere, ám ő a családjára való hivatkozással ezt nem fogadta el. Rátermettségét, vezető egyéniségét sokan elismerték a városban, így 1941 júniusában a Turul Szövetség 1925-ben megalakult hódmezővásárhelyi tagegyesületének, a Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Vegyes Törzs (1934-től Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Egyesület) vezetőjének választották, amely tisztségét 1944-ig töltötte be. A Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Egyesület új vezére 1941. június 22-én, a Turul hódmezővásárhelyi tagegyesületének lapjában, a Vásárhelyi Ifjúságban fogalmazta meg céljait. 1941 és 1944 között Hódmezővásárhely aljegyzője volt: 1943-ban tiszteletbeli aljegyző, 1944-ben tiszteletbeli tanácsnok.

1944. szeptember végén a városi közigazgatás vezetését Katona Ferenc tiszteletbeli tanácsnok vette át. Míg a különböző ügyosztályok (gazdasági osztály, tűzoltóság, pénzügyi osztály, mérnöki hivatal, jogügyi osztály, főjegyzői osztály, katonai osztály, adóhivatali osztály) vezetését ekkor más-más emberekre bízták, addig a Közellátási Hivatal vezetője, dr. Köves Mihály, amint arról a Vásárhelyi Reggeli Újság is beszámolt, „*Helyén maradt[...] gondoskodott arról is, hogy a kenyér és a húsellátásban semmiféle zavar elő ne álljon, ezért fát szerzett és lisztet utalt ki a pékek számára.*”⁵ A Közellátási Hivatal vezetőjének azonban, mint a városi közigazgatás egyik alkalmazottjának, az országmozgósítási kormánybiztos utasítására – munkatársaihoz hasonlóan – 1944. október elején el kellett hagynia a várost. A Vásárhelyi Reggeli Újság 1944. október eleji utolsó számaiban még az ő neve alatt jelentek meg a Közellátási Hivatal közleményei, így valószínűleg azt ezt követő napokban hagyta el Hódmezővásárhelyt.

A Köves család 1945 februárjától májusig tartózkodott Mosonmagyaróváron, ahol dr. Köves Mihály, mint közigazgatási alkalmazott, szolgálattételre jelentkezett. A Szociáldemokrata Párt ottani szervezete 1945. május 25-én állított ki számára igazolást, így feltehetően az elkövetkező napokban, hetekben indulhattak haza Hódmezővásárhelyre.⁶

Hazatérésüket követően megkezdődött családjuk kálváriája. Dr. Köves Mihály a figyelmeztetés ellenére sem rejtőzött el, mert nem érezte magát bűnösnek. Mint egykori városi közalkalmazottat őt is hamarosan igazolóbizottság elé állították. 1945. június 20-án a hódmezővásárhelyi III. számú igazolóbizottság az I. osztályú aljegyzőként megnevezett dr. Köves Mihályt az 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-ának 4. pontja alapján az 1440/1945. M.E. sz. rendelet 12. §-ának 2. pontjába ütköző

4 MNL CS-CSML 38/332/1942. Hódmezővásárhely thj. város polgármesterének levele Endre Lászlónak, Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegye alispánjának, Hódmezővásárhely, 1942. január 24.

5 VRÚ, 1944. szeptember 28. „Az ügyosztályok ideiglenes vezetői”.

6 ÁBTL, 3.1.9. V-16611. 5-6.

„népellenes” büntett⁷ elkövetése miatt megfosztotta az állásától. Ez azt jelentette, hogy ezután közhivatalban nem alkalmazhatták, és máshol sem kerülhetett vezető beosztásba. Az igazolóbizottság emellett azt is kimondta, hogy „...nyugdíj igény szempontjából dr. Köves Mihály közalkalmazott ügy tekintendő, mintha e határozat jogerőre emelkedése napján meghalt volna.” Minderre indoklásul azt hozták fel, hogy „...közalkalmazott a miniszterelnöki rendelettel fasisztának minősített és felosztatott nyilaskeresztes párt tagja, továbbá a legutolsó időig éveken keresztül az ugyancsak felosztatott Turul Szövetkezet [sic!] helyi szervezetének a fővezére volt, aki a becsatolt okmányból kitűnően, továbbá saját beismerése és a bizottság tagjainak hivatalos tudomása szerint is, mint a Turul Szövetség fővezére, tevékeny működést fejtett ki.” Mindezek alátámasztására Oláh Mihály igazolóbizottsági elnök felmutatott egy könyvet, valamint azt a birtokában lévő „fejlapot” (valószínűleg fejleces iratról van szó), amely „...ügy közalkalmazottat, mint feleségét a nyilaskeresztes párt tagjainak tünteti fel...” Ennek ellenére dr. Köves Mihályné az özvegy nyugdíjra – három kiskorú gyermeke révén, méltányosságból – igényt tarthatott.

Az igazolóbizottsági határozatban feljegyezték azt is, hogy „A bizottság megkeresi az illetékes hódmezővásárhelyi államrendőrség politikai osztályát az igazolás alá vont közalkalmazottnak rendőrhatalósági őrizetben való tartása iránt.” Mindez arra utal, hogy dr. Köves Mihályt már a hazatérését követő napokban őrizetbe vették, és erre a Turul Szövetség hódmezővásárhelyi szervezetében betöltött vezető tisztsége szolgáltatta az okot. (Az internálás intézménye a politikai tisztogatás egyik eszköze volt, ám a személyes bosszú és leszámolás egyik színtere is. A lényege az volt, hogy a politikai rendőrség mindenféle bírósági ítélet nélkül bárkit ún. rendőrhatalósági őrizet alá helyezhetett – vagyis internálótáborba zárhatott. 1945-ben az országban több mint ötven internálótábor működött. A Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya alá tartozó internálótábor felállításának pontos időpontja nem ismert, de annyi bizonyos, hogy 1945 februárjában már működött. A város szélén, a Serház téri méntelepen hozták létre. Az internáltak egy részéből ugyanitt fölállították „a politikailag megbízhatatlan személyek munkásalakulatát”, tehát egy kényszermunkaszázadot. Eleinte ide válogatás nélkül bekerülhetett szinte bárki, majd Oláh Mihály kommunista párttitkár javaslatára a Nemzeti Bizottság 1945. május 5-én elrendelte, hogy mindazokat, akiket az igazolóbizottságok népbíróság elé utaltak, „azonnali hatállyal ki kell vinni a munkatáborba”. A szinte korlátlan internálás lehetőségét Erdei Ferenc belügyminiszter 1945. június 21-i bizalmas rendelete tette lehetővé a politikai rendőrség számára.)

A kommunista párttitkár által vezetett igazolóbizottság dr. Köves Mihály iratait az eljárást követően az 1440/1945. M.E. sz. rendelet 12.§. 2. pontjába ütköző büntettségben való bűnösség gyanúja miatt, tehát ugyanazzal a váddal, amiért az állásától is megfosztották, elküldte a szegedi népügyész-

---

⁷ Az 1440/1945. M. E. sz. rendelet 12.§. 2. pontja szerint „Népellenes büntettségben bűnös az is, 2. aki anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna, a németek által Magyarországon szervezett Volksbund tagként belépett, vagy fasiszta, illetőleg demokráciaellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt, avagy tagként tevékeny működést fejtett ki.” Lásd <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94500007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (Letöltve: 2019. november 4-én.)

séghez.⁸ Dr. Köves Mihály ily módon történő halottá (!) nyilvánítását, valamint, hogy Kövesné részére még az özvegyi nyugdíjat is folyósították, a családi emlékezet is megőrizte.

Az igazolóbizottság megkeresésére a hódmezővásárhelyi Államrendőrség Politikai Osztályának vezetője, Vad János rendőr főtanácsos a 111/p.o./1945. számú véghatározatával 1945. július 6-án hivatalosan is elrendelte dr. Köves Mihály rendőrhatalósági őrizet alá helyezését, azaz internálását. Dr. Köves Mihály ez ellen fellebbezéssel élt, de ez nem vezetett eredményre. Július 30-án Vad János szóbeli kérelmére engedélyezte, hogy a cséplési munkálatok idejére leszerződjön a Kistópart utcán lakó Töltési János bércséplőhöz, de felhívta a figyelmét arra, hogy a munkásokon kívül mással nem találkozhat, és nem beszélhet, a munka után rögtön haza kell mennie, hazulról nem távozhat el, és amint véget értek a cséplési munkálatok, erről Töltésinek értesítenie kell a politikai osztályt.⁹ Dr. Köves Mihály augusztusban tehát mezőgazdasági munkás volt, majd a munkálatok végeztével valószínűleg visszatért a Serház téri internálótáborba.

Időközben a városi tanács – talán a dr. Köves Mihályné ellen ekkor már folyamatban lévő nyomozás miatt – megkereste a férje igazolási ügyét intéző igazolóbizottságot. Erre válaszul a hódmezővásárhelyi III. sz. igazolóbizottság 1945. október 4-én hozott határozatában megismételte mindazt, amiről már június 20-án is döntött: Köves Mihály egykori I. osztályú aljegyzőt állásától megfosztották, és az „...1080/1945. M.E. sz. rendelet 20. §. 6. bekezdése figyelembevételével családtagjai számát és anyagi helyzetét tekintve különös méltányosságból kimondjuk, hogy az állásától megfosztott közalkalmazott családtagjait megillető nyugdíjigényt fenntartjuk azzal, hogy a nyugdíjigény megállapításánál közalkalmazottat úgy kell tekinteni, mintha a határozat jogerőre emelkedése napján meghalt volna.”¹⁰

Ez az abszurd helyzet lehet az oka annak is, hogy dr. Köves Mihályné népbírósági ügyében a volt aljegyző és férj neve egyetlenegyszer sem merült fel, sem a tanúk, sem a vádlott részéről.

A Köves családot, amikor 1945 júniusában visszatértek Hódmezővásárhelyre, egy kifosztott lakás látványa fogadta. A városban ekkor már zajlottak az igazolóbizottsági eljárások, a politikailag megbízhatatlan személyeket, mint később dr. Köves Mihályt is, a Serház téri internálótáborba vitték, a pártok közül pedig az MKP tett egyre nagyobb befolyásra szert. A kommunista párttitkár, Oláh Mihály¹¹ már 1944 novemberében, a Csongrád és Csanád vármegyei városok MKP szervezeteinek együttes szegedi ülésén ismertette (vagy inkább elismerte), hogy az elhagyott vagyonokat a párt kisajátította.

Valószínűleg ez történhetett a Köves család bútoraival is, bár annak írásos nyoma nincs, hogyan kerültek éppen a kommunista párttitkár és családja birtokába.

8 ÁBTL 3.1.9. V-16611. 5–6. Ez a magyarázata annak, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltárában az igazolóbizottsági iratok között csak az 1945. október 4-i keltezésű határozat szerepel.

9 ÁBTL 3.1.9. V-16611. 7–10.

10 MNL CS-CSML HL XVII. 407. 87. 537/III/1945. Dr. Köves Mihály iratai.

11 A hódmezővásárhelyi születésű Oláh Mihály (1899–1981) eredetileg kőművessegéd. 1944. október 8-án alapítótagja, és titkára lett a helyi kommunista pártnak, majd tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek. 1948-ig országgyűlési képviselő, 1948-tól 1950-ig Hódmezővásárhely polgármestere, 1954-ig tanácselnök. A kommunista párttitkári tiszteét valószínűleg 1950-ig töltötte be. A forradalom leverése után részt vett a megtorlásban. A műveletlen, fanatikus, egyben erőszakos kommunista politikus típusát testesítette meg. Kovács, 2015. 211.

A népbíróági iratok szerint Köves Mihályné a bútorok visszaszerzése érdekében először a Kisfaludy utcában lakó Oláh Jánosnéhoz¹² ment el, aki a kettőjük között elhangzott vita után feljelentette az asszonyt. Az írásos feljelentést a népbíróági akta nem tartalmazza, és azzal kapcsolatban is csak találgathatunk, hogy egy jogos követelésből hogyan lett végül feljelentés.

Oláh Jánosné feljelentése nyomán, dr. Pártos Imre szegedi népjogász 1945. július 23-án „népellenes” büntett elkövetésének gyanúja miatt nyomozást indított dr. Köves Mihályné ellen, és azt is elrendelte, hogy derítsék ki „*erkölcsi és kereseti viszonyait*” is.¹³ Egy dátum nélküli átiratában a szegedi népjogász utasította a hódmezővásárhelyi rendőrfőkapitányságot, hogy a nyomozást terjessze ki arra is, hogy a „...*gyanúsított a nyilaskeresztes pártban viselt-e valami tisztséget, vagy tagként fejtett-e ki tevékeny működést.*”¹⁴ Ez a vád azért merült fel, mert Oláh Jánosné a feljelentés megtételekor – állítólag – egy nyilas párttagkönyvet is átadott a rendőrségnek. Mint korábban azt már olvashattuk, a nyilas párttagság vádjá dr. Köves Mihályné ellen már férje igazolóbizottsági ügye kapcsán felmerült.

Bár a népjogászoknak kötelességük lett volna a vádemelés előtt kihallgatni a gyanúsítottat, és erről jegyzőkönyvet felvenni, úgy tűnik, erre mégsem került sor. Dr. Pártos Imre népjogász szeptember 6-án megküldte a nyomozati szakaszban keletkezett iratokat és a 3245/1945. n. számú vádiratot a népbíróásznak. Ebben a szabadlábbon védekező, harminchárom éves, háromgyermekes dr. Köves Mihálynét egy rendbeli, az 1440/1945. sz. M. E. sz. r. 12. §-ának 4. pontjába¹⁵ ütköző „népellenes” büntett elkövetésével vádolta meg, mert 1945 júniusában, „*közelebbről meg nem határozható napon*” Hódmezővásárhelyen, Oláh Mihályné előtt kijelentette, hogy „...*a mai rendszer csak a vezetőknek jó, de a népnek nem javult a helyzete*”, ráadásul „...*általában feldicsérte a múlt vezetőinek tetteit, továbbá azt a kijelentést tette, hogy a mai rendszer nem fog sokáig tartani – kényszerű szükség nélkül a nép- és demokrácia-ellenes hírverés szolgálatába szegődött.*” A nyomozás megindítása után ugyanis érkezett ellene egy másik feljelentés is, amit nem más tett meg, mint a kommunista párttitkár felesége. A népjogász a vádemeléskor indoklásul azt hozta fel, hogy az elhangzottak Oláh Jánosné és Oláh Mihályné, valamint Dévényi Rezsőné tanúk vallomásaival bizonyítható. A vádiratban említett három tanú kihallgatásáról a rendőrségen felvett jegyzőkönyvek hiányoznak a népbíróási aktából. A meglehetősen ideologikus indoklásban az olvasható, hogy „*A fasiszta propaganda azt híresztelte, hogy a demokratikus kormányrendszer nem szolgálja a nép egyetemes érdekeit, csak a vezetők előnyeit szolgálja, s hogy ez a rendszer nem fog sokáig tartani. A letűnt fasiszta rendszer vezetői képviselték és valósították meg a nép- és demokráciaellenes irányzatokat, és ha valaki ezeket a tetteket feldicsérte, átvette a fasiszta propaganda szólalimat.*” A vádirat hátoldalán a népjogász ugyanakkor azt is megjegyezte, hogy „*A terhelt tagja volt a nyilaskeresztes pártnak, de a*

---

12 Oláh Mihálynak három testvére volt: Oláh Lajos, aki ugyancsak országgyűlési képviselő volt, valamint Oláh János és Oláh Mária.

13 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond Nb. 728/1945. 5.

14 MNL CS-CSML XXV. 8. fond Nb. 728/1945. 19.

15 „Népellenes büntettben bűnös az is: 4. aki kényszerű szükség nélkül a nép- vagy demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött;” Lásd: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94500007.TVGsearchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (Letöltve: 2019. november 4-én.)

vádemelést mellőzni kell, mert nem merült fel adat arra, hogy a pártban tisztséget töltött volna be, vagy tagként tevékeny működést fejtett ki.” Az a vád tehát, hogy Köves Mihályné a Nyilaskeresztes Pártban valamilyen fontosabb tisztséget töltött volna be, ezzel megszűnt ellene.¹⁶ A népügyész öt tanút idéztetett be tanúként a tárgyalásra: Oláh Jánosné, Oláh Mihálynét, Dévényi Rezsőné (dr. Köves Mihályné nagynénjét), Égető Gábornét és Bársony Jenőné.

Az 1945. október 10-i nyilvános népbírósi főtárgyalást dr. Félegyházy Pál vezette. (A népbírók dr. Vermes Jenő, Elek János, Pallaghy Endre, Komáromi István, Herceg János és Kiss Pál voltak.¹⁷) Dr. Köves Mihályné ártatlannak vallotta magát és tagadta, hogy a vádiratban leírtakat kijelentette volna. Amint elmondta „*Én az oroszok bevonulása előtt gyermekeimmel elmentem Hódmezővásárhelyről és mikor visszatértem oda, a lakásomat teljesen széthordták, megtudtam, hogy bútoraim részben Oláh Jánosnénál, részben pedig Oláh Mihályéknál van. Én ekkor felkerestem Oláh Jánosné és elpanaszoltam neki, hogy nincs hol lehajtsam a fejemet, s adja vissza nekem a bútoraimat.*”¹⁸ Oláh Jánosné – Kövesné vallomása szerint – abban az esetben volt hajlandó visszaadni a bútorokat, ha arról Kövesné a várostól hoz neki határozatot. A vádlott e feltétel teljesítése érdekében valószínűleg eljárt a Lakáshivatalnál, amely 1040/1945. számú határozatával visszautalta neki a bútorokat, ám a népbírósi akta ezt az iratot sem tartalmazza, pedig a részletek tisztázása végett fontos lenne. Kövesné, amint vallomásában elmondta, ezt követően felkereste Oláh Mihály kommunista párttitkárt, azonban csak a feleségét találta otthon, aki azt mondta neki, hogy amíg ezt a kérdést a férjével nem beszéli meg, nem adja vissza a szóban forgó ingóságokat. Kövesné valószínűleg azért kereste fel közvetlenül a kommunista párttitkárt, mert a határozattal a kezében az ügy gyorsabb lezárásában reménykedett. A tárgyaláson azt is kijelentette, hogy az ott felmutatott nyilas pártigazolvány nem az övé, és soha nem volt a párt tagja.

A tanúként beidézett Oláh Jánosné a tárgyaláson azt vallotta, hogy Köves Mihályné júniusban kereste fel a bútorai ügyében, amelyeket ő hajlandó lett volna visszaadni, de ezt előbb meg akarta beszélni sógorával, Oláh Mihállyal, aki, mint vallotta „*...annak idején eljárt, hogy ezeket a bútorokat én megkapjam*”.¹⁹ Elmondta azt is, hogy a vádlott az ominózus kijelentést, amely miatt vádat emeltek ellene, akkor tette, amikor őt otthonában felkereste, de erre más tanú nem volt. A nyilas párttagkönyvről úgy nyilatkozott, hogy azt a vádlottnál korábban sohasem látta, akkor látta először, amikor egy detektív a kihallgatása alatt elé tette. Oláh Jánosné mindazzal, amit a tárgyaláson elmondott, alátámasztotta a vádlott vallomását, de a nyilas párttagkönyv kapcsán ellentmondásba is keveredett önmagával.

A másodikként meghallgatott tanú, Oláh Mihályné azt vallotta, hogy a vádlottat csak akkor ismerete meg, amikor „*...a bútorát jött visszakövetelni*”. Elmondta, hogy Kövesné hozott magával egy határozatot, amely szerint visszakövetelheti a bútorait. Oláh Mihályné erre azt mondta neki, hogy „*...*

¹⁶ MNL CS-CFML XXV. 8. fond Nb. 728/1945. 17–18. A Nyilaskeresztes Párt hódmezővásárhelyi tagnévsora nem ismert, így megbízható írásos bizonyíték nincs arra, hogy dr. Köves Mihályné tagja lett volna a pártnak. A nyomozati szakaszban, majd a népbírósi tárgyaláson felmutatott párttagkönyv hamisítvány lehet.

¹⁷ A jegyzőkönyvbe a nevek mellett nem tüntették föl, hogy az illető mely párt delegáltja.

¹⁸ MNL CS-CFML XXV. 8. fond Nb. 728/1945. 22.

¹⁹ I. h.

meg akarom beszélni először [a] férjemmel, ki a kommunista párt főtitkára, mert én a bútorokat nem vagyok hajlandó visszaadni." Arra a nagy hatalmú párttitkár, később polgármester/tanácselnök felesége nem tért ki, miért is nem hajlandó visszaadni az értékes bútorokat a jogos tulajdonosnak. Vallomását így folytatta: „...beszélgetni kezdtünk vádlottal és a társaságában lévő idősebb hölgygyel, akinek a nevét azonban nem tudom. Ekkor beszélgetésünk folyamán vádlott azt a kijelentést tette, hogy csak azoknak jó, akik pozícióban vannak, a régi tisztviselőknek bezzeg rossz, mert azok lecsúsztak. Vádlott azt is mondta, hogy a kommunisták is jót akartak, de a fasiszták is jót akartak.” Végül megjegyezte: a polgármesteri hivatalban a bútorok visszaadásáról kiadott határozatot már megváltoztatták, mivel „...vádlott ellen népbírói eljárás lett folyamatba téve”.²⁰ Ez utóbbi megjegyzésével Oláh Mihályné leleplezte önmagukat: elárulta, hogy tudták, ha dr. Köves Mihályné ellen népbírói eljárást indítanak, akkor ők a bútoraikat megtarthatják. A tárgyaláson felmutatott nyílas párttagkönyvről ő is úgy nyilatkozott, hogy azt először a rendőrségen látta, és arról sincs tudomása, hogy a vádlott valóban a párt tagja lett volna.

Harmadikként Dévényi Rezsőné hallgatták meg. A vádlott nagynénje szem- és fültanúja volt a Kövesné és Oláh Mihályné között egy órán át tartó beszélgetésnek, és határozottan tagadta, hogy az inkriminált kijelentések elhangzottak volna. Vallomása szerint a kommunista párttitkár felesége megjegyezte, hogy „...a jobboldaliak tették tönkre az országot”²¹, de erre a vádlott nem válaszolt. A tanú szembesítése Oláh Mihálynéval eredménytelen volt, mindketten kitarítottak az elhangzott vallomásuk mellett.

A két utolsó tanú, Égető Gáborné és Bársony Jenőné csak arról vallottak, hogy nincs tudomásuk arról, miszerint a vádlott nyílas párttag lett volna. Bársony Jenőné csak annyit tudott, hogy Kövesné – akárcsak ő – pártoló tagja volt a Turul Szövetség hódmezővásárhelyi szervezetének, de az összejövetelekre nem járt el.

Dr. Serényi György néppügyész a tanúk meghallgatása után Oláh Jánosné, Oláh Mihályné és Dévényi Rezsőné megesketését kérte, a védő azonban, feltehetően a vallomásuk eltérő tartalma miatt, ellenezte ezt, illetve csak Bársony Jenőné megesketését tartotta fontosnak. A népbíróóság a tanúk megesketését azzal az indokkal mellőzte, „...mert a vallomásuk ellentmondó”²² volt. A vezető bíró ezután a további bizonyítékok felkutatását – miután ezt senki sem indítványozta – nem tartotta szükségesnek. A néppügyész a vádat továbbra is fenntartotta, a védőügyvéd, dr. Dolch Géza pedig dr. Köves Mihályné felmentését kérte.

A népbíróóság dr. Félegyházy Pál vezette tanácsa dr. Köves Mihálynét a tárgyalás végén felmentette, és az Nb. 728/1945-3. számú ítéletet a tanácsvezető bíró még a tárgyalás napján felolvasta a jelenlévőknek. A részletes indoklás szerint Oláh Jánosné és Oláh Mihályné a nyomozás során egészen mást állítottak, mint amit a tárgyaláson vallottak. Oláh Jánosné írásbeli panasa szerint a vádlott azt mondta, hogy „...ez a rendszer se soká tart, nem henceghetnek annyira...”, míg a nyomozati jelentésben foglalt vallomásában az áll, hogy „...ez a rendszer majd meglássa, hogy nem fog sokáig tar-

---

20 MNL CS-CSML XXV. 8. fond Nb. 728/1945. 23.

21 MNL CS-CSML XXV. 8. fond Nb. 728/1945. 24.

22 MNL CS-CSML XXV. 8. fond Nb. 728/1945. 25.

tani, mert a férjem egy igazságos ember, senki sem mondott rosszat róla, és mégsem kapom vissza a bútoromat." Oláh Jánosné volt az is, aki a nyilas párttagkönyvet „rendelkezésére bocsájtotta” a hatóságoknak, ám a főtárgyaláson már azt állította, hogy korábban nem is látta.²³

Oláh Mihályné az 1945. augusztus 2-án felvett nyomozati jegyzőkönyv szerint azt állította, hogy Kövesné, „...kijelentette, hogy a mai rendszer csak a vezetőknek jó, de a népnek egyáltalán nem javult a helyzete, továbbá hogy a jobboldaliaknak egyáltalán nincs mit szégyelniök, mert ők ki-tartottak az utolsó pillanatig, és hogy általában feldicsérte a múlt rendszer vezetőinek tetteit.”²⁴ A bíróság úgy vélte, hogy Oláh Mihályné tudta, ha feljelenti Köves Mihálynét, az ellene megindított népbírósi eljárás miatt a Lakáshivatal visszavonhatja a korábbi határozatát, így a bútorok az Oláh család birtokában maradhatnak. A tanúk nem egybehangzó vallomása miatt a népbírósi eljárás úgy látta, hogy a két Oláhné nem tekinthető „...ebben az ügyben érdektelen és elfogulatlan tanúknak, mert kétségtelen, hogy a vádlott bútorainak további birtokban tarthatása érdekében tettek ellene olyan kijelentések miatt feljelentést, amelyet minden kihallgatásuk alkalmával más-más szavakkal és módon adtak elő, aminek folytán vallomásuk teljesen ingadozó és megbízhatatlan...”²⁵ Oláh Jánosné főtárgyaláson elhangzott vallomását – a nyilas párttagkönyv kapcsán – ráadásul valótlannak is ítélték, mert Oláhné, a népbírósi eljárás szerint, a nyáron tett írásbeli feljelentésében külön kiemelte, hogy a tagkönyvet ő maga bocsájtja a rendőrség rendelkezésére, ennek ellenére az őszi tárgyaláson már egészen mást állított.

Egy nappal azután, hogy dr. Köves Mihályné ellen vádat emeltek, 1945. szeptember 7-én dr. Márai népbíró (a 3314/1945. n.ü. sz. alatt) azzal kereste meg a Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályát, hogy indítson nyomozást dr. Köves Mihály ellen „...arra vonatkozólag, hogy a Turul Bajtársi Egyesületben, mint jobboldali szervezetben vezető szerepet töltött-e be és miért, s ha nem, mint tag tevékeny működést fejtett-e ki?” A népbíró arra is kíváncsi volt, hogy a gyanúsított tagja volt-e a Nyilaskeresztes pártnak, „...s ha igen, vezető szerepet töltött-e be a pártban, vagy tevékeny működést fejtett-e ki?” Ennek kiderítése végett a nyomozónak azt az utasítást adta, hogy a volt helyi nyilas párttagokat hallgassa ki.²⁶ A kihallgatási jegyzőkönyveket dr. Köves Mihály állambiztonsági dossziéja szerencsére tartalmazza, nem úgy, mint felesége esetében, ahol ezek nem állnak rendelkezésünkre.

A népbíró felhívására Daniel István nyomozó október 11-én Bálint utcai lakásán hallgatta ki Köves Mihályt (tehát ekkor valami oknál fogva nem tartózkodott az internálótáborban), aki előadta, hogy 1942-ben, a lillafüredi „követtaborozás” alkalmával a Turul Szövetséget az „illetékesek” „kettéosztották”.²⁷ Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter az akkori alapszabályt bevonta és csak 1944. április és június között jelentek meg az újabb alapszabály-rendeletek. Addig azok hiányában

23 MNL CS-CSML XXV. 8. fond Nb. 728/1945. 27.

24 I. h.

25 MNL CS-CSML XXV. 8. fond Nb. 728/1945. 28.

26 ÁBTL 3.1.9. V-16611. 11.

27 Dr. Köves Mihály itt arra gondolhatott, amikor 1943-ban az idősebb turulisták a fiatal, huszonhat éven aluliak ellenében létrehozták a Társadalmi Turul Egyesületet, amelynek keretében az országot kerületekre osztották fel. A Tiszántúli kerület székhelye éppen Hódmezővásárhely lett, a kerület vezetője pedig dr. Köves Mihály. Bővebben lásd Kerepeszki, 2012. 84.

nem tudtak új vezetőséget választani. Köves azt állította, hogy amikor megjelentek az új rendeletek, ő már nem volt a Turul tagja, mert még 1943-ban kilépett. „Többek között kijelentette, hogy a Nyilaskeresztes Pártnak tagja nem volt. 1939-ben, amikor a Nemzeti Front²⁸ megszűnt és beolvadt a Nyilaskeresztes Pártba, mivel hogy ő a Nemzeti Front tagja volt, igazolványát tudta nélkül átírták a Nyilaskeresztes Párt igazolványára és a lakására kikézbcsítették. Amikor ő azt megkapta, azonnal visszavitte a Pártba és kijelentette, hogy nem hajlandó a Nyilaskeresztes Pártba belépni. Arra a kérdésemre, hogy a Nyilaskeresztes jelvényt hordta-e, kijelentette, hogy hordott egy jelvényt, amely tulajdonképpen a Nemzeti Frontnak volt a jelvénye, de bele volt a nyilaskeresztes jelvény²⁹ is kombinálva.”³⁰

A nyomozó október 11-én másokat is kihallgatott dr. Köves Mihály gyanúsított ügyében. Id. Zaka Ferenc internált (azaz kihallgatása az internálótáborban történt), volt nyilas párttag közölte, hogy ő nem látta a gyanúsítottat a párt székházában megjelenni, de azt határozottan kijelentette, hogy mivel Kövesnek „belépési nyilatkozata van, a Nyilaskeresztes Pártból feltétlenül meg kellett kapnia a tagsági igazolványát is.” Benkő Antal internált, korábban a Nyilaskeresztes Párt fizetett alkalmazottja (akit ugyancsak az internálótáborban hallgatott ki), szintén azt mondta, hogy a gyanúsítottat nem látta a pártban, már csak azért sem, mert egy rendelet értelmében közalkalmazottak nem lehetek párttagok, csak ún. „fedett párttagként”, titokban működhettek egy pártban. Tóth Ferenc internált, a Nyilaskeresztes Párt volt szervezési vezetője (akit a nyomozó szintén a táborban hallgatott ki) csak annyit tudott mondani, hogy többször látta a párt jelvényével a gomblyukában, és több alkalommal hallotta beszélni a Turul Szövetség hódmezővásárhelyi szervezetében. Sárközi János volt politikai nyomozó előadta, hogy 1942-ben Köves a városházán, a köztisztviselők körében „nyilas bélyeget árult, mely abban az időben tiltott volt.” Ezért Sárközi feljelentette őt, de azt nem tudta megmondani, mi lett ennek a következménye. Véleménye szerint Köves a pártnak csak „fedett tagjaként szerepelhetett, mert máskülönben ilyen tevékenykedést nem is fejthetett volna ki.” Zsoldos Imre azt állította, hogy Köves a Turul Szövetség szervezője, kerületi vezetője volt, többször hallott tőle propaganda beszédeket „a zsidó kérdéstről és szociális dolgokról”. Dr. Hódi András (1938-ban a Turul hódmezővásárhelyi szervezetének „vezére”) szerint „a legnagyobb és legmozgalmasabb agitátora volt” a Turulnak. Végül dr. D. Nagy Sándor (1944-ben helyi Turul- „vezér”) szintén azt mondta, hogy kerületi titkár volt.³¹

Október 27-én a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának vezetője, dr. Tömpe András³² 79/1945. sz. véghatározatával a dr. Köves Mihály internálását elrendelő, július 6-i véghatározatot

28 A dr. Salló János által 1936-ban alapított Nemzeti Front 1939-ben egyesült a Keresztény Nemzeti Szocialista Fronttal, ezt követően a neve Keresztény Nemzeti Front – Nemzeti Front lett. Az új pártformáció 1940-ben megszűnt, a tagjait – akár tudtuk nélkül is – átvette a Nyilaskeresztes Párt. (Paksa, 2013., 146–154., 208.) 1939-ben a párt egyik jelöltje a hódmezővásárhelyi dr. Lázár Béla ügyvéd volt, aki nem jutott be a nemzetgyűlésbe. 1940-ben őt is automatikusan „átvette” a Nyilaskeresztes Párt, de ott semmiféle tevékenységet nem fejtett ki. 1946. október 11-én a népbíróság Csaba-tanácsa felmentette, mert bebizonyosodott, hogy akarata ellenére állították ki számára a nyilas párttagkönyvet. MNL CS-CSML, XXV. 8. fond Nb. 620/1946. Lásd még Vincze, 2021.

29 A két jelvény valóban nagyon hasonlít egymásra.

30 ÁBTL 3.1.9. V-16611. 12.

31 ÁBTL 3.1.9. V-16611. 13.

32 Tömpe András (1913–1971) gépészmérnök, kommunista politikus. A harmincas években kapcsolódott be az illegális ifjú-

változatlanul hagyta. Indoklásul csak azt jelölte meg, hogy „az utolsó időkgig vezetője volt a helyi Turul Szövetségnek, s mint ilyen, erősen jobboldali beállítottságú egyén.”³³

1945. november 17-én, dr. Köves Mihály, arra hivatkozva, hogy internálása már hat hónapja tart, levelet írt a hódmezővásárhelyi rendőrőfkapitánynak, amelyben ügyének felülvizsgálatát kérte, és azt, hogy engedjék szabadon.³⁴ December 1-jén Vad János rendőr ezredes a belügyminiszternek írott feliratában jelentette, hogy internálásának a felülvizsgálatát (111/3-1945. po. sz. alatt) elvégezte, és a véghatározatot revízió alá vette. Ez azt jelentette, hogy az internálását ezzel a nappal megszüntette, és elrendelte a rendőrhatalom felügyelet (ref.) alá helyezését. Indoklásként azt hozta fel, hogy Köves „internálása alatt kifogástalan magatartást tanúsított és jövőbeni esetleges káros magatartásának megakadályozására mostmár a rendőrhatalom felügyelet is elégséges megelőző intézkedésnek látszik.” Ezt az intézkedést 1946. január 12-én dr. Góby Ferenc belügyminiszteri osztálytanácsos jóváhagyta.³⁵

Dr. Köves Mihályt tehát 1945. december 1-jétől kezdve rendőrhatalom felügyelet alá helyezték, amely azt jelentette, hogy nem hagyhatta el a települést, ahol élt, nem járhatott nyilvános helyekre, és rendszeres időközönként jelentkeznie kellett a rendőrségen ellenőrzés végett, de most már legálább családja körében lehetett.

Fél év elteltével, 1946. július 4-én Hegedűs János rendőr nyomozó hadnagy, a politikai osztály vezetője a rendőrhatalom őrizet további hat hónappal meghosszabbította, mert „a lefolytatott felülvizsgálati eljárás eredménye szerint nevezett nem tanúsított olyan magatartást, amely szerint a szabadságkorlátozó intézkedésnek megszüntetését vonná maga után.” Három hónappal később, október 11-én a dr. Mónus István alezredes vezette hódmezővásárhelyi rendőrőfkapitányság 57/1946. pol. sz. véghatározatával megszüntette dr. Köves Mihály rendőrhatalom felügyeletét, amelyet azzal indokolt, hogy amióta ref. alatt állt, „kifogástalan magaviseletet tanúsított.”³⁶

Dr. Köves Mihály ettől kezdve tehát szabad volt, és úgy tűnik, ügyéről is elfeledkeztek, mert az 1945. szeptember 7-én ellene indított nyomozást nem követte vádemelés, így népbírói tárgyalás sem. 1949 júniusában dr. Tárkányi Béla népbíró – mivel sem az 1948. szeptember 10-i, sem az október 10-i és november 17-i sürgetésüknek semmiféle eredménye sem lett – ismételt nyomozást rendelt el ellene. A népbíró leveleire válaszul, június 16-án Bokor Ernő rendőr százados a hivatkozott iratok átnézése alapján közölte, hogy „annak idején” nevezett „közigazgatási eljárás alá” vonták, de erről a népbíróságot elfelejtették értesíteni. 1949. június 25-én így a szegedi népbírói bizottság (dr. Tárkányi Béla és dr. Háberl Pál) 1949.Nü.498/1. sz. alatt határozatot hozott a nyomozás megszüntetéséről. Indoklásukban az áll, hogy dr. Köves Mihály tagja volt a Turul Szövetség hódmezővásárhelyi szervezetének, amelyben a „felszabadulásig” tisztséget is vállalt, valamint tagja

---

kommunista mozgalomban, 1937–1938-ban önkéntesként harcolt a spanyol polgárháborúban. 1945 elején kinevezték a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának vezetőjévé. Krahulcsán, 2020. 167–186.

33 ÁBTL 3.1.9. V-16611. 15.

34 Mindez szintén azt igazolja, hogy dr. Köves Mihályt már hazatérése után, 1945. június első napjaiban őrizetbe vették. Internálásába ezt az időszakot is beleszámították, és 1945 novemberéig éppen letelt a hat hónap.

35 ÁBTL 3.1.9. V-16611. 17–20.

36 ÁBTL 3.1.9. V-16611. 21–22.

volt a Nyilaskeresztes Pártnak is, de „*tevékenysége e vonatkozásban nem volt megállapítható.*” Végezetül kimondták, hogy „*Mivel a terhelt múltbeli cselekményeiért bizonyos megtorlást már úgy is szenvedett, a cselekmény elkövetésétől eltelt hosszabb időre figyelemmel, tekintettel továbbá a demokratikus államrendünk időközben történt megerősödésére, a fenti tényállásban hivatkozott bűncselekmény miatti bűnvádi eljárás lefolytatása nem mutatkozik szükségesnek...*”³⁷

***

Lehetetlen nem észrevenni, hogy a fentebb tárgyalt ügyek között nemcsak azért van összefüggés, mert az egy házaspár mindkét tagját érintette, hanem azért is, mert a szálatkat a háttérben a kommunista párttitkár mozgatta.

Ismeretes, hogy a két világháború között a Moszkvából irányított kommunista párt csak illegálisan működhetett, mert az államvezetés az 1919-ben százharminchárom napig terror-rendszert működtető tanácsköztársaság bukása után állambiztonsági kockázatot látott a kommunistákban, akik erőszakkal szerették volna megbuktatni a demokratikus államrendet. Ezzel szemben a jobboldali társadalmi egyesületek virágkorukat élték, és tagjaik között éppúgy voltak mérsékelt, mint szélsőséges emberek. Abban is eltérő vérmérséklettel gondolkodtak, hogy a trianoni országcsönkítés után hogyan valósítsák meg a revíziót, a minél előbbi megvalósításhoz azonban mindannyian egyformán ragaszkodtak. Az is közismert tény, hogy a társadalom perifériáján létező szélsőbaloldali mozgalmak erről másképpen gondolkodtak, hiszen számukra a nemzetköziséghez való tartozás, a polgári társadalom elleni küzdelem fontosabb volt, mint a magyar nemzeti érdekek védelmezése.

A dr. Köves Mihály és az Oláh Mihály közötti konfliktus okai a fentebb említett tényekben keresendők, a két család között lezajlott történések pedig a polgári és a szélsőbaloldali szemlélet képviselői közötti kibékíthetetlen ellentétet példázzák, amely meghatározta a 20. századi magyar társadalmat.

A csupán néhány elemít végzett, és kőműves segédi szintig eljutó Oláh Mihály – a polgári neveltetésű és polgári foglalkozást választó dr. Köves Mihállal ellentétben – a „munkásmozgalomban” találta meg azt a közeget, ahol aktív tevékenységbe tudott kezdeni. 1919-ben a helyi munkásmozgalom egyik alakjává vált, tagja lett a Vörös Hadseregnek. A tanácsköztársaság bukása után őt is internálták, majd rendőrhatalósági felügyelet alá helyezték. 1922-től ugyan a Szociáldemokrata Párt tagja lett, de hódmezővásárhelyi lakásán már az 1930-as években illegális kommunista összejövetelek folytak. Amikor 1944 őszén bekövetkezett Magyarország szovjet megszállása, elbarátaival együtt minden bizonnyal elérkezettnek látta az időt arra, hogy bosszút álljon mindazokon, akik nem az ő köreibbe tartoztak.

Nincs annak nyoma, hogy személyes bosszúja egyik áldozatává miért éppen dr. Köves Mihály és felesége vált, de az eltérő gondolkodásmód, és az ebből fakadóan vállalt szerepek éppen elég indokot szolgáltatottak erre. Mivel Köves „kiszolgált” az 1945 előtti rendszert, hazatérése után azonnal őrizetbe vették, amelyet – mint kommunista párttitkár – nyilván Oláh Mihály is szorgalmazott. Őrizetbe

---

37 ÁBTL 3.1.9. V-16611. 23-25.

vétele után hamarosan igazolóbizottság elé állították, mégpedig a III. számú bizottság elé, amelynek – talán ugyancsak nem véletlenül – éppen Oláh Mihály volt az elnöke. A kommunista párttitkár vezette igazolóbizottság dr. Köves Mihályt azzal az indokokkal fosztotta meg az állásától, hogy a Turul Szövetség hódmezővásárhelyi tagegyesületének tagja és „vezére”, valamint a Nyilaskeresztes Pártnak is a tagja volt. Mindkét vád igen súlyos elbírálás alá esett, tehát nem véletlenül vették őrizetbe, és számíthatott arra, hogy ez még csak a kezdet. Ami igaz volt, azt beismerte (Turul-„vezérség”), ami nem, vagy nem úgy volt igaz, ahogyan azt a bizottság állította, azt igyekezett tisztázni. Ettől kezdve ráadásul úgy tekintettek rá, mint aki „meghalt”! Mindeközben dr. Köves Mihályné jóhiszeműen azt gondolta, nem lesz abból baj, ha megpróbálja visszaszerezni jogos tulajdonukat, a bútorokat. Talán nem volt elég tájékozott, és nem tudta azt, hogy a magántulajdon fogalmáról a kommunistáknak egészen más elképzeléseik vannak, mint a polgári társadalomban szocializálódott embertársaiknak. Ezzel magyarázható az is, hogy oda mert állni a párttitkár sógornője és felesége elé, akik megérezve a veszélyt, valószínűleg azonnal segítségért fordultak párttitkár családtagjukhoz. Oláh Mihálynak kapóra jöhetett, hogy dr. Köves Mihály mellett a felesége is „hibát” követett el. Mégpedig óriási hibát! Egy párttitkárral szembe menni, holmi bútorokért, vajon ki merte volna ezt megtenni, ha ismeri a kommunista hatalom természetét? Közben dr. Köves Mihály 1945 nyarán a Serház téri internálótáborban töltötte a napjait, a feleségét – azért, mert bírálta a „népi demokráciát” – ketten is feljelentették az Oláh családból, éppen csak azt felejtették el megbeszélni egymással, hogy mit vallanak majd a népbírói tárgyaláson. Mert világosan áll előttünk, hogy Oláh Jánosné saját korábbi állításaival szemben a tárgyaláson ellentmondásba keveredett (lásd a nyilas pártigazolványról mondottakat), Oláh Mihályné pedig nem is tudott a pártigazolványról, sőt ő még le is leplezte magukat (azt vallotta, hogy tudta, ha Kövesné ellen eljárás indul, ők megtarthatják a bútorokat). Talán megengedhették maguknak azt, hogy össze-vissza beszéljenek, mert a háttérben ott volt a párttitkár családtag, aki végül úgyis mindent „elrendez”? Feltételezésünk szerint az is megtörténhetett, hogy a két Oláhné valóban nem tudott a nyilas pártigazolványról, és azt tényleg csak a tárgyaláson látták először. Ezt az elgondolást látszik alátámasztani az a tény, miszerint a Köves Mihályné elleni nyilas párttagsági vád már férje igazolási ügye kapcsán, 1945 júniusában előkerült, és pedig éppen Oláh Mihály igazolóbizottsági elnök, kommunista párttitkár volt az, aki az erre vonatkozó bizonyítékot felmutatta. Így nagy valószínűséggel az ő ötlete lehetett az is, hogy Kövesné azzal is meg kell gyanúsítani, hogy a Nyilaskeresztes Párt tagja volt, sőt a hamis pártigazolványt is ő juttathatta el a rendőrségnek. Hogy valóban így történt-e, azt ma már nem lehet pontosan megállapítani, de annyi bizonyos, hogy Oláh Mihály nem csekély vezetői/rendezői szerepet töltött be ezekben az ügyekben.

A Köves-házaspár ügyeiben több furcsa egybeesés és eltérésre is felfigyelhetünk. Köves Mihálynét és férjét is „népellenes” bűntettel vádolták meg, azon belül többek között azzal, hogy nyilas párttagok. Kövesné és az ellene valló tanúkat vélhetően nem hallgatták ki (jegyzőkönyvek nincsenek!), míg dr. Köves Mihályt és a tanúként megjelölt volt nyilas párttagokat igen. Oláh Jánosné és Oláh Mihályné „alapból” elhitték, amit feljelentésükben állítottak, és ennek alapján 1945. szeptember 6-án vádat is emeltek dr. Köves Mihályné ellen. A következő napon – nyilvánvalóan „rovott múltja” miatt – megindították a nyomozást dr. Köves Mihály ellen is, akinek kihallgatásával

azonban október 11-ig vártak. Nagyon úgy tűnik, hogy a férj kihallgatását talán meg sem kezdték volna október 11-én, ha október 10-én a feleségét nem mentik fel. Az asszony felmentése tehát további ürügyet szolgáltatott arra, hogy a család ellen újabb retorziókat hozzanak, mert a monogramos hálószooba-és ebédlőbútorra a kommunista párttitkár is igényt tartott. Hiszen annak kiutalásában éppen ő járt el! A dr. Köves Mihály elleni nyomozás megkezdésének az október 10-i felmentő ítélet adhatott zöld utat, amelyben most már mindenáron a nyilas párttagságát akarták rábizonyítani. Kövesné esetében ez, mint láthattuk, nem sikerült, és a tanúk ellentmondó vallomásán túl ez is szerepet játszhatott abban, hogy végül ejtették ellene a vádat és felmentették. Férje ügyében azonban csak a nyomozás kezdődött meg, a vádemelés előttünk ismeretlen oknál fogva végül elmaradt, és ezzel a vásárhelyi Turul-„vezér” megmenekült a komolyabb felelősségre vonástól is. Talán éppen azért történt mindez így, mert ahogyan a feleségénél, az ő esetében sem tudták bizonyítani, hogy nyilas párttag lett volna. Minden bizonnyal ez is volt az igazság. Köves Mihály és felesége tagja volt ugyan a Turul Szövetség hódmezővásárhelyi szervezetének, de egyikük sem volt tagja a Nyilaskezes Pártnak. Oláh Jánosné (vagy Oláh Mihály?) nyilvánvalóan azt gondolta, hogy egy súlyosabb elbírálás alá eső vádpont létrehozásával bizonyosan megtarthatja Kövések bútorait. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt feltételezzük, hogy Oláh Mihályné feljelentése is (amelyről talán az Oláh család együttesen döntött) azért történt, hogy biztosan megtarthassák a bútorokat. Ezek a furcsa egybeesések érzékeltetik velünk, hogy Oláh Mihály alakja nem véletlenül tűnt fel a Köves család elleni retorziók alkalmával 1945-ben, és az Oláh család nőtagjainak „kis” akciójához egyértelműen a hódmezővásárhelyi kommunista párttitkár nyújtotta a biztos politikai támogatást. Az ő személye nem volt garancia arra, hogy Kövesné elítéljük – mint ahogy ez nem is történt meg –, de biztosíték volt arra nézve, hogy a bútorokat a Köves család soha ne kapja vissza, és ha kiderül róluk, hogy nyilas párttagok voltak, az a bélyeg örökre rajtuk maradjon.

Azt nem lehet tudni, hogy meddig tartott dr. Köves Mihály abszurd drámába illő (jogi) „tetszhalottsága”, de annyi bizonyos, hogy 1945. december 1-jétől már „csak” rendőrhatalósági felügyelet alatt állt. Ettől kezdve a Köves család minden tagja újra együtt lehetett. A háború előtt, és az után is nagy tiszteletnek örvendő családfeje ezután abból tartotta el a családját, hogy gázpalackokat hordott ki biciklin a házakhoz. Egyik alkalommal éppen a kommunista párttitkárhoz, Oláh Mihályhoz kellett mennie. Ő ekkor szembesült először azzal, hogy a bútoraik még mindig ott vannak, sőt Oláh Mihály lányánál is volt belőlük néhány darab.

Az Oláh család tehát elérte a célját: Kövésék sem 1945-ben, sem később nem kapták vissza jogos tulajdonukat.

IV. REFORMÁTUS ÉS KATOLIKUS LELKÉSZEK A NÉPBÍRÓSÁG ELŐTT

Vincze Gábor TÁRKÁNY SZŰCS JÓZSEF, AKIT BUDAPESTEN ÁLLÍTOTTAK NÉPBÍRÓSÁG ELÉ

Az 1908-ban, régi hódmezővásárhelyi református családban született Tárkány Szűcs József az iskoláit helyben végezte, majd Debrecenben, a teológián szerzett diplomát. 1931 és 1933 között Hódmezővásárhely-Susán segédlelkésze volt, majd Türkevén, Mezőtúron, Kuncsorbán, Makón szolgált, ugyancsak segédlelkészként. 1942 októberében kihelyezték a Király-hágó tövében fekvő Csucsára szórványlelkésznek.¹

1944 tavaszán megkapta a behívóját a Magyar Királyi Honvédségbe. Március 30-án bevonult a 25. sz. M. kir. nagyváradai csapatkórházhoz, ahol főhadnagyi rangban tábori lelkész lett. Kórházát előbb lengyel területre, majd december 6-án Budapestre vezényelték. Először a Márvány utcában voltak Budán, majd onnan a VIII. kerületi, Vas utcai Pajor Szanatórium épületébe költöztek. Január elején a katonai kórház állományát az oroszok elhurcolták, de Cegléden szabadon engedték őket. A fővárosba már nem tért vissza, pár hétig Albertirsán szolgált, mint beosztott menekült-lelkész, majd hazament szülővárosába, Hódmezővásárhelyre. Bár a Tiszántúli Református Egyházkerület Tanácsának 1945. január 16-án hozott határozata alapján alakított egyházmegyei igazolóbizottság május 17-én igazoltnak nyilvánította, ennek ellenére a helyi politikai rendőrség 28-án előzetes letartóztatásba helyezte, majd 31-én föl kísérte Budapestre és átadták az ottani politikai rendőrségnek.

Letartóztatásának oka egy 1945. június 9-i jelentésből derül ki: „nevezett, mikor a 25. tábori kórház a Pajor szanatóriumban volt elhelyezve, a kórház vezetőjének utasítására elvitette Frisch Mártont (álnéven: Kiss Márton). Első alkalommal szabad utat engedett Frischnek, de később, mikor Frisch még sem ment el önként, akkor katonáival a Ludovikára szállíttatta. A kísérő szolgálati jegyen feltüntette, hogy dr. Jancsó főorvos utasítására történt, okául szabotálást jelölt meg. Fenti

---

1 Presztóczy, 2019/b, 122. és Kovács, 2015. 275.

cselekedetet Tárkányi [sic!] mint a kórház református tábori lelkésze követte el” – jelentette Déri Zoltán budapesti detektív.²

Ennél többet tudhatunk meg az itt említett Frisch Mártontól 1946. január 7-én, a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályán³ fölvetett tanúvallomási jegyzőkönyvből.⁴ Eszerint az 1901-ben Nagyváradon született, zsidó származású szerelősegéd még 1944. november 16-án került a pesti szanatóriumba. Csak egy régi ismerőse, Kaszás Lajos szanatóriumi gondnok volt tisztában azzal, hogy a Kiss Márton álnév valójában kit takar. (Érdekes módon a jegyzőkönyv végén már azt vallotta, hogy nem csak Kaszás tudott a zsidó származásáról, hanem egy Csomós nevű zászlós is, akitől olyan igazolványt kapott, mely szerint ő a tábori kórház alkalmazottja.)⁵ Mint kazánfűtő-segédet alkalmazták a szanatóriumban – valószínűleg munkaszerződés nélkül. Miután december 26-án bevonult oda a tábori kórház, két ízben robbanásveszélyes helyzet adódott elő a kazánnál. Mindkét alkalommal őt vádolták meg szabotázzsal, bár állítása szerint egyik esetben sem tartózkodott a kérdéses időpontban a kazánházban. Végül Tárkány Szűcs József január 4-én szabotázs gyanúja miatt a Ludovika Akadémián lévő ún. bevonulási központba kísértette. (Először – Frisch szerint – az Andrássy út 60. alatti hírhedett Hűség Házába akarta küldeni, de erről a katolikus tábori lelkész kollégája lebeszélte.) A bevonulási központban azonban, amikor felolvasták a kíséző szolgálati jegyet (mely a lelkész aláírásával – állítólag – azt tartalmazta, hogy „*vitéz Jancsó igazgató főorvos utasítására Frisch Márton intézeti szerelőt szabotálás gyanúja miatt előállítatom*”), úgy döntöttek, hogy egy civillel nincs mit kezdeni (valójában gyanút foghattak, hogy egy bujkáló zsidóval van dolguk), ezért átszállították a Városház utca 14. sz. alatti nyilas székházba. Ott Frisch vallomása szerint Nidosi „testvérrel”⁶ (a népbírósági tárgyaláson már úgy emlékezett, hogy Kovarcz Emillel) hozta össze a sors. Mivel a korábbi gyanú beigazolódott, „*kegyetlenül elverték*” és elvették az – állítólag – nála lévő kétezernyolcszáz pengőt. (Ez akkor komoly összegnek számított.) Ekkor még megúsza, mert közölte, hogy szerelő és ezért igénybe vették a szakértelmét. Január 17-én negyed magával áthajtották Budára, majd február 11-én (az elsőfokú vádiratban 12-én) éjszaka mindnyájukat kikísérték a Királyhágó terre, ahol társait agyonlőtték, ő csak „*csoda folytán*” maradt életben, súlyosan megsebesülve. (Állítása szerint négy golyó érte, de nem sebesült meg életveszélyesen. Fölvetődhet a logikus kérdés: a nyilasok – akiket a jegyzőkönyvben név szerint megnevez! – miért hagyták ott a szemmel láthatóan „*csak*” sérült áldozatukat? A másodfokú tárgyaláson erre is megpróbáltak választ keresni.) Miután két hét múlva már egészségesnek érezte magát, január 28-án visszatért a szanatóriumba (itt volt a bejelentett lakcíme még a másodfokú tárgyalás idején is), majd a IX. kerületi rendőrfőkapitányságon bejelentést tett az „*eseményekről*”.

2 BFL, XXV.1.a fond, Nb. 1993/1945.5.

3 A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya 1945. február 2-án alakult meg hivatalosan, körülbelül hatvan fővel, a hónap végén létszáma már száz körül járt. Bővebben lásd Krahulcsán – Müller, 2009.

4 ÁBTL, 3.1.9. V-21288. 5-6.

5 Nem ő volt az egyetlen ott tartózkodó üldözött, rajta kívül még nyolcvanhárom zsidó bujkált ott, meg „*az egész angol-amerikai kolónia*”, valamint hat szerb partizán „*és néhány baloldali politikus*” – olvasható a másodfokú tárgyalás jegyzőkönyvében. BFL, XXV.1.a fond, Nb. 1993/1945. 48.

6 A jegyzőkönyvben: Nidosy. Nidosi Imre hírhedett nyilas vezetőről van szó. Az eredetileg pedikűrös („*tyúkszemvágó*”) és fürdőmester foglalkozású Nidosi Karácsonytól Pest nyilas osztagainak parancsnoka volt.

Frisch – aki „üldözött” mivolta miatt időközben népbíró lett – először 1945. június 5-én tett tanúvallomást az akkor már előzetes letartóztatásban lévő lelképásztor ellen. (Ez nem maradt fent, de tartalmilag nyilvánvalóan megegyezik a június 9-i feljegyzéssel.) A rákövetkező napokban több személytől vettek fel tanúvallomást. Így például június 7-én egy ugyancsak a szanatóriumban bujkált, illetve álnéven a konyhán dolgozó zsidó asszony (Halmos Lászlóné/„Kalmár Benőné”) azt vallotta, hogy a többi katonával együtt a vádlott is „járt azelőtt a gettóba rabolni.” Tárkány Szűcs József következetesen tagadta ezt a súlyos vádat. Feltehetően azért, mert valószínűtlennek tűnt, a tárgyaláson nem is vették figyelembe a tanút vádját.

Ugyanaznap Baksa Ferenc fűtő⁷ azt vallotta, hogy a szabotázs vádja alaptalan, mert „Kiss”/Frisch „szorgalmas, becsületes munkás volt”.⁸

Kaszás Lajos szanatóriumi gondnok azt vallotta, hogy amikor egyszer a kazán elromlott, ő rákérdezett a szabotázs lehetőségére az egyik régi szerelőnél¹⁰, aki azt mondta, ez lehet véletlen is. Ennek ellenére a tábori lelkész mégis el akarta vitetni, ám kérésére eltekintett ettől, és azt mondta Frischnek, hogy „futni hagyja, de a szanatóriumból el kell tűnnie”, ám ő még sem akart eltávozni, mert – mint mondta – „neki nincs sem pénze, sem lakása, nem tud hova elmenni”. (Ez a közlés annak fényében meglepő, hogy későbbi állítása szerint a nyilasok elszedtek tőle kétezernyolcszáz pengőt...) Erre a gondnok megengedte neki, hogy elbújhat a szanatóriumban, de másnap meglepődve hallotta, hogy az éjszaka folyamán szuronyos katonák elvitték.¹¹

A gyanúsított lelkészt két nappal később, június 9-én hallgatták ki. Ő azt vallotta, hogy dr. vitéz Jancsó István, a szanatórium igazgatója kérte meg dr. Marcinkievitz¹² Andor orvos őrnagyot, a katonai kórház vezetőjét, hogy vitesse el Frischt, mert „szerinte szabotőr”. Ő erre a főhadnagyot arra utasította, hogy vizsgálja ki az ügyet és adja át a nyilasoknak a segéd-fűtőt. Erre persze nem volt hajlandó, ezért fölment a szanatórium igazgató-főorvosához, hogy intézze el ő az ügyet, hiszen „Kiss” polgári alkalmazott. Legnagyobb meglepetésére dr. Jancsó közölte vele, hogy neki az említett személy egy írást mutatott, mely szerint „ő a katonai kórházban működik, tehát csakis mi intézhetjük el az ügyet” – mondta a lelkész. Erre kikérdezte a „szabotázs”-ról a gondnokot (Frisch régi ismerősét!), aki azt mondta, hogy „bűnös, mert ő is kétszer tapasztalt mulasztást a fűtőházban”. Vele ellentétben a kazánfűtő nem találta hibásnak. Ezek után hívatta „Kiss”/Frischt, és közölte vele, hogy „panasz merült fel a munkája ellen és ezért el kell mennie a szanatóriumból, és többet ne tegye be oda a lábát”. Ő ezt tudomásul vette, de két nappal később az őrnagy fülébe jutott, hogy még mindig az épületben van. Erre magához rendelte a főhadnagyot, és alaposan összeszidta. „Ekkor én megbíztam a szolgálatvezető őrmestert – mondta Tárkány Szűcs –, hogy két embert vegyen maga mellé és hozzák fel Kiss Mártont a pincéből, ahol rejtőzködött. Kissnek szemrehányást tettem, hogy

7 BFL, XXV.1.a fond, Nb. 1993/1945. 12.

8 Egy 1945. július 25-én, a budapesti népügyészségen fölvevett jegyzőkönyvben az olvasható Baksa Ferenc (valamint Déry Zoltán és Brizsinszky Rudolf – mindketten politikai rendőrök) neve mellett, kiknek tanúkénti meghallgatását kérte Frisch, hogy ők „az ügyben mint nyomozók jártak el”. BFL, XXV.1.a fond, Nb. 1993/1945. 10.

9 BFL, XXV.1.a fond, Nb. 1993/1945. 7.

10 Feltehetően arról a Vicsár Ferencről van szó, akit más jegyzőkönyvekben, mint „öreg gépészt” említenek.

11 BFL, XXV.1.a fond, Nb. 1993/1945.14. A jegyzőkönyvben a vádlott „Tárkányi Szűcs Ferenc” néven szerepel.

12 Neve a jegyzőkönyvekben hol Marcinkievicsnek, hol Marcinkiewicz-nek van írva.

miért nem hagyta el az épületet, közöltem vele, hogy a múltkor is azért mondtam neki, hogy menjen el, mert már akkor át kellett volna adnom a nyilasoknak. Kiss erre megkérdezte, hogy feltétlenül a halálát akarom-e és inkább ne a nyilasok kezébe adjam őt. Erre megkérdeztem, hogy jó lesz-e, ha a bevonulási központba vitetem, mert úgy is katonaköteles korban van, és be kell vonulnia. Kiss megköszönte, hogy nem adom át a nyilasoknak." Másnap lekísértette a központba, de a további sorsáról semmi tudomása nincs. (Kitért arra is, hogy a korábban, majd később is említett kíséző szolgálati jegyre azt írta: „dr. vitéz Jancsó panasza alapján Kiss Márton, mint a 25. tábori kórház polgári alkalmazottját szabotázs gyanúja miatt további eljárás végett bevonultatom”).¹³

A lelkész iratcsomóját június 12-én tették át a népbüzségre, annak nincs nyoma, hogy ott kihallgatták volna. A vádirat csak másfél hónappal később készült el. Július 30-án dr. Gálffy Gábor népbüzsész az 1945.Nü.3065. sz. vádiratában az Nbr. 13. §-ának 2. pontjában¹⁴ meghatározott háborús bűntett miatt emelt vádat a lelkész ellen, mert 1945. január 3-án a szanatóriumban bújkaló „Frisch Márton zsidó származású egyént két szuronyos katonával összekötöztette és a Ludovikára vitette, ahonnan a Városház u. 14. sz. alatti nyilasházba került, ahol megverték, értékeit elszedték, s majd Budára, a Németvölgy u. 8. számú házba szállították, ahonnan később a Királyhágó térre vitték, több társával együtt, ahol négy nyilas sortüzet adott rájuk, s ennek következtében 4 golyótól megsebesült. Ezek szerint katonai jellegű alakulatnak személy ellen elkövetett erőszakos cselekményéhez segítséget nyújtott." Kiegészítésül megjegyezte: „Déri Zoltán, Brizsinszki Rudolf és Baksa Ferenc nyomozók azt bizonyítják, hogy a terhelt a nyomozás során minden kényszer nélkül beismerte, hogy Frisch Mártont a honvédekkel megkötöztette és úgy szállította el.”¹⁵ Az előzetes letartóztatásának legépel dátumát (1945. június 14.) valaki ceruzával május 28-ra javította ki. Valószínűleg az előbbi dátum lehet a helyes, mert az elsőfokú börtönbüntetésének idejébe csupán öt hónapot számítottak be.

Az elsőfokú nyilvános tárgyalásra október 25-én került sor a IX. kerületi népbíróság dr. Kajcsa Andor-vezette tanácsa előtt. A népbírók Őszi Iván (PDP), Wagner Richárd (FKGP), Szalay János (NPP), Krámer Ernő (MSZDP), Bálint Sándor (MKP) és Kunvári Gyula (Szakszervezeti Tanács), a népbüzsész dr. Meszlényi Imre, a védő pedig dr. Sebestyén Ernő voltak. A beidézett tanúk egy része (Halmosné, Déri Zoltán, Brizsinszky Rudolf, Csikós Károly¹⁶) nem jelentek meg.

A vádlott nem érezte bűnösnek magát. Ismét azt hangoztatta, hogy parancsra cselekedett. Amikor dr. Jancsó István, a magánszanatórium igazgatója azt jelentette, hogy Kiss „szabotál és fel akarja robbantani a kazánt”, a katonai kórház parancsnoka utasította, hogy vizsgálta ki az ügyet, mire ő tiltakozott, hivatkozva arra, hogy lelkész, de erre Marcinkiewicz azt mondta, hogy az orvosok mind a múltóban vannak. „Megkérdeztem az őrnagytól, hogy hogyan képzei ő az ügyet elintézni, ő azt válaszolta: »keresztül lövöd vagy átadod a nyilasoknak«.” Kaszás gondnok azt közölte vele, hogy

13 BFL, XXV.1.a fond, Nb. 1993/1945. 21.

14 Háborús bűnös az is, aki „valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott”. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94500007.TV> (Letöltve, 2021. január 10.)

15 BFL, XXV.1.a fond, Nb. 1993/1945.47-48.

16 Őt ugyancsak Frisch javasolhatta beidéztetni, mivel szerinte tanúja volt a Tárkány Szűcs József és Marcinkiewicz Andor között lezajlott párbeszédnek.

amikor Frisch van szolgálatban, „*állandóan zavar van a fűtés körül. Legutóbb is futva jelentették neki, hogy azonnal intézkedjen, mert felrobban a kazán, amikor megvizsgálta, észre vette, hogy a biztosító szelep le van zárva, és túl van fűtve a kazán, a szelepet ő maga nyitotta ki, hogy szerencsétlenség ne történjen. Kaszás még azt is jelentette nekem, hogy egy másik alkalommal Kiss egy csavart szándékosan kicsavart, amit azután a gőz kivágott.*”¹⁷ Az is elhangzott a tárgyaláson, miszerint azt, hogy a felszólítás ellenére „Kiss” még sem távozott el az épületből, két nappal később a portás megtudta. Jelentette Marcinkiewicznek, hogy a pincébe bujkál, és ráadásul azt is állította, hogy „*fegyvert és kézigránátot rejteget*”. Erre az őrnagy „*igen erélyesen*” felelősségre vonta a vádlottat, és megfenyegette, „*tisztában kell lennem azzal, hogy mi a következménye annak, ha parancsszegőnek tekint, szigorúan utasított, hogy azonnal hajtsam végre a parancsot, mert különben az ügynek komoly következményei lesznek.*” – vallotta a népbírószági tárgyalásán a lelkész.¹⁸ Így aztán a bevonulási központba küldte „Kiss”-t. Tagadta, hogy a kísézőjegyen az szerepelt, miszerint ő szabotőr, ugyanis „*a rendőrségi vallomásomban ez tévesen lett felvéve, csak kényszer hatása alatt írtam alá, mert a detektívek megverték. Csak később tudtam meg, hogy Kissnek a valódi neve Frisch, és hogy zsidószármazású.*” – vallotta a népbírók előtt.¹⁹

Frisch Márton tovább „*cifrázta*” a korábbi vallomását. Ekkor azt állította, hogy már évek óta dolgozott szerelőként a szanatóriumban. Január 3-án a tábori lelkész azzal vádolta meg, hogy fel akarja robbantani a kazánházat, és fegyvereket rejteget. Két nappal korábban valóban azt mondta neki a lelkész, hogy ajánlatos lesz, ha elhagyja a szanatóriumot, de ő a belövésektől nem mert elmenni. Kaszás azt ajánlotta, hogy bújjon el a liftházban, de valaki elárulta a rejtékhelyét. „*Én egy Mózes nevű szerelőre gyanakszom, aki egyszer már el akart vitetni és láttam, hogy új rejtékhelyemet is észre vette, és hallottam, hogy ezt valakinek megtelefonálja.*”²⁰ A lelkész valóban azt az utasítást adta, hogy a Ludovikára kísérijék, így is történt²¹, ám az ott tartózkodó Kovarcz Emil²² felolvasta a kísézőjegyét, melyből kiderült, hogy a hadikórház polgári alkalmazottja és szabotázssal vádolják, de ekkor nem jöttek rá, hogy zsidó származású (ennek ellenére jól megverték). A Ludovikából a Városház utca 14-be került, január 17-én a Kapás utcába kísérték, majd a Németvölgyi útra, Kun páterhez²³. A nyilas „nyomozócsoport” azonban mint szerelőt kivette a kezei közül. 12-én éjjel több társával együtt kivitték a Németvölgyi út–Királyhágó tér sarkára, ahol sortüzet adtak rájuk, négy golyótól megsebesült, majd civilek rábukkanva bevitték a helyőrségi kórházba, „*ahol ápolás alá vettek*”. A népbíró kérdésére azt vallotta, hogy „*tudomásom szerint az elvitetés felőli rendelkezés nem a vádlott fela-*

17 BFL, XXV.1. a fond, Nb. 1993/1945. 24, 26.

18 BFL, XXV.1. a fond, Nb. 1993/1945. 27.

19 I. h.

20 BFL, XXV.1. a fond, Nb. 1993/1945. 28.

21 A jegyzőkönyvbe utólag itt Kajcsa kézzel beírta: „*de mint polgári személyt, aki szabotázssal van gyanúsítva, átadtak a nyilasoknak*”.

22 Kovarcz Emil (1899–1946) hivatásos katonatiszt, politikus. 1938-ban belépett a Nyilaskeresztes Pártba, melynek 1944-ben egyik vezetője lett, majd a Szálasi-kormány tárca nélküli minisztere. 1946-ban kivégezték.

23 Kun Andrásról (1911–1945), egykori minorita szerzetesről van szó, aki 1944 tavaszán lépett be a nyilas pártba (előtte már kizárták a rendből), részt vett az október 15-i puccsban, majd a Fegyveres Nemzetszolgálat tagja lett. Az ostrom alatt részt vett a budai razzziákban, melyek közben – népbírószági ítélete szerint – személyesen is gyilkolt. 1945-ben kivégezték.

*data, úgy gondolom, hogy ezt dr. Jancsóval közösen határozták el. Zsidó voltomról Kaszáson kívüli a szanatóriumban senki sem tudott.*²⁴ A vádlottal való szembesítése eredménytelennek bizonyult.

A következő tanú, Kaszás Lajos szanatóriumi gondnok eskü alatt azt vallotta, hogy jelentették neki, mindjárt felrobban a kazán, és „*valami szabotázs történt*”. Erre lesietett a kazánházba, ahol „*óriási gőz volt*”, és a kazán tetejéről Frisch hangját hallotta, hogy „*mindjárt készen lesz*”, valami szelepet javított. Másnap Jancsó azt mondta neki, hogy jelentést kapott arról, miszerint előző nap szabotázs történt, de ő erre azt felelte, hogy nem biztos, mert a kazánhiba véletlen is lehetett. A szanatórium igazgatója erre átment a katonai irodára, előadta az esetet és kérte „Kiss” eltávolítását, mire a jelenlévő táborigazgató azt mondta, ha a vád igaznak bizonyul, távoznia kell az illetőnek. Erre Kaszás kérte őt, hogy hagyja futni „Kiss”-t. Egyébként pedig nem tudja, hogy ki vitette el őt. Baksa Ferenc fűtő hasonlóképpen vallott.

Végül a beidézett Zelenák Lajos volt tizedes azt vallotta, hogy a vádlott lelkésztől egy lezárt borítékot kapott és Delbács szolgálatvezető őrmestertől azt a parancsot, hogy „Kiss”-t kísérje a Ludovikára. Azt is közölte, hogy Frisch (korábbi állításával ellentétben) nem volt megkötözve. Ketten kísérték le, csak a szolgálati pisztolyukat tartották maguknál.

Ezt követően az ügyvéd kérte dr. Jancsó István (akit ugyancsak följelentett Frisch!), és dr. Fogolyán Miklós kihallgatását arra nézve, hogy a vádlott „*szigorú parancsra járt el*” – de a népbíróság a védelem indítványát elutasította, mert „*a tényállást kellően felderítettnek*” látta.²⁵ A népügyész a vádat fenntartotta, a vádlott és védője felmentést kértek. Az ítéletet a vádlottnak, valamint a tárgyaláson megjelent tanúknak a vallomásai, és a nyomozati szakaszban fölvetett vallomások alapján hozták meg.

A népbíróság Tárkány Szűcs József református lekipásztort a Nbnov. 9. §. d. pontjára²⁶ történt hivatkozással, a Btk. 92. §-ának alkalmazásával főbüntetésként másfélévnyi letöltendő börtönbüntetésre, mellékbüntetésként pedig politikai jogainak tíz évre történő fölfüggesztésre ítélte.²⁷ (A főbüntetésbe beleszámították az előzetes letartóztatásban eltöltött öt hónapot is.) Az indoklásban egyebek mellett megemlítették azt is, hogy dr. Jancsó panasza alapján (miszerint „*Kiss fel akarja robbantani a kórházat*”) rendelte el a katonai kórház parancsnoka az ügy kivizsgálását. A vádlott pedig – annak ellenére, hogy a „Kiss”/Frisch elleni vád nem nyert bizonyítást – távozásra szólította fel. Majd amikor kiderült, hogy ennek nem tett eleget, elkísértette a Ludovikára, ráadásul a szolgálati jegyen alaptalanul vádolta meg szabotázzsal, „*s ennek következtében a nevezettet elzárták, majd később kivégzés céljából sortűzet adtak rá: katonai jellegű alakulatnak személy ellen elkövetett cselekményéhez nyújtott segítséget: őt a rendelkezés szerint bűnösnek kellett kimondani*”.²⁸ Az

24 BFL, XXV.1. a fond, Nb. 1993/1945. 29.

25 BFL, XXV.1.a fond, Nb. 1993/1945. 32.

26 Nbnov. = a népbíróságokról szóló 81/1945. M.E. rendeletet módosító „novella”, azaz az 1440/1945. M. E. rendelet. A végzésben olvasható 9. §. d. pontjára történő hivatkozás elírás lehet, mert abban az olvasható, hogy háborús bűntett elkövetéséért „*öt évtől tíz évig terjedhető börtön*” büntetés kiszabását lehet alkalmazni.

27 Egyedül a nemzeti parasztpárti Szalay János szavazott a vádlott ártatlansága mellett.

28 ÁBTL, 3.1.9. V-21288. 38.

enyhítő körülmények között nem csak családosi állapotát és büntetlen előéletét vették figyelembe, hanem azt is, miszerint nem tudta, hogy Frisch zsidó származású.

Részben a családi állapotára (két kisgyermek volt), részben betegségére való tekintettel, a másodfokú ítélet meghozataláig szabadlábra helyezték. Mivel a népügyészség továbbra is előzetes letartóztatásban szerette volna tartani az elítéltet, a népbírósági döntést megfellebbezte, ám ezt december 10-én a Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) elutasította. Úgy tűnik, ebbe a politikai rendőrség nem tudott beleszólítani. Három hónappal később, 1946. március 4-én dr. Gajzágó György rendőr őrnagy, a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztály Felügyeleti és Területi (II.) Alosztályának vezetője felhívta a Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát, hogy Tárkány Szűcs Józsefet vegye őrizetbe és kísértesse fel Budapestre, mivel „*értesülés szerint már felgyűgylt.*”²⁹ A helyi politikai rendőrség, ezek után március 15-én őrizetbe vette és föl kísértette Budapestre. Az ottani PRO azonban mintha még nem értesült volna erről (talán azért, mert egyből a kistarcsai internáló táborba kísérték?), ugyanis egy 1946. március 29-i feljegyzésében Szabó István rendőrnyomozó alhadnagy azt írta, hogy „*jelenleg Vásárhelyen él.*”³⁰ Ugyanekkor azonban – és talán ez az igazán érdekes –, megindokolta az internálás szükségességét: „*Tárkány Szűcs József bűncselekményét súlyosbítja azon körülmény, hogy mint a református egyház felavatott [sic!] lelkipásztora követte el tettét. A papi hivatás megkívánja, hogy követője az ember iránti szeretetet és az üldözöttek védelmét hirdesse és ezen elvek szerint cselekedve éljen. A vádlott azonban megtagadta az emberi humanizmus, a vallási szeretet és a felekezeti türelmesség örök-szép gondolatait, és magát teljesen a torz nyilas eszmék szolgálatába állította. Friss [sic!] Mártonban nem a védelemre szoruló, felekezetiileg üldözöttet látta, hanem a nyilasok, és az általa is gyűlölt és kipusztításra ítélt emberfaj egyik képviselőjét. Ezzel a cselekményével teljesen azonosította magát, a barbár vérmítosz gondolatával pedig neki a krisztusi megbocsájtás szellemét kellett volna követnie.*” A nyomozó vádaskodásainak semmi alapja sem volt, hiszen egyfelől bebizonyosodott, a lelkész nem tudta, hogy „Kiss” Márton zsidó származású, másrészt sohasem merült föl egyetlen tanú részéről sem, hogy ő a „nyilas eszmék” híve lett volna. Mindenesetre ez a vádaskodás már a sötét Rákosi-korszakot idézi elénk. Szabó egyébként azt is megjegyezte, hogy a (tudomása szerint) „jelenleg” Hódmezővásárhelyen lévő lelkész „*ott hivatásánál fogva közéleti tényező, hangadó szava van a közhangulat kialakításában. Már pedig ilyen faji gyűlöletet sugárzó gondolkodás-móddal, amelyet a múltban követett, nem várható, hogy a jelenben, a demokratikus gondolatnak, cselekvésnek hirdetője legyen. Feltételezhető, hogy benne melegágyra fog találni a demokrácia ellenes gondolat, ilyenformán demokrácia megvédése szempontjából közigazgatási eljárás alá vonása mindenképpen indokolt.*”³¹

Egy nappal később dr. Földényi József százados és dr. Tímár István ezredes³² még egy lapáttal rátettek az alhadnagy vádaskodásaira, ugyanis az internálási javaslatukat egyebek mellett azzal in-

29 ÁBTL, 3.1.9. V-21288., 17. és 23.

30 Ráadásul azt állítja, hogy január 5-i kérésükre a hódmezővásárhelyi politikai osztály Tárkány Szűcs Józsefet föl kísértette Budapestre, ennek megtörténtét azonban más forrás nem erősíti meg.

31 ÁBTL, 3.1.9. V-21288., 21.

32 Dr. Tímár István (1913–1991) a 2. világháborút munkaszolgálatosként élte át. 1945 és 1948 között a politikai rendőrség

dokolták, hogy „kétségtelen, Frisch Márton súlyos megkínzásának és csaknem halálának közvetett okozója Tárkány Szűcs József lelkész-főhadnagy, aki papi hivatásához nem méltó cselekedetre ragadtatta magát. [...] ha nem sürgette volna az elhurcolását, Frisch Márton minden bizonnyal még néhány napig, azaz a felszabadító Vörös Hadsereg megérkeztéig el tudott volna rejtőzködni a szanatóriumban.” Erre való hivatkozással feltétlen indokoltnak tartották a rendőrhatalom őrízeti elhelyezését.³³ Ezek után – az egyébként is rendőri őrízeti elhelyezéssel – lelkésznek az április 9-i véghatározattal elrendelték az internálását.

A NOT június 17-én ismét elutasította a budapesti népügyészségnek az elsőfokú ítélet, illetve Tárkány Szűcs József szabadlábra helyezése ellen benyújtott fellebbezését. Az indoklásban egyebek mellett az előzetes letartóztatásban eltöltött hosszú időt (öt hónapot), és a családi körülményeit hozták fel, és kijelentették, hogy „a szökés veszélyétől tartani nem kell”.³⁴ Ennek ellenére nem helyezték szabadlábra, továbbra is az internáló táborban maradt.

1946. szeptember 25-én a NOT megtartotta a fellebbeviteli tárgyalás első fordulóját. A dr. Téglás István tanácsvezető bíró, dr. Szabó Petrőczy József előadó, dr. Kovácsy Sándor, dr. Cserzy Mihály, dr. Pogány Béla, dr. Sarlós Béla szavazók, valamint dr. Káli Nagy Elemér, a népfőügyész helyettese alkotta tanács bizonyítási kiegészítést rendelt el, és Frisch Márton tanúkénti meghallgatását. Az új eljárást október 9-re tűzték ki, melyen dr. Keresztes Ferenc tanácsvezető bíró, dr. Szabó Petrőczy József, dr. Kovácsy Sándor, dr. Fehér László és Sarlós Béla voltak jelen, valamint dr. Nagy István népfőügyész-helyettes. A védő, dr. Kiczko Kálmán ügyvéd kérte dr. Jancsó István, valamint dr. Fogolyán Miklós, Tóth Tibor és neje tanúkenti kihallgatását, amit elfogadtak (utóbbi három végül még sem jelent meg), az új tárgyalási napot pedig november 11-re tűzték ki. Azon a napon viszont Jancsó és Frisch Márton hiányzott, emiatt ismét elnapolták a tárgyalást.

Közben a lelkész felesége december 4-én levelet írt a budapesti főkapitányság Fogház és Tolonc Osztyálynak, kérve, hogy a férjének az internálását szüntessék meg, és engedjék szabadon. Arra hivatkozott, hogy férjét a „jelenleg körözés alatt álló nyilas, volt népbíró hamis vádja alapján” vették annak idején őrízeti elhelyezésre. „Egy sötét lelkű gonosztevő hamis vádja miatt szenved tehát ártatlanul internálást ma is a férjem” – szögezte le a kétségbeesett anya, aki két apró gyermekével már két éve a családfenntartó nélkül nyomorgott.³⁵ A férje azonban továbbra sem szabadulhatott.

Végül december 17-én tárgyalták újra a pert. Ezen a védelem tanúja, Jancsó azt vallotta, hogy mint a szanatórium igazgatója, Kaszástól hallotta, hogy Kiss letartóztatására Marcenkiewicz őrnagy

---

tagja, 1947 decemberétől Péter Gábor helyettese volt. Az ÁVO/ÁVH ezredeseként és a vizsgálati főosztály vezetőjeként, ő hallgatott több háborús bűnöst, majd a későbbiekben vezető szerepet játszott számos hírhedt koncepciós ügy vizsgálatának lefolytatásában. 1948-tól az Igazságügyi Minisztérium büntetőjogi és ügyészi főosztályának vezetője volt. 1953 januárjában letartóztatták, a Péter Gábor és társai elleni perben 1954-ben jogerősen tizenegy év börtönre ítélték. 1956 októberében szabadlábra helyezték, 1957 elején rehabilitálták. 1962-ben kinevezték a Legfelsőbb Bíróság első elnökhelyettesévé, de fél év múlva „a munkásmozgalomban részt vettek elleni törvénytörő perek” lezárásáról hozott határozatát követően fölmentették tisztességéből. <https://neb.hu/asset/phpo8xyhT.pdf> (Letöltve: 2021. január 10-én.)

33 ÁBTL, 3.1.9. V-21288., 22.

34 ÁBTL, 3.1.9. V-21288., 29.

35 ÁBTL, 3.1.9. V-21288., 36. A lelkész felesége levelében a Világ című napilap október 22-i számára hivatkozott, melyben leleplező cikk jelent meg Frischről. A lapot mellékelte, de az aktából hiányzik.

adott parancsot „*valami állítólagos általa elkövetett szabotázs cselekmény miatt*”. Rádásul elárulta, hogy Frisch (aki nem jelent meg a tárgyaláson, ugyanis nem volt beidézhető, mert a bejelentett lakcímről – a szanatóriumból – ismeretlen helyre távozott) az ő bizalmi embere volt, egyébként pedig „*megítélésem szerint a vádlott velem szemben a legnagyobb jóakarattal járt el, amit az is bizonyít, hogy Frisch Márton annak idején kézfogással köszöntött nekem és így búcsúzott el tőlem*”. Később még azt is közölte: „*Tény, hogy az őrnagy a vádlottat főbelövélssel fenyegette meg, amiért már az első alkalommal nem hajtotta végre a parancsot.*”³⁶

Ezek után a NOT – bizonyítékok hiányában – a vádlott lelkes ellen felhozott vádat ejtette, és jogerősen fölmentette. Az indokok között hangsúllyal szerepelt az, hogy Frisch Márton vallomásaiban valótlan elemek találhatóak. Így például azt állította, hogy február 12-én akarták kivégezni a nyilasok, csak hogy a Királyhágó tér környéke már egy hete orosz kézen volt. Az sem életszerű, hogy Kovarcz olvasta volna fel a szolgálati jegyet, ugyanis mint a kormány tagja, nem tartózkodott az ostromlott Budapesten. Az sem egyértelmű, hogy volt-e nála pénz vagy sem? „*Ezek az adatok, figyelemmel arra is, hogy tanú, mint sértett, kétségtelenül elfogult a vádlottal szemben, figyelemmel továbbá arra, hogy tanú tettese háborús bűncselekményeknek, és hogy emiatt szökésben van, a tanú vallomását hiteltérdemlőség szempontjából teljesen kétségessé teszi, minek következtében nincs bizonyíték arra, hogy a vádlott a vádbeli alkalommal összekötöztette volna, hogy bárhol megverték volna és hogy a nyilasok ki akarták volna végeztetni Frisch Márton sértettet...*” – mondta ki a NOT az ítélet indoklásában.³⁷

Ezen a ponton érdemes kitérni egy kérdésre: létezik-e az, hogy a zsidó származású tanú „*tettese háborús bűncselekményeknek*”? Létezik. A vád koronatanúja, Frisch Márton ellen az Országos Belügyi Hírközpont még a másodfokú tárgyalás előtt egy hónappal, november 19-én körözést bocsájtott ki „*háborús bűntett*” miatt, mert egyes tanúvallomások szerint együttműködött a nyilasokkal. Miután elfogták, és 1947. január 13-tól előzetes letartóztatásba helyezték, először a kaposvári törvényszék ítélte február 28-án sikkasztás miatt négy hónap börtönbüntetésre. Ezt követően a budapesti népbíróóság emelt vádat ellene az 1945. évi VII. tc-vel törvényerőre emelt Nbr. 11 §. 5. pontjába³⁸ ütköző „*háborús bűntett*” gyanúja miatt. A népbíróóság Tutsek-tanácsa az 1947. június 19-i tárgyaláson „*háborús bűntett*” miatt tizenöt év kényszermunkára ítélte. (Ez 1949. december 12-én jogerőre emelkedett.) Az ítélet indoklása az volt, hogy ugyan 1945. január 4-én valóban a Városház utcai nyilas párházba szállították, de ott nem került a többi zsidó fogoly közé, hanem szabadon ki-be járkált, szerelő munkákat végzett – és besúgóként információkat adott a többi zsidóról.³⁹ Később azonban

36 BFL, XXV.1.a fond, Nb. 1993/1945. 48–49.

37 ÁBTL, 3.1.9. V-56239., 39.

38 A törvény 11. § 5. pontja alapján háborús bűnös az: „*aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával a reábizott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában felhajtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.*” <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94500007.TV> (Letöltve: 2021. január 10-én.)

39 Például az egyik tanú, Fried Béla 1947. február 17-én jegyzőkönyvbe mondta, hogy Frisch „*nem is lakott közöttünk, és teljesen szabad mozgása volt az épületen belül, és őrségi élelmezést kapott.*” Egy másik tanú, Bán Géza ugyanaznap azt vallotta, hogy kb. kétszázan voltak bezsúfolva a nyilas párházban, de Frisch szabadon mozgott az épületben. Azt ugyan nem tudja, hogy valóban

viszonylag könnyen megúsztta: 1956 nyarán a márianosztrai büntetés-végrehajtási intézet részéről kegyelemre javasolták, arra való hivatkozással, hogy „csupán” azért lett besúgó, hogy az életét mentse, és különben is 1917 óta vett részt a munkásmozgalomban, 1925-ben tagja volt a Vági-féle MSZMP-nek is. Egyébként pedig közreműködött a Városház utcai nyilas pártház tagjainak elfogásában. Ezen „érdemekre” való tekintettel 1957. május 15-én az Elnöki Tanács kegyelembe részesítette, a hátralévő börtönbüntetését pedig elengedte.

Visszatérve Tárkány Szűcs Józsefre, ő nem sokáig örülhetett a fölmentő ítéletnek, ugyanis a kistarcsai Központi Internáló Tábor kapui csak nem nyíltak meg előtte ezt követően sem. Bár a Belügyminisztérium 1947. január 21-én megszüntette az internálását, de egyben rendőri felügyelet alá helyezte. Ez ellen ugyan április 17-én föllebezett Rajk Lászlóhoz, de ezt „természetesen” elutasították. Mónus István hódmezővásárhelyi rendőr ezredes határozata alapján minden kedden reggel 8 órakor köteles volt személyesen jelentkezni a városi rendőrfőkapitányságon, lakhelyét (szülei gazdasági tanyáját) pedig este 9 és reggel 6 óra között nem hagyhatta el.

Az öt hónapot előzetes letartóztatásban és tíz hónapot internálói táborban töltő, majd még jó négy hónapig rendőrhatalom felügyelet alatt lévő Tárkány Szűcs Józseffel végül dr. Karczag Iván miniszteri tanácsos 1947. június 6-án közölte, hogy „további rendőrhatalom felügyelet alatt tartását” nem látja szükségesnek.⁴⁰ A lelkész vesszőfutása – egy időre – ezzel véget ért.⁴¹

***

A történetből nyilvánvaló, hogy Tárkány Szűcs József hódmezővásárhelyi lelképásztor egyéni bosszú áldozatává vált. A hamis papírokkal bujkáló, zsidó származású Frisch Márton abban reménykedett, hogy valamiképpen átvészeli Budapest ostromát a Pajor Szanatóriumban. (Mint említettük, rajta kívül mintegy százan bújtak meg az épületben.) Amikor a katonai kórház beköltözött, nyilván megijedt, hogy lebukik. Nem kizárt, hogy valóban szándékosan rongálta meg a kazán biztonsági szerepét, de hogy így történt-e, azt már utólag – a rendelkezésre álló forrásokból – nem lehet eldönteni. A tábori lelkész először futni hagyta, de nem élt a felkínált lehetőséggel. Talán abban reménykedett, hogy azt a pár napot, amíg a „felszabadítók” oda érnek, csak kihúzza. Amikor azonban Tárkány Szűcs József – parancsra cselekedve – lekísértette a Ludovikába, őt hibáztatta. Amikor a nyilasok kezébe került – hogy mentse a bőrét – nyilasok „csicskása”, besúgó lett. Persze nyilván tudta, hogy emiatt a „felszabadulás” után problémája lehet. Ezért 1945-ben először közreműködött a Városház utcai nyilasok összeszedésében (ezáltal a tanúk eltüntetésében), majd följelentette a lelkészt, hogy így elterelje magáról a figyelmet. Elvégre ki gondolná egy „üldözötttről”, hogy kollaboráns? Így történt azután, hogy börtönbe került Tárkány Szűcs József. Frisch bosszút állhatott rajta azért, mert nem hagyta tovább „dekkolni” a sanatóriumban.

---

besúgó volt-e, de véleménye szerint „valami ára volt ennek a viszonylag szabad mozgásnak”. ÁBTL, 3.1.9. V-102614., 19–20.

40 ÁBTL, 3.1.9. V-21288., 38.

41 A lelképásztor további sorsára nézve lásd Vincze, 2008.

Mindazonáltal nem lehet kijelenteni, hogy a hódmezővásárhelyi református lelkész esete egyedi lett volna. Révész Imre 1947-es püspöki jelentéséből az derül ki, hogy a tiszántúli egyházkerületben – a püspöki hivatalba befutott adatok szerint – 1944 vége és 1947. május vége között negyvenkét lelkész, tizennégy tanár és harmincegy tanító került valamilyen letartóztatásba. A lelkészek majd húsz százaléka ellen folytattak rendőri eljárást (igaz, másodfokon mintegy kilencvennyolc százalékukat fölmentették)! Jogerősen nyolc lelkészt és két tanárt ítélték szabadságvesztésre.⁴² Szinte mindnyájan az egyéni bosszú és a politikai elfogultság, ellenszenv áldozatai voltak.

---

42 Debreceni Protestáns Lap (az egyházkerület hivatalos közlönye), 1947. június 15.

Vincze Gábor VÁSÁRHELYI (ZSARKÓ) LAJOS, A „NYILAS LELKÉSZ”

Dr. Vásárhelyi Lajos¹ lekipásztor 1909-ben született Hódmezővásárhelyen, kispolgári családban (apja szabómester volt). 1933-ban végzett a debreceni Tisza István Tudományegyetem Teológiai Karán. 1935 augusztusáig Hódmezővásárhely-Fehértóparton szolgált segédlelkészként, ezt követően vallásoktató lett Orosházán, a helyi gimnáziumban. Innen 1938. május elején (a tanév lezárása előtt pár héttel) – állítólag – azért kellett eltávozni, mert „nyilas szellemű”² volt. Az eddig megismert források alapján azonban inkább az a valószínű, hogy – bár 1946-ban a rendőrségen is elismerte, hogy egy időben „bedőlt” a nyilasok szociális demagógiájának és néhány gyűlésükön megjelent – a felettesével, Horváth Kálmán parókus lelkésszel került valamilyen személyes jellegű konfliktusba. Ennek következtében talán egyházfegyelmi eljárás is indult volna ellene, de ezt megúsza azzal, hogy nagy hirtelen Balla Árpád büdszentmihályi segédlelkésszel állást cserélt.

Büdszentmihályon (a mai Tiszavasváron) újabb konfliktusa keletkezett. Az Ajtay Jenő lekipásztorral való nézeteltérésének okát az eddigi forrásokból nem lehet földeríteni, csupán annyi bizonyos, hogy Révész Imre püspök 1940. június 1-i hatállyal fölmentette az állásából. (A fölmentése miatti tiltakozó ívet több száz híve írta alá!)

1940 novemberében ismét új helyre került: a „visszatért” Gömör vármegyében fekvő Özörény lekipásztora lett. A korábban Gömörhorkának nevezett falu lakói túlnyomó részt reformátusok voltak, jó részük a helyi cellulózgyárban dolgozott. (Közülük olyan sok volt a kommunista-szimpatizáns, hogy emiatt a környék csak „kis-Moszkvának” csúfolta a falut.) Az Alföldről származó lekipásztort hamar befogadták és kedvelték, tisztelték, amit az is bizonyít, hogy felekezetre való tekintet nélkül az egész falu részt vett a református templom megjavításában.

1944. július végén megkapta a behívóját, az ungvári M. kir. 24. Honvéd Gyaloghadosztálynál lett táborigazgató és kikerült Galíciába. November elején, mivel egy összecsapás nyomán az ezre-

---

1 Eredeti családnéve Zsarkó. A harmincas évek elején vette fel a Vásárhelyi nevet, az 1947-es perében még a Vásárhelyi (Zsarkó) formát használta, ezt követően teljesen elhagyta az eredeti nevét. Államtudományi doktorátust 1947 júniusában szerzett.

2 MNL CS-CFML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947./6. sz., 9. Horváth Kálmán orosházi lelkésznek a helyi politikai rendőrségen tett vallomása. Vásárhelyi Lajos lelkészi törzslapján nincs nyoma annak, hogy valami „probléma” lett volna vele Orosházán. Másik főnöke, Kadocsa Oszkár iskolaigazgató (akit az orosházi politikai rendőr ugyancsak felkeresett) nem tudott arról, miszerint az intézményben két tanéven keresztül oktató helyettes lelkész „nyilas szellemű” lett volna.

de „szétszóródott”, „önkéntesen otthagytta a katonaságot” és hazatért a családjához Özörénybe. Miskolcon összefutott egy régi ismerősével, dr. Pütkösti Mihály³ Borsod vármegyei főispánnal, országmozgósítási és hadműveleti kormánybiztossal, aki felhívta a figyelmét arra, hogy mivel katonaszökevénynek számít, bármikor kivégezhetik. Közölte vele, ha meg akarja úszni a nyilas hadbíró-ságot, fogadja el a kinevezését a szeptember elején leállt özörényi cellulózzgyár (mely hadiüzemnek számított) hatósági felügyelőjévé. A lelképásztor otthon négy napig gondolkodás után az ajánlatot csak azért fogadta el, mert a munkások fölkeresték, és kérték, hogy vállalja el a gyár vezetését, mivel hónapok óta kenyérkereset nélkül vannak. (Ráadásul, ha beindul a termelés, a behívás alól is mentesülnek.) Ezért vette át november 16-án a gyár vezetését (pontosabban a vállalati felügyelő tisztségét), majd fölutazott Budapestre és ott értékesítette a még meglévő tizenhat tonna cellulózt, hogy legyen miből fizetést adni. Ekkor kereste fel egy másik ismerősét, dr. Budinszky László⁴ igazságügy-minisztert, akitől kért százezer pengő segílyt, amiből közszükségleti cikkeket akart venni a munkásainak. A termelés december elsején beindult, a munkások megkapták a fizetésüket, még azokról is gondoskodott, akik otthagyták a gyárat és – önként vagy kényszernek engedve – beálltak partizánnak. Karácsony előtt a front elérte a falut, emiatt december 17-én családjával a gyár autóján nyugatra távozott. Ausztriából 1945 tavaszán visszatértek az ismét cseh-szlovák uralom alá kerülő faluba, de onnan a szlovák hatóságok kiutasították.

1945 júniusában a családjával hazaérkezett Hódmezővásárhelyre, az igazolóbizottság pedig 1946. január 15-én simán igazolta. Mint kiutasított lelkész, az egyházkerületől kapott valami minimális juttatást, de ebből természetesen nem tudta eltartani a családját. Ezért egy darabig az édesanyja virágboltjában dolgozott, emellett állítólag részben „feketézésből” igyekezett valamilyen jövedelmet biztosítani. 1945 őszén belépett a Független Kisgazdapártba, és annak helyi lapja, a Független Vásárhely belső munkatársa lett,⁵ majd 1946 elején Révész Imre, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke Beretzk Sándorhoz,⁶ Vásárhelykutas lelképásztorához rendelte ki segédlelkésznek. Közben szerette volna Szegeden befejezni a háború alatt megkezdett jog- és államtudományi tanulmányait, mert már csak egy szigorlata volt hátra. Erre azonban abban az évben nem kerülhetett sor.

1946. március 8-án a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztályán jelentést készített Horvát Ottó rendőr nyomozó hadnagy: „*Jelentem, hogy egy ügy nyomo-*

3 Dr. Pütkösti Mihályt még debreceni egyetemista korából ismerte. A nyilas politikus lekötelezettje volt, mert segített abban, hogy a volt felesége 1943-ban állást kapjon az özörényi református elemi iskolánál.

4 Dr. Budinszky László (1895–1946) jogász, politikus. Tanult a Budapesti Tudományegyetem jog- és államtudományi karán, a Műegyetem közgazdász szakán és a Keleti Kereskedelmi Akadémián. 1938-ban belépett a Nemzeti Frontba, a pártegyesülés után a Nyilaskeresztes Párt tagja lett. 1939 és 1944 között országgyűlési képviselő. 1944. október 15. után a Szálasi-kormány igazságügy-minisztere lett. 1946-ban a Budapesti Népbíróság halálra ítélte és kivégezték. <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/02401.htm> (Letöltve: 2021. január 31-én.)

5 Saját neve alatt a Vásárhelyi Független Újság 1946. februári és márciusi számaiban kilenc cikke jelent meg. Ezekben alapjában véve szociális problémákkal, a drágasággal, végül a közeledő béketárgyalásokkal foglalkozott. Áprilisi – a politikai rendőrség szerint – összesen tizenhárom cikket írt névvel vagy név nélkül.

6 Beretzk Sándor (1893–1970) református lelkész. 1928-tól Vásárhelykutason szolgált, részben neki köszönhető, hogy a ma Székkutas néven önálló településen református templom épülhetett. 1950-ben bírósági eljárás folyt ellene, a koncepció per végül fölmentésével fejeződött be, de a kommunista hatalom nyomása következtében 1953-ban kérte a nyugdíjaztatását. Bővebben lásd Vincze, 2008. 160–164.

zása kapcsán a következők jutottak tudomásomra. Vásárhelyi ref. lelkész, az özörényi cellulózzgyár volt gyári felügyelője nyilas párttag volt, ezenkívül összeköttetésben állt Szálasival, Budinszkyvel, illetőleg levelezésben állt Budinszkyvel.⁷ A jelentést rajta kívül aláírta Zalai Sándor főhadnagy, csoportvezető és Ákos Miklós százados, szakcsoportvezető is.

A jelentésnek az lett a következménye, hogy dr. Gajzágó György rendőr őrnagy fölhívta a Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát, hogy – mivel az osztály birtokában olyan terhelő adatok vannak, miszerint a lelkész nyilaskeresztes párttag volt – folytassa le a nyomozást ellene.⁸ Ezek után április 26-án a hódmezővásárhelyi nyomozók munkához láttak. A lelkész édesanyjának két alkalmazottját, majd Vásárhelyi Lajost is kihallgatták.

Az egyik fiatal lány, Lengyel Júlia – állítólag – azt vallotta, hogy a lelkész az édesanyja virágboltjában „több alkalommal kifejtette, hogy a Szálasai, illetőleg a Horthy rendszere sokkal jobb volt, mint a mai rendszer, a kommunistákat csak mint bitangbandát, s a kormányzásra teljesen alkalmatlan társaságot emlegette. Az orosz hadseregre más jelzője nincs, csak az, hogy »csürhe«.⁹ A másik kihallgatott fiatal nő, Magyar Margit jegyzőkönyvben rögzített vallomása szerint „több alkalommal tett olyan kijelentéseket, melyek szerint az előző rendszer sokkal jobb volt, mint a mostani, a csőcselék van most az élen, a vezetőség csupa bűnözőkből, gyilkosokból áll, és ezek az országot tökéletes romlásba viszik. Azt is mondta, hogy az orosz hadsereg mindent ki-visz az országból és hogy ez nem más, mint fegyelmetlen banda, akik teljesen kifosztják a magyarságot. Sajnálkozott, hogy a nyilasok vezetőit elhurcolták, dolgoztatják, és sajnálatát fejezte ki a nyilas miniszterek és vezetők kivégzésekor...¹⁰ Azt ugyan egyik tanú sem igazolta, hogy nyilas párttag lett volna a lelképásztor, egyébként ezt ő maga is cáfolta, akárcsak a többi vádat, ám ez nem számított. Mint ahogy az sem, hogy a két koronatanú október 12-én visszavonta a vallomását.¹¹

A terhelteként kihallgatott lelképásztor – állítólag – azt vallotta, hogy „lelkészi tevékenysége alatt a nemzeti szocialista mozgalomnak a földreformra vonatkozó, valamint a kisemberek és általában a kizsákmányoltak életlehetőségeinek javítására irányuló törekvéseit magáévá tette.” Vallomása szerint bár egyik szélsőjobboldali pártformációnak sem volt tagja, de négy nyilas nagygyűlésen részt vett. Azt tagadta, hogy a két tanú által idézett kijelentéseket megtette volna, csupán annyit ismert be – az ismeretlen nevű hódmezővásárhelyi detektív szerint –, hogy „A kommunista pártban sok bűnöző bújik meg, a kommunizusból nagyon sokan kiábrándultak, és hogy ha most lenne szavazás, akkor a kommunistáknak nem lenne 70 képviselője.”¹²

1946. június 20-án a Magyar Államrendőrség Orosházi Járási Kapitányság Politikai Rendészeti Osztályán készült egy feljegyzés Vásárhelyi Lajos ottani működéséről. Ebből csupán az derül ki, hogy a felettese, Horváth Kálmán lelképásztor szerint – mint a bevezető részben idéztük –, „nyilas érzelmű”

7 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947., 6.

8 ÁBTL, 3.1.9. V-16881, 10.

9 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947., 7.

10 ÁBTL, 3.1.9. V-16881, 11.

11 ÁBTL, 3.1.9. V-16881, 47. (Arra hivatkoztak, hogy a jegyzőkönyvet felolvasás és iratismertetés nélkül írták alá.)

12 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947., 8.

volt. Még azt is mondta, hogy tudomása szerint most „Hódmezővásárhelyen tartózkodik, és nem a legjobb munkát végzi”, mert szerinte „intrikus”.¹³

Hegedűs János rendőrnagy, a hódmezővásárhelyi PRO vezetője június 28-án kihallgatta Vásárhelyi Lajos lelképásztort is. Ő ekkor tagadta, hogy a Nyilas Párt tagja lett volna, annyit azonban elismert, hogy Özörényiből írt néhány levelet Budinszky László nyilas igazságügyi miniszternek, és elfogadta az özörényi cellulózzgyár vezetését. Elismerte azt is, hogy amikor családjával nyugatról hazatért, nem jelentkezett a helyi politikai rendőrségen.¹⁴

Aznap Hegedűs a 273/1-1946. sz. véghatározatával rendőrhatalom alá helyezte, vagyis internáltatta. (Erről augusztus 10.-én értesítette a népbiztonságot.) A „megokolás” szerint azért kellett internálni, mert „a mai rendszert nem tartja alkalmasnak az újjáépítésre”, és nyilas miniszterekkel, főispánnal állt összeköttetésben. ennek köszönhetően pedig megkapta az özörényi cellulózzgyár vezetését.¹⁵

A lelkészt előbb a szentesi, majd október 2-án a Buda-déli Központi Internálótáborba zárták. A másodfokú határozat az internálásról november 19-én született, amit 1947. január 23-án továbbra is fenntartottak. (Amíg Szentesen volt, júliusban le szeretne volna tenni a szegedi egyetemen az utolsó államtudományi szigorlatát, de még rendőri kísérettel sem engedték levizsgáznia...¹⁶)

Augusztus 21-én dr. Kilyén István szegedi népbiztos pótnyomozást rendelt el az ügyében. Arra utasította a politikai rendőrséget, hogy 1.) állapítsák meg, hadiüzem volt-e az özörényi cellulózzgyár, amikor a lelkész elvállalta annak a vezetését; 2.) szerezzék be a Vásárhelyi Független Újságban megjelent cikkeit (a cikk-kivágatok az aktában megtalálhatóak); 3.) ismét hallgassák ki a két fiatal nőt. Ezek után szeptember 10-én ismételtén kihallgatták a két tanút, akik – a tanúkönyvek tanúsága szerint – nagyjából megismételték a korábban tett vallomásukat. Magyar Margit azzal egészítette ki a korábban megtett vallomását, hogy a lelképásztor arra panaszkodott az édesanyjának a virágüzletében, hogy a „kisgazdapárt előtt megverték” (értelemszerűen az FKGP székháza előtt bántalmazták). Az édesanya szerinte azt a kijelentést tette 1945 telén, amikor egyes helyi nyilasokat internáltak, hogy „jó, hogy Lajcsi fiam nincs itthon mert őtet is elvinnék.”¹⁷

A lelképásztor továbbra is a Buda-déli Központi Internálótábor fogja maradt. A következő év, vagyis 1947. első napjaiban a felesége a belügyminiszterhez fordult, arra hivatkozva, hogy a két tanú visszavonta a vallomását, és kérte, hogy ezt figyelembe véve vizsgálják fölül a férje ügyét, és új eljárást folytassanak le ellene.¹⁸ Kérvényéhez csatolta a helyi „szakmaközi bizottság” igazolását, miszerint a lelkész „a demokrácia ellen nem fejtett ki olyan tevékenységet, mely megkívánná azt, hogy még mindig internálva tartassék”, és azt javasolták, hogy helyezték szabadlábra, legfőljebb – ha mindenképpen szükséges – tartsák rendőrhatalom felügyelet alatt.¹⁹

13 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947. sz., 9.

14 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947. sz., 14.

15 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947., 39.

16 ÁBTL, 3.1.9. V-16881, 28–31. (Vizsgáit a népbiztonsági ítélet, illetve a szabadlábra helyezése után tette le, így szerezte meg – az újabb internálása előtt két hónappal – az államtudományok doktora címet.)

17 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947. sz., 13.

18 ÁBTL, 3.1.9. V-16881, 61–62.

19 ÁBTL, 3.1.9. V-16881, 63.

Január 21-én Vásárhelyiné megbízta dr. Verebes Tibor hódmezővásárhelyi ügyvédet, hogy férjét képviselje a „folyamatban lévő bűnügyben”.²⁰ (Ő látta el a védelmet Kovács Dezső tanító, tartalékos zászlós, a volt „kisnyilas” id. Zaka Ferenc és Tompa István honvéd főhadnagy, bűnperében is.) Erről azonban nem értesült a népbíróság, mert fölkererte a szegedi ügyvédi kamarát, hogy jelöljön ki egy védőügyvédet, aki ellátja majd dr. Vásárhelyi Lajos védelmét. Dr. Molnár László hódmezővásárhelyi ügyvédet jelölték ki, de mivel dr. Verebes Tibor korábban már megkapta a megbízást, a jelölés okafogyottá vált.

Dr. Bozsó Béla népügyész csupán 1947. március 3-án küldte meg a népbíróságnak az addig keletkezett iratokat és a 4205/1936.n.ü. számú vádiratot. (Akárcsak más esetekben, ezúttal sem található a népbírósági aktában jegyzőkönyv anépügyészégi kihallgatásról.) A népügyész aNbr. 13. § 3. pontja²¹ és a Nbnov. 12. § 4. pontjába²² ütköző háborús és „népellenes” bűntettek elkövetésével vádolta meg dr. Vásárhelyi Lajos református lelkészt, mert édesanyja virágüzletében megtette az inkriminált kijelentéseit, amivel „a nép és demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött”, ezen kívül „a nyilasok uralomra jutásakor a nyilas közigazgatásban illetve honvédelem keretében önként fontos vezetői állást vállalt és tevékenykedett”. Az indoklás szerint „nevezett tagadásával szemben a tanúk állítása szerint a múltrendszer [sic!] vezetőit, akkor, amikor azokat kivégezték, nem tartotta helyesnek, sőt, kifogás tárgyává tette. A mai rendszert nem tartja alkalmasnak az újjáépítésre, valamint mert a múlt éra alatt közvetlen összeköttetései voltak nyilas miniszterekkel, főispánokkal, [sic!] akiknek közbejöttével az özörsényi cellulóze gyár vezetését kapta meg”.²³ Csupán a két, már korábban kihallgatott lány beidézését javasolta.

A nyilvános népbírósági tárgyalást eredetileg Hódmezővásárhelyen szeretnék volna megtartani, ám a szegedi népbíróság 1947. március 8-án arról értesítette a népügyészséget, hogy „a hódmezővásárhelyi. külön alakított népbíróság hónapok óta nem tárgyal a pártok nem egyezése miatt és előreláthatólag nem is lesz a pártok között megegyezés”, emiatt Szegeden kellene letárgyalni dr. Vásárhelyi Lajos ügyét.²⁴ Az elkövetkező hetekben a hódmezővásárhelyi pártviszály (legalábbis egy időre) elcsúszott, így március 17-én a népbíróság arról értesítette a népügyészséget, hogy április 23-ára tűzte ki a nyilvános főtárgyalás időpontját, a helyszín pedig a hódmezővásárhelyi ógimnázium épülete lesz. (Erről a Buda-déli Központi Internálótábor parancsnokságát is értesítették azzal, hogy a fenti időpontra kísértessék le a vádlottat a városba.)

20 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947. sz., 41.

21 Nbr. = a népbíróságokról szóló 81/1945. M.E. rendelet 13. § 3. pontja kimondja: háborús bűnös az is, „aki nem vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzéséhez vagy megtartásához”. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94500007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei/%3Fpagenum%3D42> (Letöltve, 2021. január 10-én.)

22 Nbnov. = az előbbi rendeletet módosító „novella”, azaz az 1440/1945. M. E. sz.rendelet, melynek 12 §. 4. pontja kimondja: népellenes bűntetben bűnös az is, „aki kényszerű szükség nélkül a nép- vagy demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött”.

23 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947., 29.

24 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947. sz., 65. (A hódmezővásárhelyi Kisgazdapárt még 1946. november közepén hívta vissza a népbírót, mindaddig, amíg a helyi „politikai válság tömegeink akaratának és meggyőződésének megfelelően nem rendeződik.” MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 971/1946. sz.)

A lelkipásztor a vádakkal szemben – védőjén keresztül – 1947. április 9. körül²⁵ megfogalmazta az észrevételeit, tételesen megcáfolva mindent. Előjáróban leszögezte: *„Református pap lévén soha politikával nem foglalkoztam.”* Arra hivatkozott, hogy kényszerhelyzetben fogadta el az özőrényi hadiüzem vezetését. Részben azért, mert hadiszökevénynek számított, és el szeretne volna kerülni a hadbírószági eljárást, másrészt pedig a saját hívei, az özőrényi munkások kérték, hogy vállalja el a megbízást, ezzel megmentve őket a behívótól. Kérte, hogy az özőrényi ténykedése ügyében hallgassák ki Faragó Klárát, aki a szomszédos faluban, Pelsőcön dolgozott a világháború alatt, valamint a feleségét. Azt határozottan tagadta, hogy megtette volna a vádiratban szereplő kijelentéseket, hogy például szánakozott azon, hogy háborús bűncselekmények elkövetése miatt kivégeztek egyes nyilas vezetőket. Végül kérte Takács János²⁶ evangélikus és Beretzk Sándor református lelkipásztorok tanúkénti kihallgatását.²⁷

Az 1947. április 23-i szegedi népbírószági főtárgyaláson dr. Kozma Endre törvényszéki bíró vezette a tanácsot, melynek tagjai Daka Ferenc (SZDP), Kocsis József (szakszervezetek), Lévy Béla (FKGP) Nemes Árpád (NPP), Széll András (MKP), Taraszovics Ödön (PDP) népbírák voltak, a vádat dr. Bozsó Béla népügyész képviselte. A tárgyalást gyorsan berekesztették, ugyanis kiderült, hogy a vádlottat nem kísérték le a Buda-déli internálótáborból! A három nappal később változatlan összetételben összeülő népbírószági tanács előtt nem érezte bűnösnek magát. Ismét elmondta, hogy miért vállalta el az özőrényi hadiüzem vezetését. Tagadta, hogy valaha is nyilas lett volna. Azt vallotta, hogy Budinszky László nyilas igazságügyminiszternek csupán azért írt levelet, hogy kikönyörögjön tőle százezer pengőt, amiből ki tudta fizetni a munkásait. Ezúttal is tagadta, hogy megtette volna azokat a kijelentéseket, amelyeket a vád két tanúja – állítólag – vallott.

Ezek után behívták a vád két tanúját. A két fiatal nő ismételten visszavonta a rendőrség előtt korábban tett vallomását. Magyar Margit kijelentette: *„A rendőrségen [...] több alkalommal hallgattak ki, megfenyegettek, hogy lecsuknak, mert én is olyan vagyok, mint a vádlott, és felsoroltak egy csomó kijelentést, hogy ezeket a vádlott mondta. Aláírtam velem egy jegyzőkönyvet, melyet én félelmemben aláírtam.”*²⁸ A szerencsétlen amikor hírét vette, hogy a lelkészt internálták, magát okolta emiatt, és fölmondott. A tárgyaláson amikor megeskették, olyan sírógörcsöt kapott, hogy ki kellett vezetni a teremből. (Ezt a helyi kommunista napilap is megemlítette az ítéletről szóló írásában.) A másik tanú, Lengyel Júlia ugyancsak tagadta, hogy a vádlott valóban tett olyan kijelentéseket, melyeket a rendőrségen a szájába adtak. Azt vallotta, hogy először Hegedűs János nyomozó hallgatta ki (ez még valamikor 1946 április elején lehetett), később pedig Koltai (Klein) Vilmos 1946 szeptemberében, aki már egy előre elkészített jegyzőkönyvet íratott alá vele. Megjegyezte, hogy mindkét nyomozó *„annyira gorombán beszéltek velem, hogy nem mertem kérni, hogy azt előbb*

25 A beadványon alján nincs dátum, a hátoldali pecsét szerint április 11-én iktatták a népbírószágon.

26 Takács János (1911–2013) evangélikus lelkész. 1938-tól Tótkomlóson tanítóként működött, majd 1941-ben a hódmezővásárhelyi gyülekezetet hívta meg lelkipásztorául. Hatvankét éven keresztül szolgálta a szórvány-gyülekezetet. Kovács, 2015. 273.

27 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947. sz., 42–43.

28 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947., 21.

elolvassam.” – mondta. Félelmében anélkül írta alá a jegyzőkönyvet, hogy előtte megismerte volna annak tartalmát.²⁹

A védelem egyik tanúja, Faragó Klára, aki az Özörénnyel szomszédos Pelsőcön volt gyógyszerész-nő, szemtanúként ezt vallotta: „Tudomásom van róla, hogy a vádlott a munkások kérésére elvállalta a leállt cellulóze gyár vezetését. Ezt maguk a munkások mondták el nekem azzal, hogy így akartak megszabadulni a katonai szolgálat alól. A munkások a legnagyobb szeretettel beszéltek a vádlotról. Azt is tudom, hogy a vádlott leventéket is felvett a munkások közé, hogy azoknak se kelljen elmenni.”³⁰ A többi tanú (pl. Beretzk Sándor, Takács János lelkészek) azt vallották, hogy sohasem volt szélsőséges, Szálasit elítélte, és kimondottan szociális gondolkodású embernek ismerték. Tanúskodott a lelkész felesége is, aki elmondta, milyen megfontolások után vállalta el a férje az özörényi gyár vezetését. Ugyanazt mondta, mint Faragó Klára: a gyári munkások a lelkési lakásukban könyörögtek, hogy vállalja el a felkérést, hogy végre fizetéshez juthassanak, és megússzák a behívót.

Az elhangzott vallomások ellenére dr. Bozsó Béla népbünyész fenntartotta az eredeti vádat. A népbírók közül a PDP-s Taraszovics Ödön a tanácskozási jegyzőkönyv szerint azt hangoztatta, hogy az elhangzott vallomásokból egyértelműen kitetszik, hogy a vádlott jószándékból vállalta el az özörényi gyár vezetését, ami pedig a másik vádpontot illeti, bűnösségét azért nem lehet megállapítani, mert „a tanúk egybehangzó vallomása alapján nyilvánvalóan kitűnik, hogy a rendőrségen vallomásokat kényszer hatása alatt tették.”³¹ Ehhez a véleményhez csatlakozott az NPP-és Nemes Árpád és a kiszagda-delegált Lévy Béla. Velük ellentétben Széll Sándor (MKP), Baka Ferenc (SZDP), és Kocsis József (Szabad Szakszervezetek) az első vádpontban (az özörényi gyár vezetésének elvállalása miatt) bűnösnek találták, míg a második vádpontra (az állítólagosan megtett inkriminált kijelentéseiről van szó) nézve felmentő ítélet mellett szavaztak. Mivel szavazategyenlőség keletkezett, a tanácsvezető bíró szavazata döntött: dr. Kozma Endre törvényszéki bíró szintén bűnösnek találta az első vádpontban.

Ennek folytán dr. Vásárhelyi Lajost a Nbr. 13. §-a 3. pont. 6. bekezdésébe³² ütköző „háborús bűntettben” találták bűnösnek, ezért „a Nbnov. 9. § a) pontja és a Nbnov. 1. § 8. pontja a Btk. 92 §.-ának felhívásával” tíz hónap börtönbüntetésre és mellékbüntetésként háromévi politikai jogvesztésre ítélték.³³ (A helyi kommunista hecclap az ítélet kihirdetése után három nappal azt hazudta róla, hogy egyebek mellett azért ítélték el a „nyilas lelkészt”, mert a „Szálasi uralom alatt a Felvidéken fejtett ki erős nyilastevékenységet”, valamint „állandó levelezésben állott Szálasi igazságügyminiszterével”.³⁴ Az ÁVH helyi emberei később is „Szálasi papjaként” emlegették...)

A kilenc hónap, huszonöt napnyi internálást a népbíróság előzetes letartóztatásnak tekintette, és azt a kiszabott büntetésbe beleszámította, ezért az ítélethozatal utáni négy³⁵ napot a hódmező-

29 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947., 22.

30 l. h.

31 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947., 27.

32 Eszerint háborús bűnös az is, „aki a háborús hírverés szolgálatában jelentős szellemi munkát végzett.”

33 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947., 32.

34 VN 1947. április 29. „10 hónapra ítélték a nyilas lelkészt”.

35 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947., 67., 70.

vásárhelyi járásbíróóság fogdájában töltötte, majd szabadlábra helyezték. Sokáig nem maradt szabadon, ugyanis Koós István ávós alhadnagy már július 9-én javasolta, hogy tartsák rendőrhatalósági felügyelet alatt, amit Szeverle Mihály rendőrszázados másnap jóvá is hagyott.³⁶ Augusztus 5-én a Budapesti Rendőrfőkapitányság Államvédelmi Osztálya elrendelte az ismételt rendőrhatalósági őrizet alá helyezését – vagyis internálását.³⁷ (Talán az újabb internálása miatt – a valódi ok az eddig megismert forrásokból nem derült ki –, a Békés-Bánáti Református Egyházmegye 1947. október 9-én jogerősen feddésre ítélte.³⁸) Az internálást végül 1948. január 28-án szüntették meg, de még 1949. február 5-ig³⁹ rendőrhatalósági felügyelet alá állott.

Bár három évre eltiltották a közügyek gyakorlásától, mindez nem jelentette azt, hogy a lelkészi hivatását föl kellett volna adnia, hiszen hivatalvesztést a világi bíróság ki sem mondhatott. A szabadulása után tehát Beretzk Sándor mellett, a fehértóparti missziói ponton szolgált, később az ótemplomi rész-egyházközség beosztott lelkésze lett. Egy 1948. október 19-i presbiteri gyűlésen azt javasolták, hogy a presbitérium, illetve a gyülekezet dr. Vásárhelyi Lajost hívja meg Vásárhelykutasra (Beretzk Sándor helyett, akit pedig az újtemplomi gyülekezettel szerették volna meghívni).⁴⁰ A lelkész azonban – már csak azért is, mert Beretzk maradt a helyén – decemberben a csúcsi lelkészi állást szerette volna elnyerni.⁴¹ (Az ottani lelkész, Gyórfy Sándor ugyanis az újtemplomi állásra pályázott.) Az 1949. januárban önállósult Hódmezővásárhely-csúcsi egyházközség gyülekezete júliusban meghívta lelképásztoraúl.

Vásárhelyi a kommunista hatalommal igen hamar összetűzésbe került. 1949 októberében a Hódmezővásárhely határában lévő vereskutasi tanyai iskola neofita, kommunista igazgatója igyekezett őt akadályozni abban, hogy – a korábbi évek gyakorlatának megfelelően – az iskola épületében tartson istentiszteletet, de kiharcolta, hogy továbbra is használhassa a helyiséget.

Amikor 1950 novemberében a baloldali beállítottságú Márton Árpád⁴² nyugdíjba vonult, megpályázta a Hódmezővásárhely központjában lévő, ótemplomi egyházközség lelkészi állását, amit el is nyert, és ott szolgált tovább. Az, hogy sokáig nem maradhatott az egyházközség élén, három embernek köszönhető: Óvári Lászlónak, az Állami Egyházügyi Hivatal Csongrád megyei főelőadójának, valamint az „egyházi ítéletvégrehajtóknak”, az MDP kiszolgálóinak: Péter Jánosnak, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspökének és Munkácsy Györgynek, Csongrád megyei esperesnek.

***

36 ÁBTL, 3.1.9. V-16881, 72–73.

37 Végh Rezső hódmezővásárhelyi rendőr százados 1947. október 30.-án egy véghatározatában ezt azzal indokolta, hogy a korábban megszüntetett rendőrhatalósági őrizet „alapját képező okok olyan súlyosak, hogy további rendőrhatalósági őrizet alatt tartása a mai politikai helyzetben feltétlen kívánatos”. ÁBTL, 3.1.9. V-16.881, 84.

38 TtREL, I. 1. i. fond, 17. doboz, Vásárhelyi Lajos törzslapja. Az egyházmegyei bírósági iratok között nincsen nyoma az ügynek.

39 ÁBTL, 3.1.9. V-16881, 97–98.

40 FÜ 1948. október 27. „A vásárhelyi református papok határozata a megüresedő lelkészi állások betöltéséről.”

41 FÜ 1948. december 3. „A csúcsi református lelkészség ügye.”

42 Márton Árpád (1879–1953) 1903-ban végzett a kolozsvári Theológiai Fakultáson. 1906-ig Küsmődön előbb segédlelkész, majd parókus lelkész lett. 1916-ig bukaresti szórványlelkész, utána tábóri lelkész. 1919. február 22-től került Hódmezővásárhelyre. 1920. május 1-től 1930. október 5-ig hitoktató lelkész, majd 1950. november 1-ig ótemplomi lelképásztor volt. Presztóczi, 2019, 120.

A politikai rendőrség azután sem hagyta békén, hogy megszüntették a rendőrhatósági felügyeletét. 1949. augusztus 8-án az ÁVH szegedi osztálya „*kompromittáló adatok*”⁴³ alapján beszervezte az ún. „B” (bizalmi) hálózatába. Az ÁVH iratanyagának döntő többsége 1956-ban megsemmisült, emiatt nem lehet tudni, hogy ténylegesen végzett-e besúgói tevékenységet, de egy 1968-as jelentésben⁴⁴ (melyben röviden összefoglalták korábbi kapcsolatát a politikai rendőrséggel) az olvasható, hogy „*a kapcsolat rövid időn belül megszűnt*”.⁴⁵ Sokáig nem örülhetett a „szabadságnak”: 1951. szeptember 10-én a beszervezést felújították, amely ellen két hét múlva írásban (!) tiltakozott. Ennek ellenére – állítólag – 1954. július 12-ig „foglalkoztatták”, majd, mint alkalmatlant kizárták. Azt, hogy ez mit jelent, iratok hiányában csak találgatni lehet. Feltehetően arról van szó, hogy dr. Vásárhelyi Lajos rendszeresen megtagadta a „munkát” és nem jelentett, vagy jelentései operatív szempontból használhatatlanok voltak. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a kemény Rákosi-diktatúrában tiltakozni merészelt a beszerzése ellen, amiből arra lehet következtetni, hogy még sem sikerült megfélemlíteni, megtörni.

---

43 Ez bármi lehetett: politikai múlt, bűnügy, „nőügy” stb.

44 ÁBTL, 3.1.5. 0-13586/5., 318–319. Geréb Sándor alezredes, a BM III/III-1-c osztály vezetője és Kiss Ervin alezredes 1968. december 23-i jelentése.

45 Kincses Imre ÁVH-s hadnagy egy 1950. május 19-i jelentésében még mint „B egyénünk”-et említette, de más információt nem adott róla. ÁBTL, 3.1.9., V-1090, 33.

Miklós Péter – Vincze Gábor ARDAI TIBOR ÉS KÖNYVES TIBOR JEZSUITA KÁPLÁNOK, AKIK „IZGATTAK”

Az alább ismertetendő két népbírósági perben az a közös, hogy mindkét jezsuita káplánt „izgatás” vádjával ítélték el.

Az „izgatási perek” azt követően kezdődtek el, hogy a nemzetgyűlés – az MKP és az SZDP kezdeményezésére – megszavazta az 1946. évi VII., „a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről” szóló törvénycikket, melyet 1946. március 23-án hirdettek ki. Sulyok Dezső, az FKGP-ből pár nappal korábban kizárt képviselő (aki már a törvényjavaslatot is „kodifikált terrornak” minősítette) által „hóhértörvény”-nek aposztrofált jogszabályban számos „gumiparagrafus”-nak minősíthető jogszabályi hely található. Tanulmányunk szempontjából a legfontosabbak a törvény 2. §. b), c) és d) pontjai, valamint a 4. §. 1. bekezdése, ugyanis ezekben kimondták: „*Büntettet követ el: [...] b) a demokratikus államrend vagy annak alapintézményei ellen gyűlésre izgat, c) egyes személyek vagy csoportok ellen azok demokratikus vagy köztársasági meggyőződése miatt gyűlésre izgat, d) az állampolgári szabadság vagy jogegyenlőség érvényesülése ellen vagy nemzetiségi, faji vagy felekezeti gyűlölködésre izgat, illetőleg annak felkeltésére alkalmas más cselekményt követ el. [...] 4. § (1) Vétiséget követ el, aki két vagy több személy jelenlétében olyan valótlan tény vagy való tény olyan módon állít vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy az 1. § (1) bekezdésében meghatározott államrend vagy köztársaság iránt megvetést keltsen vagy nemzetközi megbecsülését csorbítsa.*”¹

Az 1946: VII. törvénycikk alapján megvádolt személyek ügyének tárgyalására az ítéltáblák székhelyein, Budapesten, Debrecenben, Győrött, Pécsen és Szegeden úgynevezett népbírósági különválasztásokat állítottak fel. Ezekbe a tanácsokba csak az MKP, az SZDP, az NPP, valamint az FKGP delegálhatt népbírókat, a PDP és a szakszervezetek – ellentétben a „rendes” népbíróságokkal – nem. A négy népbíró egészítette ki egy szakképzett jogász tanácsvezető bírót, akit az igazságügyminiszter nevezett ki. (Ezt nevezték „ötös tanácsnak”). Meg kell jegyeznünk, hogy ez a törvény a kommunisták uralta erőszakszervezetek „csodafegyvere” lett: eredetileg ugyan a „demokratikus államrend” vé-

---

¹ A jogszabályt lásd: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94600007.TV6searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpage-num%3D42> (Letöltve: 2021. január 18-án.)

delmérő lett volna hivatott gondoskodnia, a valóságban azonban a „lopakodó diktatúra” ellenfeleinek üldözésére és rendőr-, illetve hóhérekre juttatására alkalmazták. A korabeli ügyeket megnézve, bátran kijelenthető: „izgatás” vádjával tulajdonképpen már 1945-től bárki (hangsúlyozzuk: bárki!) megvádolható volt. A „hóhértörvény”, „gumiparagrafusai” 1946-tól azonban a parttalan följelentgetésekre, hamis vádaskodásokra nyújtottak lehetőséget. A háttérben sok esetben személyes bosszú, leszámolás állt. Emellett arra is alkalmas volt a törvény, hogy egy nemkívánatos politikai ellenfelet (például egy választási kampányban elhangzó vélt vagy valós kijelentésért) vagy – mint az alábbi esetben is látható – egy, a helyi kommunisták által „kipécézett” lelkészt a különtanács elé juttassanak.

Az „ötös” tanácsok az 1946. évi VII. törvénycikk alapján 1946 és 1950 között országosan 5625 személyt marasztaltak el.² (Akik ellen a fenti jogszabályban foglaltak miatt emeltek vádat, azokat ügyük lezárulása, fölmentésük, vagy elítélésük és szabadulásuk után, egészen az 1960-as évek végéig, 1970-es évek elejéig szemmel tartották, külön dossziét vezettek róluk a rendőrség politikai osztályán.)

***

Könyves (eredeti neve Koczet) Tibor 1916. október 21-én született Budapesten. Édesapja detektív-felügyelő volt. 1934-ben érettségizett az esztergomi bencés Szent István Gimnáziumban, majd belépett a jezsuita rendbe. 1936-ban tett szerzetesi fogadalmat, 1936–37-ben főiskolai hallgató volt, rövid ideig a kalocsai bencés gimnáziumban tanított. Tanult Kassán, majd 1942–43-ban Szegeden, a hittudományi főiskolán. A szovjetek elől előbb Budapestre menekült, majd Ausztriába, Bécsbe. 1946. június 28-án szentelték pappá.³ Több plébánián szolgált segédlelkészként, míg 1948. július 31-ével Hódmezővásárhelyre helyezték, a Szent István templomban lett segédlelkész és hitoktató.

A jezsuita atyára hamar fölfigyelt a politikai rendőrség. 1948. szeptember 29-én Hódmezővásárhelyen készült róla négy MDP-tag előző napi jelentése⁴ alapján egy összefoglaló. Ebben az olvasható, hogy a jezsuita atya „nem híve a demokráciának”. A négy „éber elvtárstól” megtudták, hogy mint a Damjanich utcai iskola hitoktatója, „nem a demokrácia megalégedésére folytatja a működését.” Azt állították, hogy az 1948. szeptember 26-án, délelőtt fél kilenckor a tanulóifjúságnak elmondott szentmiséjén egyebek mellett például ezt mondta: „Nekünk félelemnélküli katolikusokra van szükségünk, akik adott esetben még a haláltól sem rettennek vissza. Ezt úgy érzük el, hogy megtagadjuk önmagunkat és minden eszközzel megvédjük katolikus hitünket, a vallást az egyház ellenségeivel szemben. Nagyon vigyáznotok kell gyermekeim, mert az iskolában most a jelenlegi viszonyok könnyen elronthatnak, megmételyezhetnek benneteket, mert az ifjúság nevelésének kérdése mindig annak kezében van, aké a hatalom. A jelenlegi államhatalom az istentelenek hatalma, akik minden eszközzel a ti lelketek ellen, papjaitok és egyházaitok ellen küzdenek.” Beszé-

² Szakács – Zinner, 1997. 193–197.

³ ÁBTL, 3.1.9. V-11428, 24.

⁴ Ezeket csak a vizsgálati dosszié tartalmazza. Lásd ÁBTL, 3.1.9. V-11428, 5–9.

dét folytatva a páter – a tanúk szerint – kifejtette, hogy az „istentelenek” ötezer papot internáltak, hétszázat pedig méreginjekcióval meggyilkoltak. Majd így folytatta: „A marxi materializmus halálos ellensége a vallásnak és a papoknak. Ezek azt mondják, hogy nincs Isten, és Jézus sem volt. Ki akarják ölni az emberek lelkéből a vallásos érzelmet, hogy ezzel megalapozzák világi hatalmukat az emberek fölött. Nektek, kedves gyermekeim nagyon óvatosnak és elővigyázatosnak kell lennetek, nehogy cukorral, cirkusszal és futballal elcsábítsanak benneteket. [...] Az iskolában jó példával, imádsággal szeretessétek meg magatokat és rajtatok keresztül istent [sic!] a más vallásúak és az istentelenek gyermekeivel, mert ők el vannak tévelyedve.” Kétségtelenül patetikus és didaktikai felhangoktól sem mentes mondanivalóját a következő szavakkal zárta: a fenti okok miatt „kell nekünk önmegtagadóknak lennünk, akik legyőzhetetlenül hiszik a vallás fontosságát, mert csak így válhatunk félelem nélküli katolikusokká, ezáltal biztosíthatjuk vallásunk, egyházunk győzelmét az istentagadók fölött.”⁵ A jelentés négy (nyilván az MDP által odaküldött) „éber elvtárs” információi alapján készült, ráadásul az egyikük református vallású volt! Ő, Heckel Tibor villanytelepi tisztviselő mondta azt, „ő bizonyos volt abban, hogy ha beszédét illetékes rendőri szervek hallották volna, a pap nem érte volna meg a reggelt a plébánián.”⁶

1948. október 14-én a BM ÁVH budapesti központjában dr. Décsi Gyula⁷ r. alezredes, alosztályvezető utasította a szegedi osztályt, hogy az atyát vegyék őrizetbe és adják át a népügyészségnek. Ha pedig a népügyészség szabadlábra helyezné, tegyen javaslatot az internálására.⁸ 19-én Zana László r. alhadnagy, a hódmezővásárhelyi államvédelmi kirendeltség vezetője gyanúsítottként hallgatta ki. A jegyzőkönyvből az derül ki, hogy beismerő vallomást tett.⁹ Ezt követően átkísérték a szegedi ÁVH-osztályra.¹⁰ Másnap feltehetően Zana Hódmezővásárhelyen elkészítette a környezettanulmányját. Ebben azt állította – a nála talált iratok és „elejtett szavai” alapján –, hogy „szimpatizált a nyilasokkal és a Volksbundistákkal. A jelenben csak a szószerken politikál, ez azonban felér a párt-szónoklásig. Teljesen hibásnak tartja a mai rendszert, megbízható és hű híve [a] hercegprímásnak. Fanatikusan a klérus embere. Beszédei néhány kivétellel mind demokrácia ellenesek. Különösen az Úttörő mozgalom ellen van kikelve. [...] Nevezett, attól függetlenül, hogy nagy képzettségű,

5 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1552/1948. 4.

6 ÁBTL, 3.1.9. V-11428, 12–13.

7 Dr. Décsi (Damweber) Gyula (1919–1990) jogi egyetemet végzett, 1940–1944-ben revizorként, majd a jogi osztály munkatársaként dolgozott a Pénzügyi Központban. Belépett az MKP-ba, 1945 októberétől a politikai rendőrség őrnagya, 1947 decemberétől alezredes. 1948-ban a BM ÁVH nyílt nyomozási alosztályának a vezetője lett. Részes volt több jelentős koncepció politikai per – többek között a Mindszenty- és a Rajk-per – lebonyolításának. 1951. elejétől 1952 novemberéig a miniszter első helyettese, ezután igazságügy-miniszter volt. A Péter Gábor és társai ellen indított eljárás keretében 1953. januárjában őrizetbe vették, majd kilencévi szabadságvesztésre ítélték. 1957-ben, perújítási eljárás során nyolcévi börtönbüntetésre ítélték, majd büntetését felezve szabadlábra helyezték. Az Akadémiai Kiadó szótárszerkesztőségének vezetőjeként ment nyugdíjba. http://server2001.rev.hu/oha/oha_display_biography.asp?id=4025&idx=55&lang=h (Letöltve 2010. január 20.)

8 ÁBTL, 3.1.9. V-11428, 15.

9 ÁBTL, 3.1.9. V-11428, 17–19.

10 Letartóztatásáról – a szegedi Délmagyarországra hivatkozva – a helyi kommunista napilap a szokásos stílusban reagált: „Ismét a templomi szószerket használta fel a fekete reakció, hogy demokráciánkat rágalmazza. Szentbeszéd helyett a népi demokráciát ócsárolta P. Könyves Tibor jezsuita szerzetes a vásárhelyi Szent István templom vasárnap délelőtti diákmiséjén”. VN 1948. október 23. „A vásárhelyiek imádkozni akarnak a templomban – nem reakciós uszítást hallgatni.”

*több nyelvet beszélő egyén, határozatlan, gyáva természetű, hajlamos a hazudozásra.*¹¹ Ez utóbbi állítását nem lehet tudni, hogy mire alapozta...

A népügyészség október 21-én rendelte el az előzetes letartóztatásba helyezését, bár ez már két nappal korábban megtörtént. Erről Hamvas Endre szegedi római katolikus püspököt értesítették,¹² nyilvánvalóan azért, mert még azzal sem voltak tisztában, hogy Hódmezővásárhely nem az ő egyházi joghatósága alá tartozott, hiszen a város és környéke a váci egyházmegye része volt. Pétery József váci püspök négy nappal később a Szent István plébániát vezető Zsíros Ferenc jezsuita atyától értesült a fiatal hitoktató-káplán letartóztatásáról: *„Fájó szívvel jelentem, hogy P[áter]. Könyves Tibor SJ önálló hitoktatót, ki itt szeptember óta működik, folyó hó 19-én d. u. 5 óra után az államvédelmi rendőrség letartóztatta. Másnap már Szegedre kísérték és a következő napon kihallgatás után a Csillag Börtönbe került, ahol 2–3 hét múlva bekövetkezendő tárgyalását várja. A letartóztatás okát biztosan nem tudjuk, szobájában nagy kutatást rendeztek, néhány füzetlapot, régi jegyzeteket, néhány füzetet, 1 pápai körlevelet foglaltak le.*¹³

Népügyészségi kihallgatásának az ő esetében sem találni nyomát a népbírósági aktában, bár a népbírósági vallomása szerint ott is kihallgatták. Október 21-én dr. Háberl Pál népügyész megküldte a nyomozati iratokat és a vádiratot a népbíróság különtanácsának. Az 1738/1948.n.ü. számú vádiratban az előzetes letartóztatásban lévő jezsuita atyát az 1946. évi VII. tc. 2. §-ának b) pontjában meghatározott „izgatás” bűntettével vádolta meg, mert megtette az inkriminált kijelentéseket, mellyel *„a demokratikus államrend elleni gyűlöltre izgatott”,* egyebek mellett azzal is, hogy *„5000 papot elinternáltak, 700-at pedig injekcióval tettek el láb alól”.*¹⁴ A népügyész még azt is megjegyezte, hogy az ÁVH szegedi osztálya kezdeményezte a vádlott elleni eljárást. Azt a négy személyt indítványozta tanúként beidézni, akik jelen voltak a szeptember 26-i délelőtti misén. Végül indítványozta a vádlott előzetes letartóztatásának meghosszabbítását.

November 5-én a jezsuita atya meghatalmazta dr. Székely Imre Kálmán ügyvédet, hogy képviselje őt a bűnperében, erről azonban a népbíróság nem tudott, mert kérésére december 13-án a szegedi ügyvéd kamara dr. Molnár László ügyvédet nevezte ki védőnek. Ennek ellenére dr. Székely maradt a vádlott védője.

A szegedi népbíróság különtanácsát dr. Kovács László vezette, a tagok pedig Bujdosai Pál (MDP), Horváth István (FKGP), Nagy Sándor (NPP) és Száraz Ferenc (MDP) népbírák voltak. A vádat dr. Mirlassin László népügyész képviselte.

A Hódmezővásárhelyen 1948. december 22-én megtartott, nyilvános főtárgyaláson a jezsuita hitoktató-káplán nem érezte bűnösnek magát. Tagadta, hogy beszédével a „demokratikus államrend” ellen akart volna izgatni. Kifejtette, hogy mondanivalójának alapjait Mindszenty József hercegprímás 1946. szeptember 1-jei körleveléből, valamint XII. Piusz pápa (Eugenio Pacelli) 1945 karácsonyán elmondott beszédéből vette. Az internált és elpusztított papokkal kapcsolatban a

11 ÁBTL, 3.1.9. V-11428, 24.

12 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1552/1948. 34.

13 VPKL A. I. 1. d. Hódmezővásárhely. V. doboz (1945–1962) 6678/1948. sz.

14 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1552/1948. 16.

nácizmus áldozataira beszélt, adatait Havass Géza könyvéből merítette. Amikor a tanácsvezető bíró elé tárta a rendőrségi kihallgatásán tett vallomásáról fölvevett jegyzőkönyvet, azt vallotta, hogy az nem felel meg a valóságnak. A kihallgatást vezető ávós azt mondta neki, jobban jár, ha a jegyzőkönyvet aláírja, még ha az nem is felel meg a valóságnak, mert majd a népügyészségen vallomását úgy is módosíthatja – „ellenkező esetben bajom is lehet”, mondta neki.¹⁵ A népügyész előtt tett vallomását fönntartotta (erről viszont – mint említettük – nem vettek föl jegyzőkönyvet).

A beidézett négy tanú közül az első kettő (mindketten reformátusok – mit is kerestek egy katolikus, iskolásoknak tartott délelőtti szentmisén?) már nem emlékezett pontosan arra, mi is hangzott el szeptember 26. reggel a templomban, Heckel Tibor csak annyit szögezett le: „egy izgatónak, demokrácia ellenes beszéd volt”.¹⁶ A következő tanú is fönntartotta a rendőrségen tett vallomását. A védő ezután kérte három személy tanúkenti kihallgatását, ám ezt a különbíróság végzésével elutasította, mert „a kihallgatott tanúk vallomása alapján tisztázottnak és elbíráhatóknak találta” a bűnügyet.¹⁷ Ezt a védő semmisségi okként jelölte meg.

December 22-én a népbíróság különtanácsa az 1552/1948/4. számú elsőfokú ítéletben P. Könyves Tibor jezsuita hitoktató-lelkészt az 1946. évi VII. tc. 10. § 3. és 5. bekezdése¹⁸ alapján főbüntetésként négyévi börtönbüntetésre ítélte (a két hónap előzetes letartóztatás beszámításával), mellékbüntetésként pedig tíz évre eltiltotta hivatalától és politikai jogainak gyakorlásától. A fölmerült teljes perköltség is őt sújtotta, ezt azonban a bíróság behajthatatlannak nyilvánította. Az indoklásból az derül ki, hogy kizárólag a vád tanúinak (hamis) vallomásai alapján ítélték el első fokon. Enyhítő körülményt nem észleltek. Súlyosbító körülményként fogták viszont föl, hogy „a vádlott, mint pap templomban mondotta el, ahogyan éppen az ifjúsághoz intézte, akiknek a lelkét könnyebb befolyásolni”.¹⁹ Az előzetes letartóztatást továbbra is fönntartották.

Érdemes megjegyezni, hogy december 22-én nem csupán a jezsuita hitoktató-segédlelkészt ítélte el a szegedi különbíróság tanácsa. A helyi kommunista napilap másnap úgy fogalmazott, hogy „egész nap megszakítás nélkül a késő délutáni órákig tárgyalta Vásárhelyen a letartóztatott gazdák, valamint P. Könyves Tibor jezsuita szerzetes ügyét.”²⁰ Nyugodtan kijelenthetjük, hogy aznap (is) „futószalagon” hozták meg az ítéleteket! Aznap „izgatás” miatt első fokon Hegedűs Istvánt és Radics Mihályt két és fél-két és fél évre, utóbbi apját, Radics Balázst, valamint Pető Sándort, Csáky Sándort két-két évre, rajtuk kívül Szilágyi Ernőt és Kenéz Józsefet másfél-másfél évre ítélték. Tóbiás

15 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1552/1948. 7. (A rendőrségi kihallgatása nem található meg a népbírósági aktájában!)

16 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1552/1948. 8.

17 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1552/1948. 9.

18 A 10. §. 3. bekezdése szerint „A 2. §-ban meghatározott cselekmény büntetése két évtől tíz évig terjedhető börtön.” Az 5. bekezdése szerint „A jelen törvényben meghatározott bűncselekmények esetében mellékbüntetésként a hivatalvesztést és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését minden esetben ki kell szabni. [...] Az 1. § (1) bekezdésében meghatározott büntett miatt, ezenfelül az elkövető egész vagyonának, a jelen törvényben meghatározott egyéb büntettek miatt pedig egész vagyonának vagy vagyona meghatározott hányadának elkobzását is ki kell mondani.” <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94600007.TV> (Letöltve: 2019. október 10-én.)

19 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1552/1948. 18–20.

20 VN 1948. december 23. „Izgatás büntette miatt súlyos börtön- és pénzbüntetésre, vagyoneklobzásra ítélték nyolc vásárhelyi gazdálkodót”.

Ernő megúszta háromezer forint pénzbüntetéssel.²¹ Mint tanulmányunk második felében olvasható, egy hónappal később hasonló „futószalagon meghozott” ítéletek születtek aznap is, amikor a másik jezsuita atyát elítélték.

A következő évben, 1949. január közepén a védőügyvéd megküldte a semmisségi panasz indoklását a népbíróságnak. Már a beadvány elején leszögezte, hogy „igen súlyos sérelem” az, hogy a védelem tanúit nem volt hajlandó az „ötös tanács” meghallgatni. Már csak azért is, mert „csak el kell olvasni a vád tanúinak nyomozati vallomását, s mindenki számára világos, hogy a stereotip és szinte kísértetiesen egybehangzó mondatok, amelyek uniformizálják a négy tanú vallomását, nem négy, hanem egyetlen egy munkájának eredményei.” Ezzel a védő egyértelműen arra utalt, hogy a tanúk „összehangolt” vallomást tettek a rendőrségen. A politikai rendőr „a szájukba adta” a „megfelelő” vallomást – nem véletlen, hogy a tárgyaláson már nem is emlékeztek rá, hogy mit vallottak korábban.²² Dr. Székely Imre Kálmán kétségbe vonta, hogy a tényállás „a törvénynek megfelelő módon van-e megállapítva”.²³ A logikus érvelésének – mint utólag kiderült – semmiféle hatása sem lett.

1949. február 9-én dr. Borbély János a védelem által bejelentett felfolyamodás elutasítását javasolta a NOT-nak. Hat nappal később a NOT elutasította az elítélt és védője felfolyamodását, és az előzetes letartóztatás továbbra is hatályban maradt.

A NOT dr. Jankó Péter²⁴ vezette tanácsa (a tagok: dr. Biczó Sándor előadó, dr. Lázár Miklós, dr. Horányi Nándor és dr. Fadgyas András szavazók) 1949. június 13-án meghozott, NOT.I.148/1948-9. számú ítéletében az elsőfokon eljáró szegedi népbírósági külön tanács ítéletét megsemmisítette. Helyette Könyves Tibort három évi börtönre, mint főbüntetésre, tíz évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen tartalmú felfüggesztésére, továbbá feltalálható vagyona egyharmad részének elkobzására, mint mellékbüntetésre ítélte. Az indoklásban a Jankó-tanács kifejtette, hogy a szegedi népbíróság „a bűnösségi körülményeket helytelenül mérlegelvé, vádlottat túl szigorú büntetéssel sújtotta”. Továbbá enyhítő körülményt is talált. „...az Országos Tanács az elsőfokú ítéletnek a büntetést kiszabó rendelkezését megsemmisítette. Súlyosbító körülményül vette, hogy vádlott, mint pap a reábizott diákokhoz intézte a vádbeli alkalommal izgató beszédét, akikre szavai a tanító és tanítvány közötti viszony természeténél fogva fokozott hatással lehettek. Enyhítő körülmény ezzel szemben, hogy a vádlott vallási túlbuzgalmában cselekedett.”²⁵

Szeptember 12-én a szegedi népbíróság jogerőssé nyilvánította az ítéletet. Könyves Tibor büntetését 1950. március 15-ig a szegedi Csillagbörtönben, tizenegy katolikus pap és Ordass Lajos evangélikus püspök társaságában töltötte. Ezt követően átszállították a hírhedt váci fegyházba, majd

21 I. h.

22 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1552/1948. 57.

23 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1552/1948. 58.

24 Dr. Jankó Péter (1907–1955) jogász, bíró. Az 1945 utáni korszak hírhedt vérbíróinak egyike. Egyebek mellett részt vett a Magyar Közösség elleni politikai per tárgyalásában, de első fokon ő tárgyalta a Rajk László és társai elleni pert is. 1955-ben öngyilkos lett. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/j-75FD4/janko-peter-7601E/> (Letöltve: 2019. október 10-én.)

25 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1552/1948. 22–23. és ÁBTL, 3.1.9. V-11428, 27–28.

a budapesti Gyűjtőfogházba. Onnan szabadult 1951. október 27-én.²⁶ Négy nappal később Éliás József áv. alhadnagy javaslatot tett az internálására.²⁷

Első alkalommal 1951. október 31-én hallgatta ki gyanúsítottként Kistarcsán Cseh Emil áv. alhadnagy, majd 1952. július 25-én ismét. Mindkét alkalommal ismertette a származását és röviden összefoglalta a hódmezővásárhelyi „izgatási” ügyét.²⁸ 1952. december 9-én „Szatmári Győző” fedőnevű kistarcsai ügynök azt jelentette Pergel József áv. alhadnagynak, hogy négy szemközt dicsérte az Egyesült Államokat, és arra számít, hogy a Szovjetuniót „rövidesen elintézik.”²⁹ Ugyanő 24-én azt közölte Pergellel, hogy a „volt jezsuita szerzetes nem szűnt meg destruálni, ahol módja és alkalma van.”³⁰

Kistarcsáról 1953. szeptember 17-én szabadult, de rendőrhatósági felügyelet alá helyezték, ami 1954. március 24-ig tartott. Ezt követően fizikai munkát végzett, majd sekrestyés lett. 1965. május 26-án a Budapesti Rendőrfőkapitányság Politikai Osztály III/C csoportjában Szilas István r. alezredes jelentést készített róla. Ebben az áll, hogy 1961. augusztus 31-én Pethő Jenő jezsuita szerzetes és néhány társa, köztük Könyves Tibor ellen „izgatás” címén eljárás indult, Őt „izgatás”-sal és fegyverrejtegetéssel gyanúsították meg, ugyanis a házkutatás során az „ellenforradalom alatt kiadott izgató tartalmú anyagokat, ill. sajtótermékeket találtak”, valamint lefoglaltak tizennégy darab pisztolytöltényt. November 20-án a rendőrségi eljárást megszüntették ellene. A jelentés szerint „rendszeresen foglalkozik iskolás gyerekekkel, akiket korrepetálásra vállal, és ennek ürügye alatt illegális hitoktatásban részesít is.” Nyári ifjúsági táborokat is szervez, igyekszik a régi cserkészéletet fönntartani. A pesterzsébeti Szent Lajos plébánián pedig „mint sekrestyés és illegális kisegítő lelkész működik”.³¹ Mindezek miatt javasolta, hogy hagyják meg alapnyilvántartásban. Ezzel egyetértett Papp Imre rendőr őrnagy, alosztályvezető.

1976 tavaszán szívinfarktust kapott, emiatt nyugdíjazták. 1987. január 21-én hunyt el.³²

***

Ardai Tibor 1913. december 27-én született Budapesten. 1933-ban lépett be a jezsuita rendbe, tíz évvel később szentelték pappá. 1946-ban rendelte tartományfőnöke, Borbély István a szegedi rendházba. Attól kezdve helyettesítő lelkipásztorként szolgált, elsősorban tanyai gyülekezeteknél. 1948. november 12-től december elejéig szolgált Vásárhelykúton (a mai Székkúton) és az attól északra található Óthalmon.

26 ÁBTL, 3.1.9. V-11428, 36.

27 ÁBTL, 3.1.9. V-11428, 32. (Egy 1952. július 28-i, Kistarcsán készített összefoglaló jelentésében azt írta Cseh Emil áv. hadnagy, hogy 1951. október 23. óta volt internálva! V-11.428, 33.)

28 ÁBTL, 3.1.9. V-11428, 36-40.

29 ÁBTL, 3.1.9. V-11428, 44.

30 ÁBTL, 3.1.9. V-11428, 41.

31 ÁBTL, 3.1.9. V-11428, 74.

32 https://library.hungaricana.hu/hu/view/PazmanyHTK_Szolgalat_1987_76/?pg=2&layout=s (Letöltve: 2021. január 13-án.)

Bő két hónappal azt követően, hogy Könyves Tibort följelentették, rá is sor került. Törzsi József öthalmi tanyai tanító az 1949. december 3-i hódmezővásárhelyi kihallgatásán előadta Patócs László rendőr őrzetőnek, a kihallgatás vezetőjének, hogy még november 24-én levelet kapott a vásárhelykutasi plébánostól (Nikiss Lajostól), hogy másnap érkezik hozzá egy páter, küldjön elébe kocsit, lássa el, adjon neki szállást. Ő ennek nem tett eleget, ám a jezsuita szerzetes (aki nem volt hajlandó neki a nevét elárulni!) mégis megérkezett, és megszállt a „közismerten jobboldali, reakciós gazdánál”, Bartók Jánosnál. Egy hétig tartózkodott ott, és az öthalmi iskolában tartott litániát reggel, és este. Az éber kommunista tanító kijelentette: „Magatartásából és beszédeiből arra a következtetésre jutottam, hogy nem híve a demokráciának, hanem az ellen beszél, az oroszokról, mint megszállókról beszél, és a tanyák közt azt a hírt hinti el, hogy bízzanak a gazdák abban, hogy ez a rendszer hamarosan megváltozik, és akkor minden jobb lesz, mint most.” Az egyik alkalommal a tanító megpróbált a bizalmába férkőzni, elkezdett neki panaszkodni, mire azt mondta neki: „Nem fog ez sokáig tartani, mert nem lehet a magyar embert az orránál fogva vezetni. Nem lehet itt a csajkarendszert és a szövetkezeteket bevezetni, mert az nem jó a magyar embernek.” Bár elment a tanító több miséjére is (a népbírósági tárgyaláson bevallotta, hogy rendőrségi vallomásaiban nem mondott igazat), de akkor semmi „demokrácia ellenes” kijelentést sem hallott tőle, de a november 27-i szentbeszédekor „szovjet megszállásról” beszélt. Azt vallotta, hogy Bartókné december 2-án fölkereste őt, és arra kérte, ne árulja el senkinek sem, hogy a jezsuita atya náluk szállt meg, és hogy ő a férjével együtt részt vett a miséin. Törzsi azt feltételezte, hogy ez az ismeretlen nevű pap a következő „állomáshegyén”, Aranyadhalmán „tovább folytatja demokrácia ellenes aknamunkáját”,³³

Másnap, vagyis december 4-én Patócs kihallgatta Fejes Illés gazdát is, aki szintén a november 27-i szentmisét említette, szó szerint megismételve az előző tanú vallomását. Ő sem ismerte név szerint a pátert.³⁴

Ezek után az állambiztonsági kirendeltség „III. vonalán” Zana László r. alhadnagy, a kirendeltség vezetője készített egy egyoldalas jelentést. A két kihallgatott tanú vallomásai alapján az „ismeretlen nevű jezsuita pap”-ról, aki litániát tartott az öthalmi iskolában, és „agitációt folytat a demokrácia ellen”. Zana azt feltételezte, hogy Arday Tiborról van szó, aki három héttel korábban ment kisegíteni Vásárhelykutasra, „közben azonban járja a külterületet is”.³⁵ 8-án újabb jelentés készült az ügyben, melyben Zana annak a gyanújának adott hangot, miszerint nem is biztos, hogy a páter Aranyadhalma nevű határrészbe ment tovább, az is elképzelhető, hogy egyes öthalmi gazdáktól megtudta, „a rendőrség érdeklődik utána”, és a határrész nevét félrevezetésből említette.³⁶ Ezt a két jelentést az ÁVH szegedi osztálya kapta meg, de dr. Bolgár György áv. százados, kifogásolta, hogy egyik jelentésből sem derül ki a jezsuita neve.³⁷ 14-én Zana külön futáron keresztül értesítette a szegedi osztályt, hogy valóban Arday Tiborról van szó.

33 MNL CS–CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1665/1948. 5. és ÁBTL 3.1.9. V-20873. 5–6.

34 ÁBTL 3.1.9. V-20873. 9.

35 ÁBTL 3.1.9. V-20873. 7.

36 ÁBTL 3.1.9. V-20873. 12.

37 ÁBTL 3.1.9. V-20873. 13.

Közben december 6-án egy másik tanú (Szabóné Adler Erzsébet) megismételte a tanító vallomását (például említve a „csajkarendszer” kifejezést), kiegészítve azzal, hogy az egyik alkalommal felszólította híveit, imádkozzanak azért, hogy azok az „oroszok” is kivonuljanak az országból, akik még ott vannak.³⁸ Aznap kihallgatott Patócs még egy tizenkét és egy tizennégy éves iskolás fiút is, akik ugyanazt mondták, mint a felnőttek – ez nyilvánvalóan nem lehet véletlen.

Törzsi József följelentése után jó két héttel, december 21-én az ÁVH budapesti központja utasította a szegedi osztályt, hogy vegyék őrizetbe, és hallgassák ki a pátert.³⁹ Erre csak december 28-án került sor, ugyanis kiderült, hogy időközben a Szolnok melletti Cibakházára utazott, ottani kiegészítő szolgálatra.⁴⁰ A BM ÁVH szegedi osztályán Bokor Ernő rendőr százados előtt a szegedi kihallgatásakor – a jegyzőkönyv szerint – beismerő vallomást tett. Elismerte, hogy „csajkarendszerről” beszélt, imádkozott azért, hogy a még hazánkban lévő megszálló katonák is haza menjenek, de azt mondta, nem állt szándékában, hogy „izgasson” a „demokrácia” ellen. Azzal védekezett, hogy „politikailag teljesen képzetlen”.⁴¹ Másnap Bokor további eljárás foganatosítása végett átkísértette a népügyészre.

A december 30-i népügyészégi kihallgatásakor dr. Kovács Tibor előtt nem érezte magát bűnösnek. Arra hivatkozott, hogy inkriminált szentmiséje előtti napokban egy bizonyos „Körösi nevezetű párttitkár” (akinek kilétét nem vizsgálta meg sem a népügyész, sem a népbíróság) „hírsztelte a tanyákon, hogy ha meglát egy papot, utánamegy”. (Vajon miért? Hogy „agyoncsapja”?) Emiatt az általa meglátogatott kutsai és öthalmi tanyákon elég izgatott volt a hangulat. Ő a litániákon „politikai vonatkozású dolgokról” csak annyiban beszélt, hogy a világbékéért kell imádkozni. Ezúttal tagadta, hogy a „csajkarendszer” kifejezést használta, és a följelentő Törzsi tanító állításait sem ismerte el.⁴² Kihallgatása után a népügyész elrendelte az előzetes letartóztatását.

Dr. Kovács Tibor népügyész még aznap megküldte a szegedi népbíróság különtanácsának az addig keletkezett iratokat és az 1948.N.ü.191. számú ítéletét. Ebben egy rendbeli, folytatólagosan elkövetett, az 1946. évi VII. tc. 2. § b) pontjában meghatározott „izgatás” büntette miatt emelt vádat, mivel a december 27-i (valójában egy hónappal korábban volt!) litánián megtette az inkriminált kijelentéseit. Azt a védekezését nem fogadta el, hogy a rendőrségen tett vallomását azért vonta vissza, mert akkor veréssel fenyegették meg, ha nem írja alá a beismerő vallomást. A rendőrségen kihallgatott tanúk vallomásaira hivatkozva azt a „vádbeli tényállást” állapította meg, hogy „a váci püspökség megbízásából”, és tartományfőnöke utasítására már három éve járja az ország különböző részeit, így jutott el Hódmezővásárhelyre is, majd annak határában, az öthalmi iskola épületében mondta el a vádbeli kijelentéseket. Még azt is megjegyezte a népügyész, hogy a káplán hallgatóságát „arról akarta meggyőzni, hogy a szövetkezeti gazdálkodást Magyarországon megvalósítani nem lehet, és a szövetkezeteket úgy állította be, mint ha a szövetkezet tagjainak közösen főznének és csajkával az oldalukon kellene az ételért menni. Ugyanis a csajka-rendszert az általános közfelfogás szerint

38 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1665/1948. 7–8. és ÁBTL 3.1.9. V-20873. 8.

39 ÁBTL 3.1.9. V-20873. 16.

40 ÁBTL 3.1.9. V-20873. 17.

41 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1665/1948. 13. és ÁBTL 3.1.9. V-20873. 18–20.

42 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1665/1948. 14.

*minden ember az előbb leírtak szerint értelmezi. A hallgatósággal azt a valótlanságot akarta elhittetni, hogy a magyar nemzet idegen hatalom elnyomása és megszállása alatt van, és az elnyomásnak a következménye a marxista-leninista alapon álló népi demokráciánknak a kialakulása, ill. fennállása. [...] Napjainkban a papok részéről egyre nagyobb mértéket ölt a demokratikus államrend elleni izgatás. [...] Terhelt cselekménye mérhetetlen károkat okozhatott hazánk demokratikus fejlődésében...*⁴³ Tanulságosak ezek a mondatok. A népügyész egyértelműen ideologikus érveléssel emelt vádat a jezsuita káplánnal szemben – de hát ez nem volt ritkaság azokban az években.

1949. január 4-én Arday Tibor megbízta a szegedi dr. Domonkos Mihály ügyvédet, hogy bűnperében lássa el a védelmét. (Érdekes, hogy helyettesítésével az ügyvéd azt a dr. Székely Imre Kálmán ügyvédet bízta meg, aki Könyves atyát is védte.)

Az 1949. január 22-i népbíróság különtanácsát ugyanaz a dr. Kovács László vezette (tagjai Fodor Gyula – FKGP, Kiss Szilveszter – MDP, Martonosi István – MDP, Rózsa István – MDP) mint Könyves Tibor esetében. A vádat dr. Kovács Tibor népügyész képviselte.

A Hódmezővásárhelyen megtartott nyilvános főtárgyaláson vádlott továbbra sem ismerte el a bűnösségét. Ismét arra hivatkozott, hogy a rendőrségi kihallgatásakor csupán azért írta alá a jegyzőkönyvet, mert azzal fenyegették, úgymint „*meg van a módszerük*” arra, hogy előbb-utóbb, de aláírja. Törzsi József tanú ezúttal úgy vallott, hogy ő szerzett szállást Bartók János „kulánál”, ő pedig egy misén sem vett részt, a két fiatal ő bízta meg, hogy „*ellenőrizték a történeteket*” – vagyis spiciliskedjenek.⁴⁴ A szembesítés eredménytelen volt. Érdekes, hogy a védő kérdésére azt válaszolta, azért éppen Bartóknál szerzett szállást, mert ugyan „*jobboldali gazdának*” ismerte, de azt gondolta, hogy ő a tehetősége miatt el tudja majd látni a jezsuita atyát. Mivel a védő szerint a tanú vallomása „*részben valótlannak bizonyult*”, megesketését semmisségi okként jelölte meg.⁴⁵

A következő tanú (Szabóné) érdekes módon arra már nem emlékezett, hogy a vádlott mikor tette meg a vád tárgyává tett kijelentést (pedig nem telt el sok idő a tárgyalásig). A következő tanú sem emlékezett már arra, hogy miket is vallott a rendőrségi kihallgatásakor, de az ottani vallomását a felolvasása után fönttartotta. A szembesítés ezúttal is eredménytelen volt. A két fiatal tanú tulajdonképpen egymást cáfolta meg. A még csak tizenhárom éves Varsányi Imre cáfolta, hogy tanítója, a korábbi tanú, Törzsi József küldte volna el a misére azzal, hogy hallgassa meg, miket mond az atya a reggeli vagy esti litánián. Ráadásul azt is tagadta, hogy a bátyjának, tehát a másik tanúnak említette volna a „*csajkarendszer*” kifejezést (ugyanis ő azt vallotta, hogy csak tőle hallotta). A két gyereket nem eskették meg.

Végül a védő kérte nyolc személy tanúként kihallgatását, hogy valójában miről is beszélt a vádlott, ám ezt – bár még a népügyész sem ellenezte! – a különtanács mellőzte, amit szintén semmisségi okként jelölt meg a védő, dr. Domonkos Mihály. Ezt követően a bizonyítási eljárást befejezettnek nyilvánították. A védő a vádlott fölmentését kérte. A semmisségi panaszok miatt az elsőfokú ítélet

43 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1665/1948. 26. és ÁBTL 3.1.9. V-20873. 24–25.

44 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1665/1948. 17.

45 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1665/1948. 18.

kihirdetése után az „ötös tanács” elrendelte az iratok fölterjesztését a népfőügyészségen keresztül a NOT-hoz.

A Kovács-tanács az Nbk. 1665/1948/4. számú, 1949. január 22-i ítéletében „folytatólagosan elkövetett izgatás” bűntette miatt Arдай Tibort főbüntetesként három év börtönbüntetésre, mellék-büntetesként pedig tízévi hivatalvesztésre és politikai jogainak ugyanilyen időtartamú fölfüggesztésére ítélte.⁴⁶ Az indoklásban a rendőrségen korábban kihallgatott tanúk vallomásaira hivatkoztak. A külön tanács szerint a tárgyalás során „elfogadható indokot nem adott arra nézve, hogy miért tett a nyomozás során beismerő vallomást.” Tehát nem fogadták el azt a tényt, hogy az ÁVH szegedi osztályán fenyegetések hatására írta alá a rá terhelő adatokat tartalmazó jegyzőkönyvet. A külön tanács szerint a tanúk vallomása „kiseb, lényegtelen kitételekben” eltér a nyomozati szakaszban megtett vallomásoktól, ami egyszerűen nem igaz. (Például a tárgyaláson kiderült, hogy a tanító csak hallomásból „tudta”, milyen kijelentéseket tett a vádlott.) A védelem tanúinak kihallgatását fölöslegesnek tartották.⁴⁷ (Ez ebben a korszakban mondhatni megszokott volt.)

Az elsőfokú ítélet kihirdetése után az „ötös” tanács végzésével meghosszabbította az előzetes letartóztatás határidejét, mert „a kiszabott büntetés súlyánál fogva vádlott szökésétől tartani kell.”⁴⁸ Ez egy sztereotip indokolás – és még abszurd is, akárcsak az, hogy a védelem tanúit január 25-re idézték be, majd értesítették őket, hogy fölösleges megjelenniük, mert „a tárgyalás nem lesz megtartva”, hiszen 22-én ítéletet hirdettek.⁴⁹

Aznap az ÁVH hódmezővásárhelyi kirendeltségén készült egy jelentés a helyi népbírószági tárgyalásokról. Egy nap alatt hét bűnügyet tárgyaltak le – mondhatni „futószalagon” hozták meg az ítéleteket – hasonlóan, mint aznap, amikor P. Könyves Tibor ítélete megszületett. Tehát január 22-én „izgatás” miatt első fokon Prágai Bélát, K. Szabó Pált, és Olasz Sándort másfél-másfél évre, Csanki Istvánt és Dóda Imrét egy-egy évre ítélték. Katona Imre gazdálkodót megúszta ötszáz forint pénzbüntetéssel.⁵⁰

Visszatérve a január 22-i jelentésre, ebben Ardaival kapcsolatban azt írták, amikor a tanúként kihallgatott két gyerek tagadta, hogy Törzsi tanító azért küldte el őket a litániára, hogy arról majd számoljanak be neki, „a védő már nem védőhöz illendő módon beszélt, és kezdett arogánsan viselkedni, mire a tanácsvezető elnök meg is intette. Meglátásom szerint a védőbeszédében nem is mint védő szólott, mikor azt mondta, hogy nem tudja elképzelni, hogy ilyen tanult ember a szószékről demokrácia ellenes kijelentést tett volna. Jó, hogy a tanúk nem azt mondják, hogy a páter Istent káromlószavakkal szidta a demokráciát.”⁵¹

Az elsőfokú ítélet kihirdetése után néhány nappal Arдай Tibor védőügyvédje útján megküldte a semmisségi panasz indoklását. Ebben érthető módon sérelmezte, hogy a védelem tanúit nem voltak

46 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1665/1948. 26–27.

47 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1665/1948. 30–31.

48 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1665/1948. 35.

49 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1665/1948. 63.

50 VN 1949. január 26. „Vásárhelyi izgató papot és kulákokat ítél el a szegedi népbírószág” és DH 1949. január 23. „Arдай pátert háromévi börtönre, több vásárhelyi gazdát hasonló súlyos büntetésre ítélte a népbírószág”.

51 ÁBTL 1.3.9. V-20873. 22.

hajlandók kihallgatni, ezzel pedig megsértették az „audiatur et altera pars” (hallgattassék meg a másik fél is) ősi elvét. Arra is fölívta a figyelmet, hogy a vád tanúinak a tárgyaláson tett vallomásai nem „*lényegtelen kitételekben*” tértek el a rendőrségi kihallgatásukkor vallottakhoz képest, hanem lényeges adatokban, és föl sem tudták idézni azokat az inkriminált kijelentéseket, melyeket állítólag megtett. Ráadásul az a három tanú, aki valóban jelen volt a litánián, lényegesen eltérő vallomásokat tett azzal kapcsolatban, hogy miféle kijelentések hangzottak el a részéről. Azt is kijelentette, hogy a tárgyaláson nyilvánvalóvá vált, hogy Törzsi József nem elfogulatlan tanú, hanem vele szemben „*el-lenszenffel viseltetik*”. Ráadásul a rendőrségen tett vallomásában még fölírta, hogy a „*jobboldali, reakciós gazdánál*”, Bartók Jánosnál szállt meg – közben a tárgyaláson elárulta, hogy ő maga kísérte el a „*kulákhhoz*”... Végül rámutatott arra, hogy a vád tanúinak vallomásait „*az ítélezés alapjául elfogadni nem lehet*”, egyébként is egy teológiát végzett lelkész eleve nem tesz egy litánián olyan kijelentéseket, mint amelyeket ellene a vád felrött.⁵²

Március 23-án dr. Borbély János népfőügyész csatlakozott a vádlott és védője által bejelentett fellebbezéshez, ezáltal a bűnügy a NOT elé került. Április 5-én a NOT az előzetes letartóztatás meghosszabbítása miatti felfolyamodást elutasította.

1949. június 1-jén a NOT.I.711/1949-14. számú ítéletével a dr. Jankó Péter vezette tanács (tagjai ugyanazok voltak, mint P. Könyves Tibor esetében) az elsőfokú ítéletet helybenhagyta, sőt, súlyosbította, hiszen elrendelte az elítélt föllelhető vagyona egyharmad részének az elkobzását. (Bár a népbírósági aktában nem található meg a vagyoni igazolása, ám föltételezhető, hogy semmiféle vagyonnal nem rendelkezett, tehát nem volt mit elkobozni.) Az indoklásban – egyebek mellett – ezt olvashatjuk: „*Az, hogy a vádlott a templomi szószéket választotta az izgatás helyéül, azért súlyosbító körülmény, mert vádlott a szószékről mint róm. kath. pap a megjelent hívekre azok vallásos érzületét kihasználva maga erkölcsi tekintélyén keresztül fokozott lelki ráhatást gyakorolhatott, aminek eredményeként a cselekmény veszélyessége, tehát tárgyi súlya is fokozott.*”⁵³

1949. szeptember 5-én – június 1-i hatállyal – a szegedi népbíróság jogerőssé nyilvánította az ítéletet. Arday Tibor október 1-én a szegedi Országos Büntetőintézetben (közkeletű nevén Csillagbörtönben) kezdte meg büntetésének letöltését, 1950-ben átkísérték a hírhedett váci fegyházba, amely akkor már az ÁVH felügyelete alatt állt. Onnan szabadult 1952. október 1-én. Papként a későbbiekben nem működhetett, különböző helyeken volt kántor.

1965. június 10-én a Budapesti Rendőrfőkapitányság Politikai Osztály III/C csoportjának századosa, Szabó Sándor jelentést írt róla. Ebben az áll, hogy amikor 1952-ben kiszabadult a váci fegyházból, egyből leinternálták, Kistarcsáról csak 1953. szeptember 21-én engedték szabadon. „*Az F. 5725. sz. figyelő dossziéjából kitévnik, hogy izgató tevékenységét szabadulása után sem hagyta abba.*” 1961 és 1964 között a „Harsonás”, és Egri” fedőnevű ügynökökön keresztül figyeltették. A jelentéseikből kiderült, hogy „*bizalmas ismerősei előtt négy szemközt rendszeresen tett államelle-*

52 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1665/1948. 39–40.

53 MNL CS-CSML XXV. 8. fond, Nbk. 1665/1948. 28–29.

nes izgató kijelentéseket, melyekből megállapítható, hogy a régi rend visszaállítását várja.⁵⁴ Végül javasolta, hogy hagyják meg alapnyilvántartásban⁵⁵, de a figyelődossziáját ne zárják le.

1972-ben még bűnügyi kérdőjegyet töltöttek ki rá. 1983. február 24-én hunyt el a pannonhalmi egyházi szociális otthonban.

***

Hódmezővásárhelyen – mint egy korábbi tanulmányunkban tárgyaltuk⁵⁶ annak ellenére, hogy a város lakossága tradicionálisan a református parasztpolgári (kulturális és politikai) értékrendszert tette magáévá, a kiépülő kommunista diktatúra helyi képviselői legnagyobb ellenlábasuknak a katolikus klérust tekintették. Ennek magyarázata abban lelhető, hogy a kommunisták antiklerikális és vallásellenes propagandájának és politikai-közéleti támadás-sorozatának centrumában a katolicizmus állt (úgy nemzetközi, mint hazai szinten). De az 1945 és 1949 közötti időszakban a történelmi egyházakat és reprezentánsaikat – legtöbbször kényszerrel és erőszakkal – az államhatalomnak (látszólag) sikerült saját szolgálatába állítani. Ebben a folyamatban a legkeményebb főladatnak a katolikus egyház megtörése bizonyult, amelynek hierarchikus centralizáltsága és külföldi kapcsolatrendszere (a római Apostoli Szentszéktől érkezett központi irányelvek) stabil erkölcsi, anyagi és politikai hátteret biztosított.

Aligha lehet véletlen, hogy Hódmezővásárhelyen 1948 végén jezsuita szerzetesek⁵⁷ ellen indítottak népbírósági pereket, amelyekben példátlanul szigorú ítéleteket hoztak. Ez jelzés volt, amely a kommunista államnak az egyházak fölötti győzelmét volt hivatva reprezentálni. A folyamat csúcspontja Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek 1948. december 26-i letartóztatása és az ellene lefolytatott koncepciós per volt. Így 1949-re valamennyi történelmi egyháznak voltak áldozatai. Mozgásterük végleg beszűkült, működési terepük a templom falai közé szorult – távol a politikai élettől, a társadalmi diskurzustól.

54 ÁBTL 3.1.9. V-20873. 32.

55 Az Állambiztonsági értelmező kéziszótár szerint az alapnyilvántartás: „országos méretekben kimutatja az állam elleni és más politikai bűncselekményekért elítélt, ilyenért eljárás alatt állt-álló személyeket. Választ ad arra, hogy milyen az ellenőrzés alatt álló személy 1945 előtti és 1956-os kompromittáltsága, volt-e ezért letartóztatva. Az ebben elhelyezett terhelő, kompromittáló adatok priusz tárgyát képezik.” Állambiztonsági értelmező kéziszótár. H. é. n. BM Könyvkiadó, 4. http://www.titoktan.hu/_rak-tar/biztonsag/Allambiztonsagi-Ert-szotar1970-.pdf (Letöltve: 2021. 01. 29.)

56 Miklós–Vincze, 2019. 1025–1026.

57 A korszak hivatalos ideológiájának antiklerikális és kifejezetten jezsuitaellenes vélekedésére jellemző egy korabeli munka előszavában a kiadó a könyv szerzőjének – egykori jezsuita szerzetesnek – az intencióit így összegzi: „...felhárította őt a Vatikán imperialista politikája, melynek legagresszívabb ügynöksége a jezsuita rend. Tondi cikksorozata egy becsületes katolikus felháborodását tükrözi és leleplezi azokat a bűnös és kárpótató mesterkedéseket, amelyeket a világreakció klerikális ügynökei a vallás örve alatt folytatnak.” Tondi, 1954. 3.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK, IRODALOM, RÖVIDÍTÉSEK, A TANULMÁNYOK ELSŐ MEGJELENÉSI HELYE

Felhasznált levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

- 3.1.5. O-14967/86 Dura Lajos Ernő operatív dossziéja
- 3.1.5. O-13586/5. sz. objektumdosszié „Református egyházi reakció területén lévő ellenséges személyek elhárítása”
- 3.1.9. V-1090 Tárkány Szűcs József vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-11428 P. Könyves Tibor vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-13775 Gravátz Ferenc vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-16611 Dr. Köves Mihály vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-16881 Dr. Vásárhelyi (Zsarkó) Lajos dossziéja
- 3.1.9. V-20873 P. Arday Tibor vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-21288 Tárkány Szűcs József vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-36726 Dr. Hollósi Antal vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-56239 Tárkány Szűcs József és társai vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-102614 Frisch Márton vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-107320 P. Arday Tibor vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-145869 Erdei István és társai vizsgálati dossziéja

Budapest Főváros Levéltára

Budapesti Népbíróság iratai, büntetőperes iratok, XXV.1.a fond, Nb. 1993/1945. Tárkány Szűcs József aktája

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára

- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV. 8. fond, Nb. 384/1945. Dr. Széll Bálint aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV. 8. fond, Nbf. 457/1945. Csáki Lajos aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV. 8. fond, Nb. 607/1945. Koller István aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV. 8. fond, Nb. 728/1945. dr. Köves Mihályné aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV. 8. fond, Nb. 1102/1945. dr. Hegedűs Imre aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV. 8. fond, Nb. 1274/1945. Gravátz Ferenc aktája

- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV. 8. fond, Nb. 612/1946. Kruzslicz János aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV. 8. fond, Nb.756/1946. dr. Hollósi Antal aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV. 8. fond, Nb. 131/1947. dr. Vásárhelyi (Zsarkó) Lajos aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV. 8. fond, Nb. 349/1947. Laczó Endre aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV. 8. fond, Nbk. 1552/1948. Könyves Tibor aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV. 8. fond, Nbk. 1665/1948. Arday Tibor aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV. 8. fond, Nbk. 63/1950. Meszlényi Pál aktája
- Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád–Csanád Megyei Levéltára, Hódmezővásárhelyi Levéltár**
- Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága hódmezővásárhelyi megbízottjának iratai (1944–1948), XXIV. 104. fond.
- A Hódmezővásárhelyi I. sz. Igazoló Bizottság iratai (1945–1947), Hoche Lajos iratai, XVII. 405. fond, III. doboz, ügyiratszám nélküli, „külön eljárás alá vont személy”
- A Hódmezővásárhelyi III. sz. Igazoló Bizottság iratai (1945–1947), Csáki Lajos iratai, XVII. 407. fond, II. doboz, 600/III/1945. sz.
- Hódmezővásárhely város főispánjának iratai, általános iratok (1872–1944) IV.B.1401.b fond.
- Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára**
- Lelkész törzslapok, I. 1. i fond, 17. doboz, dr. Vásárhelyi Lajos törzslapja.
- Váci Püspöki és Káptalani Levéltár**
- A.I.1.d. Hódmezővásárhely. V. doboz (1945–1962)

Felhasznált irodalom

Almanach, 2003.

Hódmezővásárhely Törvényhatósági Jogú Város történeti almanachja. (Szerk.: Herczeg Mihály – Kruzslicz István Gábor – Makó Imre – Varsányi Attila). Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Hódmezővásárhely, 2003.

Bálint, 2007.

Bálint László: P. Könyves Tibor SJ és az ÁVH. In *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2007. 3–4. sz. 103–112.

Bencsik, 2018.

Bencsik Péter: *Hódmezővásárhely politikai élete 1944–1950 között.* Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ – Emlékpont, Hódmezővásárhely, 2018. (Emlékpont könyvek 8)

Berend, 1948.

Berend György: *A népbírászkodás.* Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 1948.

Bernáth, 1993.

Bernáth Zoltán: *Justitia tudathasadása. Népbíróság a nép ellen.* Püski Kiadó, Budapest, 1993.

Farkas, 2011.

Farkas Csaba: A Szegedi Népbíróság működésének politikai körülményei és jellegzetességei. In *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás. Népbíróság-történeti tanulmányok.* (Szerk.: Gyenesei József) Bács–Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2011. 88–99.

Fejérváry, 1929,

Fejérváry József: *Vásárhely története családok tükrében*. Erdei Nyomda, Hódmezővásárhely, 1929.

Fejérváry – Gravázt, 1921.

Fejérváry József – Gravázt Ferenc: *Szamuelli Halálvonata. A Návay gyilkosok bűnpöre. Vásárhely–Makó–Szentés rémnapijai*. Magánkiadás, Hódmezővásárhely, 1921.

Gyenesei, 2011.

Gyenesei József: A zsidótörvények végrehajtása a Kaposvári Népbíróság periratainak tükrében. In *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás. Népbíróság–történeti tanulmányok*. (Szerk.: Gyenesei József) Bács–Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2011. 126–135.

Gyurgyák, 2012.

Gyurgyák János: *Magyarországi fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány*. Osiris, Budapest, 2012.

Halmágyi, 2001.

Halmágyi Pál: *A makói terroristák pere (a Návay-per) 1919–1921*. A Makói Múzeum Füzetei 96. Makó, 2001.

Halmágyi, 2002.

Halmágyi Pál: Az 1918–1919. évi forradalmak. In *Makó története 1849-től 1920-ig*. (Szerk.: Szabó Ferenc). Makó Város Önkormányzata, Makó, 2002. 505–514.

Halmágyi, 2019.

Halmágyi Pál: Návay Lajos meggyilkolása. In *Návay Lajos emlékezete. Tanulmányok*. (Szerk. Halmágyi Pál). Makó Város Önkormányzata, Makó, 2019. 47–64.

Havass, 1947.

Havass Géza: *Az örök nagyhatalom. A katolikus egyház helyzete az öt világrészen a II. világháború után*. Gellért Nyomda, Szeged, 1947.

Horváth, 2000.

Horváth Zsolt: Népbíróság Nagykanizsán. In Molnár András (szerk.): *Zalai Millennium. Szemelvények Zala megye múltjából*. Kiadja a Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2000. 137–139.

Kahler, 2008.

Kahler Frigyes: *Jogállam és diktatúra II*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2008.

Károlyi, 1937.

Gróf Károlyi Imre: *A Magyar Alföld földművelő népének megsegítéséről, különös vonatkozással a bolsevizmus elleni védekezésre*. Kiadja a Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Egyesület, Hódmezővásárhely, 1937.

Kerepeszki, 2009.

Kerepeszki Róbert: ATurul Szövetség. In *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. (Szerk.: Romsics Ignác.) Osiris, Budapest, 2009. 341–376.

Kerepeszki, 2011.

Kerepeszki Róbert: A politikai és társadalmi élet határán. A Társadalmi Egyesületek Szövetsége a Horthy-korszakban. In *„...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni.” Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére*. (Szerk. Gebei Sándor – ifj. Bertényi Iván – Rainer M. János.) Líceum Kiadó, Eger, 2011. 373–388.

Kerepeszki, 2012.

Kerepeszki Norbert: *A Turul Szövetség 1919–1945. Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus*. Attraktor, Máriabesnyő, 2012.

Kovács, 2015.

Kovács István: *Hódmezővásárhelyi életrajzi kalauz. 500 év – 2700 név*. Vörös Tervező és Kereskedelmi Kft., Hódmezővásárhely, 2015.

Krahulcsán, 2020.

Krahulcsán Zsolt: *Pártállambiztonság. Arcképek Kádár titkosszolgálatából*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2020.

Krahulcsán – Müller, 2009.

Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf (szerk., bev. jegyz.): *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. (A politikai rendészeti osztályok 1945–1946.)* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009.

Lukács, 1979.

Dr. Lukács Tibor: *A magyar népbírósági jog és a népbíróságok 1945–1950*. Jog- és Közgazdasági Kiadó, Budapest, 1979.

Makó, 2010.

Makó Imre: A vörös offenzíva és a román megtorlás Hódmezővásárhelyen 1919-ben. In *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2009. Helytörténeti tanulmányok*. Hódmezővásárhely, 2010. 57–83.

Makó, 2019.

Makó Imre: A tanácsköztársaság hetei. In *Hódmezővásárhely története III/1–2. A forradalmak időszakától a tanácsrendszer létrejöttéig. 1918–1950.* (Szerk.: Makó Imre – Marjanucz László). Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város kiadása, Hódmezővásárhely, 2019. 89–90.

Makó – Szigeti, 2014.

Makó Imre – Szigeti János: „*Vihar és vész közepette*”. *A holokauszt hódmezővásárhelyi áldozatai*. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, Hódmezővásárhely, 2014.

Mészáros, 2010.

Mészáros Tamás: Kis Sándor tálasmester népbírósági pere. In *Belvedere Meridionale*, 2010. 5–6. sz. 13–18.

Miklós – Vincze. 2019.

Miklós Péter – Vincze Gábor: Támadások a történelmi egyházak ellen. A római katolikus egyház 1944 után. In *Hódmezővásárhely története III/2. kötet. A szovjetizálás fázisai*. (Szerk. Makó Imre – Marjanucz László), Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város kiadása, Hódmezővásárhely, 2019. 1011–1026.

Nagy, 2019.

Nagy Gyöngyi: „*A zsidó lakosság igen hazafias*”. *Hódmezővásárhelyi zsidó katonák az első világháborúban*. Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ – Emlékpont, Hódmezővásárhely, 2019.

Paksa, 2013.

Paksa Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója*. Osiris, Budapest, 2013.

Presztóczy, 2016.

Presztóczy Zoltán: Hódmezővásárhely első főiskolája. A Máramarosszigeti Református Jogakadémia utolsó évei. In *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve*. (Szerk.: Presztóczy Zoltán), 2016. 163–188.

Presztóczy, 2019/a.

Presztóczy Zoltán: Takács Ferenc országgyűlési képviselői tevékenysége (1935–1939). In *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2019. Helytörténeti tanulmányok*. (Szerk.: Kovács István – Presztóczy Zoltán). Hódmezővásárhely, 2019. 85–112.

Presztóczy, 2019/b.

Presztóczy Zoltán (összeáll.): *Hódmezővásárhelyi református prédikátorok és lelképásztorok almanachja (1569-től a legújabb időkig)*. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, Szeged, 2019.

Révai, 1949,

Révai József: *Élni tudtunk a szabadsággal*. Szikra, Budapest 1949.

Révész, 2016.

Révész Béla (szerk.): *Iratok az Igazságügyi Minisztérium történetéből 1944–1990. I. köt. (1944–1956)*. Igazságügyi Minisztérium, Budapest, 2016.

Rigó, 2011.

Rigó Róbert: A Kecskeméti Népbíróság a helyi hatalmi küzdelmekben és szerepe az elitváltásban. In *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás. Népbíróság-történeti tanulmányok*. (Szerk.: Gyenesei József) Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2011. 100–125.

Surján, 1990.

Surján László: A szombathelyi népbíróság története. In *Vas megyei Levéltári Füzetek 3. Előadások Vas megye történetéből*. Kiadja a Vas Megyei Levéltár, Szombathely, 1990. 87–100.

Szakács – Zinner, 1997.

Szakács Sándor – Zinner Tibor: *A háború „megváltozott természete”. Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944–1948*. Batthyányi Társaság, Budapest, 1997.

Szőnyei, 2012.

Szőnyei Tamás: *Titkos írás. Állambiztonság és irodalmi élet. I. köt.* Noran Könyvesház, Budapest, 2012.

Szűcs – Fenesi – Káldi, 1945.

Dr. Szűcs János – dr. Fenesi Ferenc – dr. Káldi István (összeáll.): *A népbírósági rendelet és a népbírósági joggyakorlat*. Békeffy Könyvkiadó Vállalat kiadása, Budapest, 1945.

Tánczos–Szabó, 2005.

Tánczos-Szabó Ágota: Népbíróságok működése a mai Bács-Kiskun megye területén 1945 és 1948 között. In *Bács-Kiskun megye múltjából. Évkönyv XX*. (Szerk.: Szabó Attila) Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2005. 315–332.

Varsányi, 2013.

Varsányi Attila: *A hódmezővásárhelyi főispánság története (1873–1950)*. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, Szeged, 2013.

Vincze, 2008.

Vincze Gábor: A „kulák”, a „reakciós”, és a „kommunistázó”. Három vásárhelyi református lelkipásztor meghurcolása az ötvenes évek elején. In *Szeremlei Társaság Évkönyve*, 2007. Hódmezővásárhely, 2008. 147–172.

Vincze, 2013/a.

Vincze Gábor: Egy „ellenforradalmár” múzeumigazgató kálváriája. Galyasi Miklós 1958-as bűnpere. In *Emlékeztető*, 2013. 3. sz. 1–31.

Vincze, 2013/b.

Egy jogi-politikai „állatorvosi ló” – a Fülöp Imre elleni népbírói eljárás (1945–1950). In *A Felvidék krónikása. Tanulmányok a 70 éves Popély Gyula tiszteletére*. (Szerk.: Makkai Béla). Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, Budapest, 2015. 247–272.

Vincze, 2021.

Vincze Gábor: „Horthysta” főispántól az „izgató kulákokig”. *Hódmezővásárhelyiek a szegedi népbírói eljárás előtt 1945 és 1949 között*. Kiadja a Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ – Emlékpont, Hódmezővásárhely, 2021. (Emlékpont könyvek 18)

Zeman, 2016.

Zeman Ferenc: A hódmezővásárhelyi Turul Szövetség működése (1925–1944). In *Közép-Európai Közlemények*. 2016. 4. sz. 155–165.

Zeman, 2019.

Zeman Ferenc: Takács Ferenc iparügyi miniszter, a Magyar Népköztársaság 474 D. 737. számú foglya. In *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2019. Helytörténeti tanulmányok*. (Szerk.: Kovács István – Presztóczki Zoltán). Hódmezővásárhely, 2019. 113–122.

Zinner, 1985.

Zinner Tibor: Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások. In *Történelmi Szemle*, 1985. 1. sz. 118–140.

Zinner, 2015.

Zinner Tibor: „A magyar nép nevében”? In *Remény és realitás, Magyarország 1945*. (Szerk.: Horváth Zsolt – Kiss Réka). Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala, Budapest, 2017. 105–124.

Zinner, 2016.

Zinner Tibor: „Éjjel nappal jó hangulatban dolgozunk és igyekszünk igazolni a belénk vetett reményeket”. *Szembeszemlélés – a népbírói eljárásokról feketén-fehéren*. MTA Law Working Papers, (III. évf.) 2016/1. https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2016_6_Zinner.pdf (Letöltve 2019. augusztus 15-én.)

Rövidítések

ÁBTL = Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

AÚ = Alföldi Újság

áv. = államvédelmi (alkalmazott)

BFL = Budapest Főváros Levéltára

DH = Délvidéki Hírlap

FÚ = Független Újság

MNL CS-CSML = Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára

MNL CS-CSML HL = Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára, Hódmezővásárhelyi Levéltár

NK = Népbírósági Közlöny

NSz = Népszava

r. = rendőr

SZH = Szegedi Hírlap

TtREL = Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára

VFÚ = Vásárhelyi Független Újság

VI = Vásárhelyi Ifjúság

VN = Vásárhelyi Népe

VPKL = Váci Püspöki és Káptalani Levéltár

VRÚ = Vásárhelyi Reggeli Újság

VÚ = Vásárhelyi Újság

A tanulmányok első megjelenési helye

- I. Vincze Gábor: *A népbíróságok 1945 és 1950 között, különös tekintettel a szegedi népbíróságra, és hódmezővásárhelyi működéssére*
Igazságszolgáltatás vagy bosszúállás? Hódmezővásárhelyiek a népbíróság előtt 1945–50 (Belvedere Meridionale, 2010. 5–6. sz. 4–12.) című tanulmányának alaposan kibővített, átdolgozott változata.
- II. 1. Vincze Gábor: *Gravátz Ferenc, az antikommunista újságíró*
Aki „a kommunista eszmét is megcsúfolta”: Gravátz Ferenc hódmezővásárhelyi újságíró a népbíróság előtt. In A Tornyai János Múzeum Évkönyve, 2019. (Szerk.: Bernátsky Ferenc et. al.) Kiadja a Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, Hódmezővásárhely, 2019. 117–131.
- II. 2. Vincze Gábor: *Dr. Hollósi Antal, a „turulista” szerkesztő*
Dr. Hollósi Antal hódmezővásárhelyi ügyvéd, lapszerkesztő 1945 utáni meghurcolása. In A Tornyai János Múzeum Évkönyve, 2020. (Szerk.: Bernátsky Ferenc et. al.) Kiadja a Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, Hódmezővásárhely, 2020. 131–144.
- II. 3. Sass Szilvia – Vincze Gábor: *Csáki Lajos, aki „harmadikutas” volt*
Korábbi, rövidebb változata: Sass Szilvia: „Kimondottan szélsőjobboldali beállítottságú tevékenységet nem lehet megállapítani...” Csáki Lajos újságíró igazolóbizottsági és népbírósági ügye. In Belvedere Meridionale, 2010. 5–6. sz. 19–28.
- III. 1. Sass Szilvia: *A Hoche család tagjai elleni perek*
„Tegnap az államvédelmi szervek internálták Hoche Lajos volksbundista vezért, akinek az Agyag utcában volt a hírhedt kocsmája...” Egy „volksbundista család” kálváriája Hódmezővásárhelyen.

In Hombár. Múzeumi műhely 6. Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, Hódmezővásárhely, 2011. 321–330.

III. 2. Nagy Gyöngyi: *Dr. Köves Mihály és feleségének esete*

Két ügy egy családban. A Köves-család meghurcolása 1945-ben. In Emlékeztető, 2019. 1–2. sz. 6–23.

IV. 1. Vincze Gábor: *Tárkány Szűcs József, akit Budapesten állítottak népbíróság elé*

„Nevezett a legbrutálisabban végzett egy üldözöttel.” Egy lelkész-per anatómiája In Belvedere Meridionale, 2009. szeptember–október, 4–14.

IV. 2. Vincze Gábor: *Vásárhelyi (Zsarkó) Lajos, a „nyilas” lelkész*

Egy hódmezővásárhelyi református lelképásztor, aki „nem tudott olyan engedelmességet tanúsítani, mint kellett”. (Vásárhelyi Lajos esete 1946–1958). In Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Történeti tanulmányok / StudiaHistorica 10.), Szeged, 2007. 257–278.

IV. 3. Miklós Péter – Vincze Gábor: *Ardai Tibor és Könyves Tibor jezsuita káplánok, akik „izgattak”*

A tanulmány lényegesen rövidebb változata a Hódmezővásárhely története III/2. A szovjetizálás fázisai című kötetben jelent meg. Hódmezővásárhely, 2019. 1011–1026.

■ EMLÉKPONT KÖNYVEK

Sorozatszerkesztő: Miklós Péter

1. Vincze Gábor: „A legnagyobb nyugtalanság tapasztalható...”. (2016)
2. Kovács Imre Attila: Imago parvi mundi. (2017)
3. Bálint László: „Ellenséges elemek”. (2017)
4. Miklós Péter (szerk.): Mindennapok a Gulágon. (2017)
5. Miklós Péter (szerk.): Forradalom közelnézetből. (2017)
6. Miklós Péter (szerk.): Harctér és fogolytábor. (2017)
7. Nagy Gyöngyi – Zeman Ferenc: Kádár-huszárok és pártkatonák. (2017)
8. Bencsik Péter: Hódmezővásárhely politikai élete 1944–1950 között. (2018)
9. Miklós Péter: A katolikus egyház Hódmezővásárhelyen (1944–1950). (2018)
10. Kovács Imre Attila: Így van ez. (2019)
11. Tóth Marcell: Németi Lajos, a „vörös Forrest Gump”. (2019)
12. Medgyesi Konstantin: Szavakkal ölni. Demokráciadiskurzus(ok) Magyarországon az 1945 és 1949 közötti időszakban és időszakról. (2019)
13. Nagy Gyöngyi: „A zsidó lakosság igen hazafias”. Hódmezővásárhelyi zsidó katonák az első világháborúban. (2019)
14. Döbör András, Miklós Péter, Zeman Ferenc (szerk.): Tanulmányok a huszadik századi magyar történelemről. (2019)
15. Haág Zsolt: Ifjúsági mozgalmak a szegedi felsőoktatásban az 1956-os forradalom előtt, alatt, után. (2020)
16. Döbör András, Miklós Péter, Zeman Ferenc (szerk.): Közelítések a modern magyar történelemhez. (2020)